

Билини давньокиївські

SELENA
Київ

УДК 338.21
ББК 82
Б61

ISBN 978-966-97516-2-1

Б61 Билини давньокиївські: Реконструкції-переклади фольклориста С. Росовецького / під редакцією поета О. Хмельовського. – SELENA; 2016. – 170 с.

Це збірних науково-художніх реконструкцій давніх билин київського циклу, втрачених скарбів української культури. В Україні билини звучали ще в XVI столітті – то ж чи не такими, як у цій книжці, вони були?

Для школярів, студентів та їхніх батьків, а також для всіх, хто цікавиться українською усною творчістю та історичною старовиною.

ISBN 978-966-97516-2-1

Реконструкції-переклади фольклориста Станіслава Росовецького
Художньо-стилістична редакція поета Олександра Хмельовського

© С.Росовецький, 2016.

Давньокиївські билини як надбання української культури.....	4
БИЛИНИ.....	15
Волхв Всеславич.....	16
Вольга і Микула.....	21
Святогор і вага земна.....	27
Дунай і Добриня сватами.....	29
Добриня і Змій.....	40
Добриня і Ольоша.....	48
Ольоша і Тугарин.....	59
Сухан.....	66
Соловей Будимирович і Забава Путятична.....	72
Чурило Пленкович.....	82
Дука Стефанович.....	91
Ілля і Соловей-Розбійник.....	106
Ілля і син.....	112
Ілля і Калин-цар.....	121
Три мандрівки та смерть Іллі.....	134
Примітки.....	140
Скорочення до «Приміток».....	140
Словник стародавніх та малозрозумілих слів.....	167
Головна література про билини.....	169

ДАВНЬОНІВСЬКІ БИЛИНИ ЯК НАДБАЛЛЯ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Як повернути билинний епос українському народові?

Київська Русь X–XIII ст. – одна з найбільших країн середньовічної Європи, до якої входили землі сучасної України, Білорусі, європейської Росії та частини Прибалтики. Населення її складалося переважно із слов'янських племен, але жили вони поруч із фінно-уграми і тюрками. Князі вели свій рід від скандинавського конунга Рюрика, обрусілі нащадки якого правили майже самостійними князівствами, а найродовитіший з цих володарів, за доволі складною системою успадкування (а частіше то був найсильніший, що перемагав родичів у своерідній громадянській війні, «усобиці»), отримував київський стіл і титул великого князя київського. До державної системи Київська Русь входили і Новгород Великий та Псков, великі міста з республіканським устроєм, що запрошували до себе князів лише як військових керівників, а також племена торків і «чорних клобуків» (караколпаків), вони утворювали кінну гвардію великого князя. Влада великого князя київського, як правило, тривала недовго і не передавалася від батька до сина, до того ж (за винятком кількох десятиріч правління хрестителя Русі Володимира I Святославовича та його сина Ярослава Мудрого) реально вона не поширювалася на всю Київську Русь. Тому й кульгають

порівняння Київської Русі з середньовічними імперіями, як от: з Візантійською або Західною Римською. Тому й не витримала вона спочатку монгольської навали, а потім і тиску міцніше збудованих держав-сусідів – Польщі, Литви, Угорщини, Решта ж території залишилася під владою Золотої Орди, а з часом на ній утворилася нова, Московська держава – вже як монархія на деспотичний східний зразок.

Проте, якщо політичний спадок Київської Русі не сприйнято нащадками, то цінність створених у ній культурних скарбів є непересічною. Крім уцілілих соборів, мозаїк і фресок, ікон та рукописних книг, до них належить і скарб усний – давньоруський епос, билини. Але спочатку слід нагадати, що таке епос взагалі. По-перше, не всі народи та племена земної кулі мають його або мали колись, а лише мешканці Старого Світу, а в них епос виник вже після того, як предки індіанців Америки переправилися через Берінгову протоку. Це не заважає епосу бути дуже архаїчним жанром народної усної творчості, фольклору. Епос складається з пісень, герої яких своїми надлюдськими властивостями ще близькі до персонажів прадавніх міфів, але ж діють уже в епоху утворення первісних етнічних держав та війн між ними і змальовуються мужніми захисниками свого народу та його землі. Національним епосом українського народу є думи, але в минулому – й билини також. Хоча билини й збереглися до нового часу лише в Росії, проте вони є власністю всіх спадкоємців культури Київської Русі – і росіян, і білорусів, і українців, і нащадків зазначених вище тюркських племен, воїни яких брали участь в обороні спільної вітчизни (див. билину про Сухана). Щойно висловлений об'єктивний погляд на національну приналежність билинного епосу до недавніх часів був заборонений. У СРСР діяло негласне, ні в якій «постанові ЦК» не зафіксоване, але жорстке табу на інтерпретацію билин як явища української культури, і навіть найдокладніше дослідження відбитків билинного епосу в творах українського фольклору, розвідка київського епосознавця М. М. Плісецького «Взаємозв'язки російського і українського героїчного епосу» (Москва, 1963), як бачимо, вже в назві підкреслювало хибне з наукового погляду розуміння билин як епосу лише російського. Ясно, що саме це

шовіністичне «соціальне замовлення» виконували і деякі московсь-кі фольклористи, коли намагалися довести, що «відома нам билин-на традиція є новгородською інтерпретацією руського («руського») епосу» і що вже в XIV–XV ст. «билин не було в Україні та Білорусі». Або нібито об'єднання билинних сюжетів навколо Києва було обумовлене... «виникненням централізованої Російської держави, із центром у Москві». Варто зауважити, що такі твердження викликали сувору критику з боку об'єктивних російських вчених. Адже в розвідках кількох генерацій українських фольклористів зібрано велику кількість свідчень побутування билин на терені України в XV–XVII ст. Адже у билинах київського циклу, що об'єднують безсумнівну більшість билинних сюжетів, йдеться про Київ як політичний центр Русі, а також про Чернігів, Овруч та інші українські міста, в них яскраво відбилася саме українська природа. Вже один з перших записувачів билин в XIX ст., петербурзький славіст О. Ф. Гільфердинг, зазначав, що збереження в них «обставин придніпровської природи є таке ж диво народної пам'яті, як, наприклад, збереження образу «гнідого тура», який давно зник... Та чи бачив селянин Заонежжя дуба? Дуб йому знайомий стільки ж, як нам з вами, читачу, який-небудь банан. ... Чи він бачив хоч би раз на своєму віку «роздолля чисте поле»? ... А селянин цього краю продовжує співати про «роздолля чисте поле», неначе він жив в Україні!»

Настав час повернути билини українському народові. А для цього треба активно захищати справедливий погляд на національну приналежність билин перед світовою фольклористикою (там поки що вбачають у них лише російський епос), в Україні ж ввести билини до шкільного і вузівського викладання українського фольклору. Але завдання повернення билин українському народові передбачає також наукове осягнення та наступну популяризацію їх естетичних особливостей. Зрозуміло також, що слід визначитися і в такому питанні, як принципова можливість наукового відтворення форми тих билин, що звучали в Україні в XV–XVII ст. Питання це не просте. І розгляд його доцільніше почати трохи здалеку – з проблеми співіснування в ці часи билин і нового національного епосу – дум.

Билини і думи як два жанри українського епосу XV-XVII ст.

А справді, запитає читач, – навіщо нам оті билини, коли маємо вже національний епос – думи? І взагалі – якщо й були колись ці билини в Україні, то чому вони, як от думи, не дожили до нашого часу? Відповідь на друге запитання набагато простіша: билини щезли в українців так само і в той же при-близно час, як епічні пісні у французів і давньоанглійський епос. І зникли вони з тих самих причин, що й епос в інших європейських народів: існування архаїчного епосу не відповідала новим умовам життя та новому рівню культурного розвитку, що склалися в Європі з початком доби Відродження. Справжню наукову проблему складає не зникнення билин як живого жанру українського фольклору, а той унікальний факт, що сталося не просто зникнення давнього архаїчного епосу (як це було, скажімо, у французів чи німців), а заміна архаїчнішого епосу, билин, на новіший, модерніший, думи. При цьому досить довго в Україні співалися водночас і билини, і думи – інакше не можна пояснити загадки дуже неповного набору в думках ознак «класичного» епосу, що контрастує з їх безперечно епічною природою в цілому. Загадка ця розв'язується, коли зважити на неповторність ситуації: жанр дум створювався, сюжетний склад їх формувався у співвідношенні, якщо вжити математичний термін, *доповнюваності* з давнішим епосом, билинами. Творці нового жанру просто не мали необхідності, наприклад, складати думи про «героїчне сватання» або на інші «романічні» епічні сюжети – і просто через те, що такі пісні ще виконувалися в жанровій формі билини. Сама ж дума розробляє сюжети, билині якраз не притаманні, наприклад, «невільницькі»: коли билинний богатир і потрапляє в полон до ворога-іноземця («Ілля і Калин-цар», «Соломан і Василь Окулович»), то лише для того, щоб невдовзі його знищити. Не знали билини й окремих сюжетів про смерть воїна на самоті в полі: навіть у билині про «загибель богатирів» – смерть героя завжди при людях. Але унікальну в історії світового епосу заміну в одному національному фольклорі архаїчної форми епосу на принципово іншу

не можна пояснювати лише чинниками культурологічними, естетичними. Коли у XIII–XIV ст. величний Київ назавжди, як здавалося, втратив політичне та економічне значення, а «свого» князя у своїй столиці заступили інокультурні, а частіше й іновірні «государі» в Сараї, Вільні, Варшаві, тоді київський патос билинного епосу почав сприйматися українцями як політичний анахронізм. Можна стверджувати також, що в Україні XVI–XVII ст. билини і думи виконувалися співцями-професіоналами, що належали відповідно до різних корпорацій. Зіставимо такі факти. У «Слові о полку Ігоревім» шанобливо згадується Боян, дружинний співець XI ст., що оспівував князів. Деякі билини зображають виключно події двірського побуту, і російський історик Б. А. Рибаків навіть приписує Боянові складання однієї з таких «боярських новел», билину «Соловей Будимирович». Папський посол А. Контаріні був 1474 р. в Києві на прийомі в литовського воєводи «Паммартіна» (Мартина Гаштольта), «протягом котрого співали співаки». Століттям пізніше шляхтич Філон Кмита Чорнобильський пише з Орші, з московського кордону, листа до підканцлера Остафія Воловича, де скаржиться, що «з голоду здох на сторожі! Помсти, Боже, господарю гріхопадєніє, хто розумієт! Бо придет час, коли будет надобі Ілії Муравлєнина і Соловія Будимировича, – придет час, колі будет служб наших потреба!». Як бачимо, себе, ватажка «прикордонників» Речі Посполитої, Філон порівнює з ватажком билинної «застави богатирської», а свого столичного благодійника, людину двірську – з героєм «боярської новели». Взагалі таке влучне пригадування з трьох десятків билинних сюжетів саме сюжету про Солов'я Будимировича (на російській Півночі, до речі, слабо поширеного) здається не випадковим. Зібрані докупи, ці поодинокі свідчення дозволяють стверджувати, що давньокиївська традиція дружинних співців не відразу щезла в Україні. У литовську добу їх послідовники продовжували співати вже при дворах таких литовських магнатів, як «пан Мартин», котрому, мабуть, лестили прирівнювання його до колишніх володарів Києва. І навіть після унії Польщі і Литви, коли українські та литовські аристократи почали швидко полонізуватись, ця двірська версія давньоруського билинного епосу якийсь час

була, можна б сказати, «на слуху» в таких різних і за соціальним станом, і за освітою, і за культурними орієнтаціями людей, як провінційний шляхтич-вояк і його двірський благодійник. Думи ж створювалися зовсім на інше «соціальне замовлення» і, варто це відзначити, яскраво втілюють ментальність цих своїх слухачів. Безженне лицарство, що національне презирство до збирання багатств доводить до абсурду, напівченці, які, ніби слідуючи євангельського заклику Христа (Мт. 10:10 та ін.), не мають на собі двох одежин, посники в часи воєнні та безтурботні гультяї – в мирні, ці слухачі дум і у великому пані гетьмані Богдані Хмельницькому хотіли бачити гетьмана голоти, а як було це важкувато, мріяли про гетьмана-"нетягу", то ж і придумали собі Феська Ганжу Андибера. Іншими словами, творці дум орієнтувалися, насамперед, на запорозьке козацтво. Лише ці нові народні герої, козаки, могли запобігти (і запобігли таки!) знищенню українського народу, до якого вели постійні напади кримських та ногайських татар та планомірне турецьке завоювання, з одного боку, а з іншого – постійне намагання урядових та католицьких кіл Речі Посполитої змусити українців позбутися свого етносу і прабатьківської віри. Зрозуміло, чому новий український епос оспівує саме цих нових національних героїв, козаків. Богатирі ж не те щоб зовсім були забуті (пам'ять про них збереглася досі в казках, легендах і переказах), але й сприймалися народом як постаті дуже давнього, міфічного минулого, пісні ж про них більше вже не співалися. Чи у змозі ми тепер відтворити цей забутий в народі дорогоцінний спадок княжої доби, ті пісні про богатирів, билини, які звучали в Україні ще кілька сторіч тому? Щоб відповісти на це запитання, необхідно подивитися спочатку, в якому стані збереглися до нашого часу відомі в науці твори давньоруського епосу.

Билини, якими вони записувались у кінці XVI-XX ст.

Перші наукові записи билин належать до середини XIX ст. Якими ж постали тоді билини перед дослідниками?

Це були пісні, що виконувалися соло, як правило, чоловіками і, власне, не співалися, а співучо проказувалися (рецитувалися)

на доволі одноманітні мелодії. На відміну від сербських епічних пісень і пізніших дум, виконання билин не передбачало музичного акомпанементу, співцями ж були не «професіонали», як кобзарі та лірники, а звичайні селяни, що вчилися співати билини «для душі», щоб їм було чим розважити родину й сусідів довгими зимовими вечорами. Тому цим російським селянам і судилося стати останніми виконавцями й слухачами складно побудованих та вишуканих за стилем епічних пісень, що виконувались колись дружинними співцями на розкішних бенкетах у «білокам'яних» князівських теремах і в походах біля вогнищ, скоморохами на міських майданах і в свята на «ігрищах» та «братчинах». Назва «билини» присвоєна, як гадають, цим епічним пісням російськими дослідниками вже в ХІХ ст.; селяни російської Півночі називали їх «старинами» або «старинками» – так само, як старіші епічні духовні вірші, не розрізняючи ці жанри між собою. Назва підкреслює сприймання співцями та слухачами змісту цих пісень як такого, що належить до сивої старовини. Билинний вірш неримований, хоча рими інколи зустрічаються. Він має тричотири наголоси у рядку і, як правило, дактилічне закінчення (клаузулу), тобто останній наголос в рядку звучав на третьому складі від кінця; коли ж останнє слово в рядку не відповідало цій вимозі, звичайно додавався ще один склад, наприклад: «...по полям, по широки-и-м». У поданих нижче реконструкціях-перекладах цей прийом відтворено використанням у кінці рядка повних форм прикметників («Виламав всі пробої булатнії»), що, своєю чергою, є наслідуванням однієї з особливостей поетичної мови дум та історичних пісень. Але слід відзначити, що віршовий рядок билини може мати в окремих випадках і гіпердактилічну клаузулу (з наголосом на четвертому від кінця складі), а доволі часто й жіночу (з наголосом на другому складі від кінця). За обсягом билини найбільші серед усіх жанрів епічної слов'янської пісенності, а серед билин найдовші так звані контаміновані, тобто з'єднані з кількох пісень про того ж богатыря. Але процес циклізації цим і обмежився, розвиток билинного жанру припинився ще в давній Русі, то ж до утворення таких поем, як давньогрецька «Іліада» або киргизський «Манас», справа не дійшла.

Головною ж змістовною ознакою билини, що дозволяє відрізнити її від подібного за формою епічного духовного вірша, є її герой – богатир. Його назва, що стала вже науковим терміном, є запозиченням з тюркських мов (а може і з монгольської, тоді воно з'явилося доволі пізно); йому відповідало давньоруське слово «хоробръ», що в джерелах збереглося у церковнослов'янській формі «храбръ». Кожний з богатирів виступає водночас і як людина із власним характером і долею, і як істота надлюдська, бо має риси героя міфу: наодинці б'ється з ворожим військом, перемагає чудовиськ, а коли втамовує спрагу, то чарою «в півтора відра». При цьому кожен з них є персонажем не однієї окремої билини, а билинного епосу в цілому, бо може виступати як головний герой кількох билин, а згадку про нього билинний співець міг вставити до кожної. Ще із праць позаминулого століття йде поділ билин на дві групи – про богатирів «старіших» і про богатирів «молодших». До «старіших», звичайно, відносять Святогора, Вольха Всеславича, Миколу Селяниновича, бо в їх постатях є найяскравіші риси істот міфічних, напівбогів, важливо також, що оповіді про них не пов'язані з князем Володимиром та його двором. До «молодших» зараховують Іллю, Добриню, Альошу Поповича, Солов'я Будимировича, Дюка Степановича, Сухана, Чурилу Пленковича та ін. Усі вони служать великому князю Володимирові Красному Сонечку, всі ближчі до реалій давньоруської історії. Названий серед них першим Ілля є ніби перехідною ланкою від богатирів «старіших» до «молодших», таке його сприймання співцями підкреслюється і сюжетом билини, в якій Святогор перед смертю передає частину своєї сили Іллі. Водночас саме Добрині епічні співці довірили найархаїчніший подвиг – перемогу над міфічним Змієм. Тому можна погодитися з тими вченими, котрі вбачають у Добрині постать архаїчнішу за Іллю. Богатирі живуть у своєрідному «епічному світі», де вічно править сонечко Володимир, князь стольно-київський, у пишному київському палаці якого вічно продовжується бенкет, з якого богатирі виїздять на свої подвиги. Художній час билини характеризується не лише такою замкненістю, а й певною відокремленістю від часу, в якому живе слухач: час билин чітко сприймався виконавцями та слухачами

як дуже давній, а їх персонажі і події, що в них змальовуються, – як такі, що залишилися в далекому минулому вітчизняної історії. Водночас неодноразові спроби пов'язати сюжети героїчних билин з конкретним подіями історії Київської Русі, а богатирів – з її реальним історичними діячами тієї доби поки що не привели до загально визнаних результатів. Натомість більшість билинних сюжетів – міжнародні, такі, що їх знаходимо і в епосах інших народів: «бій батька з невпізнаним ним сином», «двобій з чудовиськом», «несправедливе ув'язнення богатиря» та ін.

Як реконструювати українську версію билинного епосу?

Російські записи билин перекладав у кінці XIX ст. українською мовою Павло Грабовський. На початку XXI ст. в дитячому видавництві "Веселка" вийшла книжка "Українські билини: історико-літературне видання східнослов'янського епосу. Упорядкування, передмова, післяслово, примітки та обробка українських народних казок і легенд на билинні теми В. Шевчука" (2003). До чого тут "східнослов'янський епос"? Оброблено ж не билини, та й ще здебільшого у недостовірних записах радянського часу.

Завдання реконструкції епічного «українського репертуару княжої і переходнової доби» ще в 20-ті рр. минулого століття поставив перед собою М. С. Грушевський і виконав його в своїй «Історії української літератури» (т. 4, кн. 1). Зроблене видатним істориком і культурологом необхідно переглянути, виходячи з сучасного стану дослідження билин і світового епосознавства. Виникає можливість піти далі, спробувавши реконструювати ту версію билинного епосу, що побутувала в Україні XV–XVII ст., і крім складу сюжетів, відтворити гіпотетичний архетип (сюжетна схема, топоніми, імена та характеристики персонажів і деякі стилістичні конструкції) кожної окремої билини. Цим сучасна наука реконструкція й мала б обмежитися, хіба що додавши до цього кістяка ще й перелік слів, якими міг користуватися український виконавець билин у перші «післякиївські» століття історії України. Справа в тому, що усний твір існує лише у вигляді варіантів, тобто конкретних текстів, що звучать при його виконанні. Вчений-фольклорист не має в своєму розпорядженні

таких варіантів певної української билини, тому він може спробувати відтворити тільки якусь її абстракцію, загальне уявлення про неї. Цю доволі трудомістку операцію фольклорист здійснює на матеріалі, головним чином, російських варіантів билини, виходячи з ідеї, що вони походять від спільної праформи з українськими. Зрозуміло, що таке відтворення, залишаючися вельми здогадним, аж ніяк не може задовольнити читача, якого цікавлять не дискусійні моменти реконструкції, а живе звучання давнього твору. Іншими словами, читачеві потрібно щось на кшталт запису варіанта давньоукраїнської билини. І він може отримати такий текст, якщо фольклорист-«реставратор» на якийсь час відмовиться від суворих принципів своєї науки і запропонує читачеві взяти участь у ... грі. Головне правило цієї гри: фольклорист уявлятиме себе давньоукраїнським билинним співцем, а читач – його слухачем. Гра наша більш наукова, ніж це може здатися. Справа в тому, що епосознавці (П. Н. Рибніков, М. Перрі, Ф. М. Колесса, А. Б. Лорд, Б. Н. Путілов, Дж. М. Фоулі та ін.) ретельно дослідили процес творчості епічного співця. Виявилося, що він багато разів прослуховує пісню від різних співців (іноді від обраного ним співця-вчителя), поки не запам'ятає основний перебіг подій, або те, що американський фольклорист Дж. М. Фоулі називає «сюжетним типом». За правилами пропонованої гри «реставратор» може використати на цьому її етапі отриману ним за допомогою зазначеної вище процедури схему сюжету билини. Далі, співець закладає до своєї пам'яті фрагменти тексту, що повторюються в різних билинах в тих самих ситуаціях – «теми» (з вільною словесною формою) та «формули» (з метрично закріпленим постійним словесним складом). Ці стабільні елементи билин наш «реставратор» буде відтворювати так само, як і схему сюжету, але матеріал візьме ширший: деякі давньоруські епічні формули використав автор «Слова о полку Ігоревім», вони позначені у розповіді Короткого Київського літопису про битву 1513 р. під Оршею, в думках тощо. Проміжки між готовими заздалегідь уривками твору співець заповнював, частково пригадуючи, як викладав ці місця співець-попередник або вчитель, частково імпровізуючи на свій вже розсуд. Вченому-«реставраторові» доведеться й у тому наслі-

дувати билинного співця, знаходячи зразки, видима річ, у відомих нам текстах билин. Ясно, що при цьому фольклорист отримує право лишити за межами пропонованого ним «варіанта», по-перше, деталі суто російського походження, по-друге, анахронізми, що надто вже впадають у вічі, як от: князь-волхв, перетворившись горностаєм, «у того ружья ведь у огненного Кременья и шомпопы повыдергал», або Ілля дивиться на татар «в трубочку подзорную». Щоб обґрунтувати доцільність цієї операції, пригадаємо наведені вище спостереження О. Ф. Гільфердинга. Вони є важливим свідченням на користь думки, що билини в перших наукових записах, зроблених у середині XIX ст. від російських селян, бідних мешканців глухих «ведмежих кутків», за змістом і формою суттєво не відрізнялися від епічних пісень X–XIII ст. А тоді їх варіанти, що звучали в Україні за кілька сторіч перед тим, мали бути ще ближчі до пісень давньокиївських часів. Заразом тут виникає нова колізія, яку теж необхідно втілити у правилах нашої гри. З одного боку, незважаючи на мовну архаїчність записаних від північноросійських селян варіантів давніх билин, зрозуміло, що ці виконавці внесли в них особливості власної народної мови, російських діалектів. Такі нашарування слід зняти. А тоді що ж ми отримаємо? Реконструкцію мовної форми билини, яка відповідатиме попередньому, власне давньоруському етапу буття твору. Вона вийде, зрозуміло, надто здогадною, до того ж реальні тексти української версії билинного епосу були вже певною мірою українізовані – але ж як тепер дізнатися, наскільки далеко зайшов цей процес? Розв'язання мовної проблеми пропонуємо, виходячи з того, що йдеться про книжку для юного і широкого читачів. Оце і є останнє правило гри: отриману в результаті нудних процедур реконструкцію давньоукраїнської билини перекладаємо сучасною українською мовою, трохи стилізуючи під думи та історичні пісні. Використовується також мовний матеріал казок і переказів про богатирів. Отже, правила гри оголошено. Почнемо ж.

ВОЛХВ ВСЕСЛАВИЧ

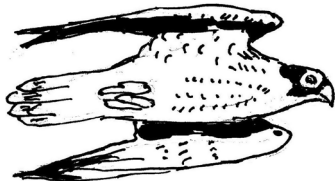
По садочку, по саду по зеленому
Та й ходила княжна Всеславівна
І на Змія на лютого із каменя скочила.
Лютий Змій той лихий обвивається
Довкола чобота зелена сап'янова
І панчішку торкає шовковую,
По стегну б'є по білому хоботом.
Ось тоді княжна й завагітніла.
На небі засяявся світлий місяць,
А в Києві народився хоробрий князь,
Молодий князь Волхв Всеславович.
Задрижала мати сира земля,
Сине море хвилею загойдалося,
До глибин морських риба занурилася,
Птаство в небо високо здійнялося,
Тури та олені за гори сховалися,
Зайці, лисиці в хащах причаїлися,
Вовки поховалися по ялинниках,
Горностаї забігли до лісу темного.
А як півтори години Волхвові скінчилося,
Мовить слово він, наче грім гримить:
«Будь здорова, судариня матінко,

Молода княжно Всеславівно!
Не сповивай мене в сповитки пурпурнії,
Не оперезуй ти мене окрайками шовковими –
Сповивай мене, рідная матінко,
У міцну бронь, у крицю булатную,
Золотий шолом хай укриє головоньку,
Біля правої руки поклади палицю,
Щоб триста пудів заважила».
А як сім років Волхвові сповнилось,
Почав різним він вчитись премудростям.
Першій Волхв навчився премудрості –
Перекидатись на ясна сокола,
Другій премудрості навчився він –
Перекидатись на вовка сірого,
Третій премудрості навчився Волхв –
Туром-золоті роги перекидатися.
А як дванадцять літ Волхвові сповнилось,
Добирати собі став дружину він.
Аж три роки дружину вишукував,
І дружину набрав семитисячну.
Поговір лихий по Русі пройшов
Аж до стольного міста до Києва:
Цар індійський усім похваляється,
Хоче стольний град за щитом узять,
Княжі тереми геть на дим пустить.
Але ж був той Волхв та й догадливий:
Враз у похід пішов із дружиною
То ж на славне те царство, на Індійськеє.
Як дружина спить, то вже Волхв не спить:
Він на сірого вовка візьме перекинетесь,
Біга-скаче у лісі галявами,
Тай вже оленів, турів вистежує,
І ведмедя, і вовка не милує,
Зайцями, лисицями не гребує,
Соболь, барс є здобич улюблена –
Одяга Волхв своїх добрих молодців,

Одяга в кожушки соболинї,
Ну а барсові – для заміни їм.
Як дружина спить, то вже Волхв не спить:
Перекинься на ясна сокола,
Б'є гусей, білих лебедів,
Навіть качки малої не милує –
Волхв поїть-годує дружину хоробрую.
Ось і став же Волхв ворожбу творить:
Перекинувся на тура-золоті роги
І побіг до царства Індійського,
Вперше він стрибнув – за версту сягнув,
Вдруге як скакнув – сліду не знайшли.
В ясна сокола перекинувся,
Прилетів аж у царство Індійськеє.
На полати він сів білокам'яні
До царя аж до того до Індійського,
І на те кришталеве віконечко.
А в полаті цар із царицею.
Промовила цариця Олена Олександрівна:
«Гой еси ти, славний царю індійський наш!
Ти збираєшся Русь завойовувать,
А про це ти не знаєш, не відаєш:
Світлий місяць на небі засявся –
Народився князь хоробрий у Києві,
Цей суперник тобі наймогутніший».
Але Волхв же він-то догадливий:
В горностая він перекинувся,
Забігав до підвалів, до теремів,
Тятиву в кожнім луці понадкушував,
Гострі жала із стріл повисмикував.
Перекинувся він в ясна сокола,
І здійнявся ген по-під хмарами,
В чисте поле помчав, не спиняючись,
І спустивсь до дружини хороброї.
Позбудив своїх добрих молодців:
«Прокидайся, дружино хоробрая!

Годі спати вже, час прокинутись
І до царства йти, до Індійського!»
Стріла їх стіна білокам'яна,
Ї сторожа ще й невсипущая,
Міцна стіна білокам'яна,
Врата город має залізнії,
Гаки-засуви мідяні усі,
Підворіття – зуб лют риб'ячий,
Хитромудрі він має вирізи,
Що мурашка в них ледь протиснеться.
Тут всі молодці зажурилися.
Але був той Волхв ще догадливий –
Перекинувся сам мурашкою,
Молодців поробив теж мурашками.
Як зібралися в царстві Індійському,
Стали молодцями знов усі хоробрими.
Волхв наказ дає усім молодцям:
«То ж послухай мене, ти, дружинонька!
Розійдїться по царству Індійському,
Порубайте старих, малих усіх,
Хай на сім'я в царстві не лишиться!
Хай лише на вибір залишаться
З усього царства дівиці краснії».
Сам же Волхв на гостину аж проситься
До того до царя, до Індійського.
У палат тут двері залізнії
Та гаки-пробої булатні всі.
І говорить тут Волхв Всеславович:
«Хоч і ногу зламати, двері ж вибити!»
Навстіж двері таки відчинилися –
Він пробої зламав ті булатнії.
І за руки царя взяв за білії,
Того славного царя Індійського,
На підлогу його кинув цегляную –
Залишив від царя дрібки сморідні.
І тут Волхв вже сам царем засів,

Взяв за себе Олену Олександрівну,
Молоденьку царицю Індійськую.
Та й молодці, дружина його хоробрая,
Із дівицями теж одружилися,
Стали всі враз міщани посадські.
Молодий князь Волхв Всеславович
Кадки золота-срібла їм викатив,
А коней, корів табуном ділив,
Табуни молодцям роздав стотисячні.
Тут Волхвові славу заспівують.

ВОЛЬГА І МИКУЛА

Ой жив Святослав дев'яносто літ,
Довго жив Святослав, але теж помер.
Залишилися після нього дитина милая,
Молодий Вольга Святославович.
Як почав підростать, у силу входити,
Забажалось Вользі великих премудростей:
Рибою-щукою плавати Вользі морями синіми,
Птахом-соколом літати Вользі під хмарами,
В полі чистому вовком рискати.
Риба вся до глибин поховалася,
Заховались пташки поза хмарами,
Утікали всі звірі за темний ліс.
А як Вольга підріс і мав силоньку,
Назбирав тут дружину хоробрую –
Тридцять молодців та без єдиного,
А тридцятим сам Вольга Святославович.
Ой у Вольги був рідний дядечко,
Володимир князь стольно-київський.
Вользі дав три міста він із селянами:
Перше місто дав йому – Гурчовець,
Друге місто дав йому – Горіховець,
Третє місто дав – Хрестьяновець.

Молодий Вольга Святославович
Поїхав до цих міст за даниною
Із дружинонькою своєю з хороброю.
Поїхав Вольга по полю по чистому
І почув Вольга в чистому полі ратая,
А й оре в полі ратай, покликує,
Та й у ратая сішка ще й поскрипує.
Поїхав Вольга навздогін йому,
Та не зміг здогнать у полі ратая.
А й оре в полі ратай, покликує,
Та й у ратая сішка ще й поскрипує.
Другий день скаче за ним Вольга, не спиняється,
Другий день з ранку, та й не обідаючи,
І з дружинонькою своєю з хороброю.
Наздогнав таки в чистому полі ратая.
А й оре в полі ратай, покликує,
Та й у ратая сішка ще й поскрипує,
В один край заверне – не побачиш другого.
У ратая кобилка буланенька,
Та в ратая сішка кленовенька,
Гужі в ратая та й шовковенькі.
Сошники на сішці булатнії,
Срібний у сішки присіщечок,
А рогач у сішки з красна золота.
У ратая кучері гойдаються,
Наче перли дорогі розсипаються,
Очі в ратая – ясна сокола,
Чорні брови, неначе у соболя.
Чобітки його – то зелен сап'ян,
П'яти гладкії, носи гострії,
Круг носу в них хоч яйцем коти,
Пролетить горобець під п'ятою.
На ратаї каптан оксамитовий,
Оксамит блищить-сяє золотом.
Мовить тут Вольга отакі слова:
«Бог у поміч хай, славний ратаю,

А й орати тобі в полі чистому,
З краю в край вести чорні борозни».
Мовить йому ратай отакі слова:
– «За слова тобі тобі, Вольго, дякую!
Божа поміч мені потрібна є,
З краю в край прокладать чорні борозни.
А чи далече, Святославичу, тримаєш путь
Із дружинькою йдеш із хороброю?»
Вольга мовить тоді отакі слова:
«А я їду в міста за даниною,
І до першого міста до Гурчовця,
І до другого міста до Горіховця,
І до третього міста до Хрестьяновця».
Говорив ратай такі слова:
«Ой гой еси ти, Вольго Святославичу!
Іздив я в місто позавчора, недавненько,
На кобилці своїй, на буланочці,
А привіз звідти солі аж два міхи,
Два міхи солі та й по сорок пуд.
Мужики там живуть, ще й розбійнички,
Вони грошей з подорожніх випрошують.
А я був із шалигою дорожньою,
То ж платив гроші їм подорожніі:
Який з них стояв, той сидить тепер,
А хто сидів, той тепер лежить».
«Гой еси ти, ратаю-плугатарю!
Поїдь зі мною у товаришах
Та й до міст моїх за даниною».
Ратай гужі із сішки повідсьобував,
І кобилку із сішки він та й вивернув,
Із тієї із сішки, із кленової.
І залишив там сішку ту кленовеньку.
Вони сіли на коней своїх і поїхали
По славному по чисту полю широкому.
Мовить той ратай отакі слова:
«Гой еси ти, Вольго Святославовичу!

Я залишив сішку в борозні.
Не боюся подорожнього-проїжджого,
А боюсь того, що мій брат селюк
Мою сішку із земельки та й висмикне,
І земельку із сошників та й витрясе,
Ще із сішки сошники повилуплює,
І мені не буде, молодцеві, чим селянствувать.
Дай наказ ти хоробрій дружиноньці:
Хай сішку із земельки візьмуть, висмикнуть,
І земельку із сошників просто витрясуть,
Сішку закинуть та й за вербовий кущ».
Молодий Вольга Святославович
Посилає тут двох-трьох добрих молодців
Із своєї з дружиноньки з хороброї
До тієї ж до сішки до кленової,
Із земельки щоб сішку вони вирвали,
Із сошників земельку би повитрясли,
Закинули би сішку за вербовий кущ.
Поїхали туди два-три добрих молодця
До тієї ж до сішки до кленової.
Крутять сішку за ручки, потягують,
Та піднять не можуть сішку від землі,
Із земельки сішку та й не висмикнуть,
І земельку з сошників та й не витрясуть,
Не закинуть сішку та й за вербовий кущ.
Молодий Вольга Святославович
Посилає одраз десять молодців
Із дружиноньки із хороброї
До тієї ж до сішки до кленової,
Із земельки щоб сішку вони вирвали,
Із сошників земельку би повитрясли,
Закинули би сішку за вербовий кущ.
Ось поїхали добрі молодці
До тієї ж до сішки до кленової.
Крутять сішку за ручки, потягують,
Та піднять не можуть сішку від землі,

Із земельки сішку та й не висмикнуть,
І земельку з сошників та й не витрясуть,
Не закинуть сішку та й за вербовий кущ.
Молодий Вольга Святославович
Посилає всю дружиноньку хоробрую,
Усіх тридцять молодців без єдиного.
Вся його дружинонька хоробрая,
Тридцять молодців та й без єдиного,
Поїхали до сішки до кленової.
Вертять сішку за ручки, потягують,
Та піднять не можуть сішку від землі,
Із земельки сішку та й не висмикнуть,
І земельку з сошників та й не витрясуть,
Не закинуть сішку та й за вербовий кущ.
Тоді мовить ратай отакі слова:
«Гой еси ти, Вольго Святославичу!
Ой не мудра твоя дружинонька хоробрая,
Бо не в змозі вони сішку із землі вирвати,
Із сошників земельку витрясти,
Кинуть сішку за вербовий кущ.
Це не так дружинонька хоробрая,
Як одні дармоїди зібралися».
І під'їхав кобилкою він буланою
До сішки до цієї до кленової,
Сішку брав рукою однею,
Сішку із земельки він висмикнув,
Із сошників земельку витряхнув,
Кинув сішку за вербовий кущ.
Вони сіли знов на коней і поїхали,
Полям чистим широким їхали.
А кобилка риссю йде у ратая,
Ну а Вольгин кінь – той поскакує.
Наперед пішла кобилка в ратая,
Відставати став добрий Вольгин кінь.
Став тоді Вольга покрикувать
І ще шапкою та й помахувать,

Мовить Вольга отакі слова:
«О, постій, постій же, плугатарю!»
І сказав Вольга ще й такі слова:
«Ой ти, ратаю, о плугатарю!
Щоб кобилка ця ще й конем була,
Золотих п'ятсот я б за нею дав».
Мовить ратай теж отакі слова:
«Я кобилку цю ще лошатком взяв,
Відлучив її та й від матінки
І п'ятсот заплатив я карбованців.
І коли б вона та конем була,
То б повік би їй не було ціни».
Мовить Вольга знов отакі слова:
«Ой ти, ратаю та плугатарю!
Як же звать тебе, славний ратаю?»
«Гой еси ти, Вольго Святославичу!
Жита накошу, у скирди складу,
У скирди складу, та й додому виволочу,
Додому виволочу, вдома вимолочу,
Драння надеру та й пива наварю.
Тоді почнуть мужички мене покликувати:
- Ай ти молодий Микуло Селяниновичу!

СВЯТОГОР І ВАГА ЗЕМНА

Ой далеко там в полі чистому
Не тумани там та туманились,
І не пилюки пилилися,
А їхав Святогор, хоробр наймогутніший.
У Святогора кінь, неначе лютий звір,
А сам хоробрий в косий сажень.
В полі їде він, в полі чистому,
Він кидає палицю булатную
Вище дерева та й високого,
Вище хмарки та й небесної.
Ловить палицю він правицею.
Нема силою з ким помірятись.
Ну а сила-міць Святогорова
Наливається з жили в жилоньку,
Як важкий тягар тисне молодця.
Мовить Святогор отакі слова:
«Коли б знайти мені важелі,
Я би землю всю та й піднести зміг!»
Наїхав Святогор у полі в чистому
Та й на сумку на скоморошеську.
Він з добра коня не спускається,
Хоче сумку взять погонялкою –

А та сумонька не ворухиться.
Зачепив перстом – не шевелиться,
Схопив з коня рукою – не здригнулася.
Мовить Святогор отакі слова:
«Світом білим блукав багацько я,
А такого дива не стрічав ніде –
Щоб мала сумонька не ворухнулася,
Не ворухнулася та й не здригнулася».
Злазить Святогор тоді із добра коня,
Обійма обома руками сумоньку,
Напрягається місцю-силою –
По коліна він до землі угряз,
І не сльози йдуть Святогорові,
По щоках тече кров-сукровиця,
Жили і суглоби порозпадалися.
Не подужала Святогорова сила земну вагу.
І кінець йому тут умить настав.
Тут хороброму й славу заспівують.

ДУНАЙ і ДОБРИНЯ СВАТАМИ

У стольному у місті у Києві,
У ласкава князя Володимира
Був бенкет – почесний стіл
Для руських могутніх добрих молодців,
Для гостей званих для князів-бояр,
І для всіх хоробрих полениць-дівок.
Всі на бенкеті понапивалися,
Всі на бенкеті понаїдалися,
Всі на бенкеті порозхвалювались:
Добрий молодець хвалиться силою,
Нерозумний – сестрою гарною,
Зовсім дурний – молодю жінкою,
А розумний – батьком-матір'ю.
А як день уже був на полудні,
А князівський стіл споловинився,
Сонечко Володимир-князь розпотішився,
Він по світлій по гридні розходжує,
Чорними кучерями потріпує,
Мовить Володимир отакі слова:
«Гей ви, князі-бояри та добрі молодці!
Всі ви в Києві переженилися,
Тільки я, Володимир-князь, холостий ходжу,
Нежонатий гуляю, неодружений!

Чи не знаєте, молодці, мені нареченої,
Нареченої, лебідки білої?
Хто з вас знає мені пару, красну дівчину,
Щоби зростом немала, в міру розумом,
Щоби біле личко, як білий сніг,
Щоби щоки в неї, як маків цвіт,
Ясні очі, як у сокола,
Чорні брови, як у соболя,
Щоби вії в неї, наче два бобри,
А русява коса до поясу шовкового,
Щоби хода в неї та й павина,
А мова тиха, як у лебідоньки?»
Тут більший ховається за середнього,
Середній тулиться за меншого,
А від меншого Володимирові нема відповіді.
Аж ось із-за столу того княжого,
З тієї лави та й з дубової
Виходить хоробрий добрий молодець
Молодий Добриня син Микитович,
Заволав тут гучним голосом:
«Гой еси ти, ласкавий княже Володимире!
Дозволь перед тобою слово вимовить.
Чув я від свого брата хрестового,
Від побратима мого Дуная Івановича,
Що є в місті та й у Шахові,
У Шахові та ще й у Ляхові,
У того у короля у Ляховинського
Є у нього дві дочки та вже на порі.
Старіша дочка Настасія-королевишна —
Хоробра полениця в полі чистому.
А ще є в нього Опраксія-королевишна,
Це вона зростом немала, в міру розумом,
Її личко біле, як білий сніг,
А щоки в неї, як маків цвіт,
Ясні очі, як у сокола,
Чорні брови, як у соболя,

Вії в неї, наче два бобри,
А руса коса до поясу шовкового,
Хода в неї та й павина,
Мова тиха, як у лебідоньки.
А у всіх землях Дунай бував,
Та й семи королям Дунай служив,
В короля бував і в Ляховинського.
То ж посилай Дуная свататись!»
Сонечко Володимир князь стольно-київський,
Мовить він Дунаєві отакі слова:
«Гой еси ти, Дунаю Івановичу!
Тож зроби мені велику послугу.
Чув я, що у короля у Ляховинського
Є дві дочки на виданні.
Та старіша дочка Настасія-королевична –
Вона хоробра полениця в полі чистому.
А молодша Опраксія-королевична,
Ось вона зростом немала, в міру розумом.
Чи не можеш ти мені її висватать?
Бери скарбу золотого, скільки вже візьмеш,
Бери військо-силу та й нечисленну».
Говорить Дунай отакі слова:
«Гой еси ти, сонечко Володимир стольно-київський!
Золотим скарбом мені не відкупитися,
Сила-військо мене не послужиться.
Побратима мого тільки дай мені,
Молодого Добриню Микитича!»
Мовить Володимир-князь отакі слова:
«Кого треба тобі, вибирай собі».
Піднімались добрі молодці із-за столу княжого,
Підхоплювалися з тієї лави та й з дубової,
На широкий двір вони виходили.
Сіддали добрих коней своїх молодці,
Виїздили із славного Києва,
Полям чистим хоробрі поїхали,
Ось приїхали вони в місто в Шахове,

В місто Шахове ще й у Ляхове,
До того ж короля Ляховинського.
А в'язали коней до стовпа золоченого.
Мовить Дунай Добрині отакі слова:
«Ти постій тут поки що, Добринюшко.
А й піду до короля Ляховинського.
Нам дадуть добром, ми добром візьмем.
Не дадуть добром, візьму силою.
Як відчинить король скляне віконечко,
Як затрубить він та й у турів ріг,
Ти бери в руки булатну свою палицю».
Проходив Дунай в палату білокам'яну.
Помолився Богу, поздоровкався.
Мовить йому король Ляховинський:
«Гой еси ти, хоробрий добрий молодцю!
По старій службі твоїй та й по-дружньому
Хліб-сіль їсти та мед пити дуже просимо».
Мовить Дунай королеві Ляховинському:
«Не хліб-сіль їсти приїхав я,
Не хліб-сіль їсти та не меди пити,
А із справою доброю, із сватанням.
У мене наречений – Володимир-князь,
У тебе наречена – Опраксія-королевична».
А це королеві як біда прийшла,
І великою образою здалось йому.
Мовить король отакі слова:
«Гой еси ти, Дунаю Івановичу!
Не віддам я дочку за убогого,
Не віддам її за розбійника.
Коли б вірою не служив мені й правдою,
Посадив би тебе у глибокий льох
І заморив би смертю голодною».
Промовив Дунай син Іванович:
«Коли б не жив я в домі твоєму королівському,
Хліба-солі не їдав би за столом твоїм,
Зняв би із плечі тобі голову!»

Заревів король гучним голосом,
Відкривав скляне він віконечко,
Засурмив король у турів ріг:
«Гей ви, мої мурзи та поганії!
На широкий двір мій збирайтеся
Та хапайте тих руських молодців!»
Заволав тут Дунай син Іванович:
«Гой еси ти, Добринюшко!
Що ж ти став та чого тільки дивишся?»
На широкий двір Добриня кинувся,
Та оті мурзи та поганії
До добра коня не пускають молодця,
До його до палиці до булатної.
А тяжка була та його палиця,
Бо вага в неї пудів з три тисячі.
Не пробився він до палиці булатної,
Та вісь возова до рук йому потрапила,
Почав нею Добриня помахувать,
Прибив сім тисяч мурзів поганих тих.
А тим часом Дунай син Іванович
Прийшов до терему високого,
Де сиділа Опраксія-королевична
За тридцятьма замками булатними,
Де не віють на неї вітри буйнії,
Не пече личка яснее сонечко.
Двері в терему були залізнії
І гаки-пробої булатнії.
Мовить тут Дунай отакі слов:
«Хоч ногу зламати, а двері вибити!»
Пнув ногою двері залізнії –
Виламав всі пробої булатнії,
Заходить до світлиці світлої,
Де сидить Опраксія-королевична.
Вона тче кросна все шовковії.
Мовить тут Опраксія-королевична:
«Проходь-но сюди, Дунайчику!

Ти сідай, Дунаю, за дубовий стіл,
Ти бери, Івановичу, дзвінкі гусельця,
Втішай ти мене, самотню дівчину».
Мовить їй Дунай такі слова:
«Ти послухай мене, Опраксіє-королевично!
Я приїхав не грати на дзвінких гусельцях,
Я приїхав не втішати гарну дівчину.
Є в мене наречений – сам Володимир-князь».
Заплакала Опраксія-королевична,
Зібралася в далеку дороженьку.
Вивів її Дунай та й на сіни нові –
У нових сінях всі побиті, порублені,
Там струмки біжать крові гарячої.
Заголосила Опраксія-королевична:
«Ой вмiла мене народити моя матінка,
Вмiв мене викохати рідний батенько –
Та не зуміли зажіж мене видати
Без бою, без бійки кровопролитної!».
І поїхали вони до славного Києва.
Полям чистим вони тоді їхали,
Слід коня велетенський побачили.
Мовить Дунай своєму побратимові:
«Гой єси ти, молодий Добриню Микитичу!
Ти бери Опраксію-королевичну
Собі на сідло та на коня свого доброго,
Ти вези її чесно до стольного Києва
Сонечку Володимирові стольно-київському».
Сам Дунай поїхав по тому сліду кінському.
Ой не довго він їхав – тільки три доби,
І натрапив на намет на лузі зеленому.
Він під'їхав до намету білополотняного –
Лежить у наметі Настасія-королевична,
Хоробра полениця в полі чистому.
Молодий Дунай, він був догадливий,
Із чохла виймав тугий свій лук,
З сагайдака стрілку каленую,

Проспівала тятівка шовковенька,
В старий кряжистий дуб стріла вдарила,
Розламала на ножеві колодочки,
Сколихалася мати сира-земля.
Вистригнула полениця з намету білополотняного,
Мовить Настасія-королевична такі слова:
«Гой еси ти, хоробрий Дунаю Іваничу!
Поїдемо тепер до Шахова та й до Ляхова,
Служитимеш нам по-старому, як давно служив».
Відповідає їй Дунай Іванович:
«Я тепер служу в стольному Києві.
І я був нині в Шахові і в Ляхові,
Я забрав у вас Опраксію-королевичну
Для Володимира князя стольно-київського».
Ці слова Настасії не сподобалися,
Великою образою їй здавалися.
Мовить полениця Дунаєві:
«В поле чисте ми з тобою поїдемо,
Там на три коневі стрибки роз'їдемось,
Щоб для бою-бійки з'їхатись.
Будемо колотися списами довгими,
Будемо битися палицями тяжкими,
Будемо рубатися мечами булатними».
Вони з'їхалися для бою-бійки великої,
Вони билися-рубалися цілі три доби,
Списи їхні по насадках поламалися,
Палиці булатні в них позагорялися,
Мечі їхні гострі пощербилися,
Кинулися вони тоді боротися –
Вони боролися три доби,
Не могли один одного на землю кинути.
Хоробрий Дунай, він був догадливий:
Підопнув поленицю під ногу під правую
І кинув Настасію на матінку сиру-землю.
Ось виймає Дунай свій булатний ніж,
Розітнуть хоче білі груди Настасіїні,

Подивитись на її серце завзятеє.
Схопила Настасія його праву рученьку,
Ніж булатний взяла затримала.
«Гой єси ти, хоробрий Дунайчику!
Ти не розріж мої груди білії,
Не шукай мого серця завзятого!
Я у короля, мого батечка, відпросилася:
Хто мене переможе в полі чистому,
За того мені, полениці, й заміж йти».
Дунай тому її слову і радий був,
Думає-гадає в молодому своєму розумі:
«В сімох королівствах служив я, Дунай,
Семи королям у сімох ордах
А не вислужив собі дівиці красної.
Тепер знайшов собі пару в полі чистому».
Він ховає, Дунай, свій булатний ніж,
Бере Настасію та й за праву за рученьку,
Піднімає її з сиріої землі.
Тут вони тоді й заручилися,
Навколо вербового куща обкрутилися,
І на добрих своїх коней всілися,
До стольного Києва поїхали.
Бере Настасія в руки тугий свій лук,
Накладає каленую стрілочку,
Б'є стрілка Дуная по шолому залізному.
Озирнувся Дунай та й говорить їй:
«Не жартуй забагато, Настусенько!
Як віджартуюся, що робитимеш?»
Відповідає Настасія-королевична:
«Там летіли білі лебеді,
Я стрілила по лебідоньці,
Тільки нижче пішла калена стрілочка».
Ідуть вони далі по полю чистому.
Знов бере полениця тугий свій лук,
Накладає каленую стрілочку,
Стріляє в Дуная, в його плечі могутнії.

Озирнувся Дунай та й каже їй:
«Досить жартувати, Настусенько!
Коли я відповім, буде тобі непереливки».
Відповідає йому Настасія-королевична:
«Летіли там сірі гусеньки,
Я і стрілила по сірій гусеньці,
От тільки нижче влучила стрілочка».
Ідуть вони далі по полю чистому,
Ще раз виймає вона тугий свій лук
Накладає калену стрілочку,
Стріляє в Дуная, у правицю хороброго.
Озирнувся Дунай та й говорить їй:
«Облиш-но жарти, Настусенько!
Ось почну віджартовувати, що ти тоді?»
Відповідає йому Настасія-королевична:
«Летіли там сірі качечки.
Я стрілила по сірій качечці,
От тільки стрілка нижче влучила».
Вони приїхали в Київ та й до Володимира.
Володимир-князь від вінця їде,
А хоробрий Дунай під вінець пішов.
Він устигнув сісти за почесний стіл,
За ті столи та й за дубовії,
На ті страви-напої весільнії.
А як було сонечко вже на вечері,
А весільний бенкет – в півбенкету вже,
Тоді всі на бенкеті понапивалися,
Всі на весіллі понаїдалися,
На бенкеті усі розхвалилися:
Добрий молодець хвалиться силою,
Нерозумний – сестрою гарною,
Зовсім дурний – молодого жінкою,
А п'яний Дунай, він теж похваляється:
«Нема кращого за мене стрільця в Києві!»
Мовить йому молода княгиня Опраксія:
«Гой еси ти, улюблений мій зяченько,

Молодий Дунай син Іванович!
Є все ж таки стрілець у Києві –
Сестронька моя Настасія-королевична».
Ці слова Дунаєві як біда прийшли,
Великою стали образою,
І побився він об заклад з дружиною.
Жереб кинули, кому стріляти першому.
І випало починати Настасії,
А Дунаєві – за версту від дружини стать,
На голові обручку золоту тримать.
Виймає тугий свій лук Настасія,
Накладає каленую стрілочку.
Проспівала тут тятівка шовковенька
Та й обручку з голови Дунаєвої здунула.
Стрілку князі-бояри знаходили:
Лежить обручка на її пір'їночках.
Тоді становить Дунай на своє місце Настасію.
Мовить йому княгиня Опраксія:
«Гой еси ти, улюблений мій зяченько,
Молодий Дунай син Іванович!
Тії жарти вже віджартовані».
І князі-бояри, і хоробрі добрі молодці,
Всі просили Дунаю від герцю відмовитись.
І говорить йому молода Настасія-королевична:
«Гой еси ти, мій ладо любесенький,
Хоробрий Дунай син Іванович!
Відкладемо жарт на три дні –
Як не для мене, так для сина ненародженого:
Завтра народжу тобі могутнього добра молодця,
Що йому не буде не землі рівного».
Не повірив Дунай благанням жінчиним,
Натягнув тугий свій лук.
Недострелив першою стрілкою,
Перестрелив стрілочкою другою,
А третьою влучив у Настасію-королевичну.
Прибіг Дунай до Настасії,

Виймає свій булатний ніж,
Розтинає її груди білії.
Вистрибнуло із утроби маляточко,
Само говорить йому такі слова:
«Гой еси ти, рідний мій батечко!
Коли б ти дав ще три дні мені,
Я був би на світі та й наймогутніший».
Ось тоді Дунай запечалився.
Устромив у землю свій ніж колодкою,
Сам на вістря грудьми кинувсь білими.
Де впала його буйна голівонька,
Протекла Дунай-річка широкая.
Тут Дунаєві й славу заспівують.

ДОБРИНЯ І ЗМІЙ

Матінка Добрині наказувала,
Матінка Микитичу заказувала:
«Ти не їди далеко в поле чистеє,
Не купайся ти, Добриню, в Пучай-річечці:
Пучай-річка дуже лютая:
З-поза першого струменя, як вогнем, січе,
З-поза другого струменя іскра сиплеться,
З-поза третього струменя дим стовпом бухає,
Дим стовпом бухає та ще з полум'ям».
Молодий Добриня син Микитович
Не послухався своєї матінки,
Чесної вдови Офімії Олександрівни.
Він поїхав далече в поле чистеє.
Там хоробре його тіло розгорілося,
Розгорілося тіло, розігрілося.
Поїхав Добриня до Пучай-річки.
Він злізає, Добриня, з добра коня,
Він зтягує з себе шати дорогесенькі,
Він, Добриня, прохолоджується, купається,
Мовить сам собі отакі слова:
«Мені матінка, Добрині, наказували:
Щоб не купався я, Добриня, в Пучай-річечці,

Бо Пучай-річка дуже люта:
З-поза першого струменя, як вогнем, січе,
З-поза другого струменя іскра сиплеться,
З-поза третього струменя дим стовпом бухає,
Дим стовпом бухає та ще й з полум'ям.
Та Пучай-річка тихомирная,
Як калюжка вона після дощук!»
Ой не встиг Добриня словця вимовить –
З-поза першого струменя, як вогнем, вдарило,
З-поза другого іскра посипалася,
З-поза третього струменя дим стовпом пішов,
Дим стовпом бухнув та ще й з полум'ям.
А в диму летить Зміїще Горинище,
В нього три голови, дванадцять хоботів,
Летить Змій, з Добрині насміхається:
«І старі люде прорікали-пробрехалися,
І святі отці писали-прописалися.
Казали: мені від Добрині смерть буде.
А тепер, Добриню, в мене ти в руках!
Схочу – тебе, Добриню, живцем спалю,
Схочу – тебе, Добриню, з конем зжеру,
Схочу – тебе, Добриню, схоплю в хоботи,
Схоплю в хоботи Добриню, у полон візьму».
Мовить тут Добриня такі слова:
«Ай да ти, Зміїще Горинище прокляте!
Тобі краще би тоді Добринею хвалитися,
Як потрапить Добриня тобі до рук».
Пірнув Добриня біля бережка тамтешнього,
Виринув хоробрий біля бережка тутешнього,
Вистрибнув Добриня на дрібні піски,
А проклятий Змій, він уже тут як тут.
Ой немає в Добрині добра коня
Та немає в Добрині списа гострого,
Він схопив грудку піску жовтого
Та й у Зміїща кинув, у Горинища –
Всі дванадцять відбив йому хоботів.

На траву-ковилу Зміїще падає,
А Добриня вже на ньому, давить колінами,
Б'є-добиває, об землю Зміїщем гупає.
Запросилося Зміїще Горинище:
«Гой єси ти, хоробрий Добриню Микитичу!
Будьмо ми з тобою побратимами,
Укладемо проміж себе заповідь великую:
Тобі не їздити далеко в поле чистеє,
Не купатися тобі більше в Пучай-річечці,
Тобі не їздити на далеку гору Сорочинську,
Не топтати там тобі малих змієнят,
Не звільняти там полону руського,
І мені не літати на святую Русь,
Не хапати вже більше люду руського,
Не тримати полону мені руського».
І Добриня до Змієвих слів прислухався,
Він послабив свої коліна могутнії –
З-під колін Зміїще тоді вирвалось,
Полетіло аж ген по-під хмарами.
Пролітав Змій над славним Києвом.
А там князева улюблена племінниця,
Молода Забава донька Путятична
Ходила-гуляла по садочку по зеленому.
Як побачив її Зміїще Горинище,
Він упав з небес на сиру землю,
Схопив він Забаву доньку Путятичну,
Своїми обвив хоботами зміїними,
Посадив її на свої плечі могутнії,
Відніс до своєї нори та й глибокої.
Тоді сонечко князь Володимир стольно-київський
Розіслав по святій Русі вісників,
Розіслав на три дні покликачів,
Щоби кликали хоробрих лицарів,
Хто б з них з'їздив на гору Сорочинську,
Зійшов би до нори глибокої,
Врятував би улюблену князеву племінницю,

Повернув би молоду Забаву Путятичну.
А ще князь Володимир стольно-київський
Запросив він, сонечко, до бенкету почесного
Усіх своїх князів-бояр,
Усю свою дружиноньку хоробрую.
І говорить їм Володимир-князь такі слова:
«Ой вже сонечко у нас на вечері,
А почесний бенкет – в півбенкета вже,
Лише мені, Володимирові, не весело.
Пролітав над Києвом Зміїще Горинище,
Ухопив Змій мою улюблену племінницю,
Молоду Забаву доньку Путятичну,
Відніс її до своєї нори та й глибокої».
А сидять у нього на бенкеті хоробрі могутнії
Ольоша Попович та Добриня Микитович.
І говорить їм Володимир стольно-київський:
«Ви, руські хоробрі добрі молодці,
А й же ти, Ольошенько Поповичу!
Чи ти зможеш дістати нам Забаву Путятичну
З тієї з нори із зміїної?
Мовить йому Ольоша Попович такі слова:
«Гой еси ти, сонечко Володимир стольно-київський!
Я чув од Добрині Микитича,
Що вони із Змієм побраталися.
У Добриці із Змієм заповідь укладено,
Що не літати Змієві на святу Русь,
Не хапати Горинищу люду руського.
То ж звільнить Добриня твою племінницю,
Молоду Забаву доньку Путятичну
Без бою, без бійки кровопролитної».
Тоді князь Володимир стольно-київський
Доручив цю службу великую
Хороброму Добрині сину Микитичу:
Йому з'їздити далече в поле чистеє,
Йому привезти молоду Забаву Путятичну.
Він пішов, Добриня, сумний-зажурений.

Він повісив свою буйну голову,
Ясні очі потупив та й у сиру землю.
Зустрічає його рідна матінка
Чесна вдова Офімія Олександрівна,
Мовить вона отакі слова:
«Гой еси, моя рідна дитинонько,
Молодий Добринюшко Микитичу!
Чом з бенкету йдеш ти зажурений?
Мабуть, місце ти не по чину мав,
Обнесли тебе там, мабуть, чарою,
Або кпинити з тебе дурень наважився?»
Мовить Добриня отакі слова:
«Ой ти, рідна моя матінко,
Чесна вдово Офіміє Олександрівно!
Місце на бенкеті я по чину мав,
І не обнесли мене там чарою,
Кпинити з мене ніхто не наважився.
Тільки князь Володимир стольно-київський
Доручив мені службу великую:
З'їздити далече в поле чистеє,
Повернути молоду Забаву Путятичну».
Тут сідає Добриня на добра коня,
Бачить – мати його стоїть у стремена,
Сама промовляє отакі слова:
«Гой еси ти, сердешна моя дитинонько,
Молодий Добринюшко Микитичу!
Почнете ви із Зміїщем списами колотися –
Ваші списи по насадках зламаються,
Ви на землю тоді їх кинете.
Станете ви зі Зміїщем на палицях битися –
Ваші палиці почнуть загоратися,
І цю зброю ви на землю кинете.
Візьміться ви мечами рубатися –
І мечі ваші пощербляться,
Ви їх теж на землю кинете.
Кинетесь ви, молодці, боротися –

Ти тоді розгорни полу правую,
Витягай свою шалигу дорожнюю,
І стьобай Зміїща, примовляючи:
«От кінського поту змія пухнула».
Застьобаєш Зміїща до смерті ти
Своєю шалигою дорожньою».
Рідній матінці Добриня подякував
І поїхав далеко-далече в поле чистее.
До гори він приїхав до Сорочинської,
І малих змієнят потоптав конем,
Звільнив без ліку полону руського.
Тут виходив Зміїще Горинище
Зі своєї нори із глибокої,
Говорив Добрині отакі слова:
«Гой еси, молодий Добриню Микитичу!
Ти навіщо порушив свою заповідь:
Ти навіщо потоптав малих змієнят,
Полон руський навіщо ти виручив?»
Мовить йому Добриня син Микитович:
«Ай ти Змій, Зміїще ти прокляте!
Чи ж не біс тебе поніс над Києвом?
Ти навіщо, побратиме, вкрав князеву племінницю,
Молоду Забаву доньку Путятичну?
Тепер віддавай мені князеву племінницю,
Без бою віддай, без бійки кровопролитної!»
Мовить Зміїще Горинище такі слова:
«Не віддам я тобі, побратиме, князеву племінницю!»
Тоді завели вони бій-битву великую.
Почали Добриня із Зміїщем списами колотися –
Їхні списи по насадках поламалися,
Вони їх тоді на землю кинули.
Стали тут побратими палицями битися –
Палиці у них позагоралися,
І цю зброю вони на землю кинули.
Взялися вони мечами рубитися –
Їхні мечі пощербалися,

Їх вони теж на землю кинули.
Кинулися вони тоді боротися –
І розгорнув Добриня полу правую,
Висмикнув свою шалигу дорожною,
І стьобав він Зміїща, примовляючи:
«От кінського поту змія пухнула».
І застьобав Зміїща до смерті він
Своєю шалигою дорожною.
Порубав він Зміїща на дрібні шматки.
Випустив із себе Зміїще кров зміїною,
Від сходу вона стоїть та й до заходу,
І не пожерла її мати сира-земля,
Цієї крові та й зміїної.
В тій крові стоїть Добриня три доби,
На коні сидить Добриня та й жахається.
Тут з небес голос, наче грім, гримить:
«Гой еси, молодий Добриню Микитовичу!
Ти стоїш у крові вже три доби,
А постій ще тільки три годиноньки!».
Молодий Добриня того голосу послухався.
А як проминули три годиноньки,
Розступилася мати сира-земля
І пожерла кров ту всю зміїною.
Тоді зійшов Добриня з добра свого коня
Та пішов по норах по зміїних тих.
Вивів сорок він князів-княжевичів,
Вивів сорок королів та й королевичів,
Князівських дівчат не міряно,
Королівських дочок не лічено
Не знайде лиш Забаву Путятичну.
Як пройшов усі нори глибокії,
І в останній знайшов Забаву Путятичну.
Лежить княжна на пір'їних на подушечках,
Лежить Забава на пуховій на периночці,
На правій ручці в неї змієня розкинулось
І на лівій таке ж ніжиться.

Вона Добрині зраділа, ще й заплакала:
«Ах ти гой еси, хоробрий добрий молодцю!
Прилетить Зміїще, злий Горинище,
І зжере нас обох, добрий молодцю!»
Мовить їй Добриня син Микитович:
«Ой ти, молода Забаво, донько Путятично!
Переміг я Зміїща, злого Горинища,
Порубав я Зміїща на дрібні шматки».
Тут вона зраділа, з ліжка підхопилася,
А змієнят Добриня розтоптав конем,
Вивів Забаву та й на білий світ.
Мовить Добриня князям-княжевичам,
Мовить хоробрий королям та й королевичам,
Дівчатам князівським, королівським теж:
«Хто був звідки Змієм унесений,
Повертайтесь у рідну сторону.
Вже не бійтесь Зміїща проклятого».
А сідав тут Добриня на добра коня,
Посадив Забаву на стегно собі
Та й поїхав хоробрий до Києва.

Ой Добриня матінці виговорює,
Микитович матінку вичитує:
«Ой же ти рідна моя матінко!
Ти ж навіщо народила мене, нещасного?
Краще народила би ти мене, матінко,
Маленьким самоцвітним камінчиком,
Загорнула б у білу льняну хусточку,
Піднялась би на високу гору Сорочинську
Та й жбурнула би в Чорне море, у Турецькеє.
І пішов би я там на саме дно,
Лежав би собі тихенько камінчиком.
Полям чистим я, Добриня, не їздив би,
Не проливав би я крові неповинної,
Не сльозив би я, Добриня, батьків-матерів,
Не удовував би, Добриня, дружин молоденьких,
Не сиротив би я маленьких діточок!»
Відповідає Добрині рідна матінка,
Чесна вдова Офімія Олександрівна:
«Породить тебе, дитинко, була б рада я,
Щастям-долею в Іллю Муравленіна,
Міццю-силою в Святогора-велетня,

Сміливістю в хороброго Ольошу Поповича,
А ходою джигунською в Чурила Пленковича.
Та от дав тобі Бог тільки те, що дав,
Поскупився на інші достоїнсті».
Тоді сідлав Добриня свого добра коня.
Він пітнички ложив на пітнички,
А на пітнички повсті він ложив,
А на повсті – дороге сіделечко
І дванадцять тугих попруг натягував,
Він тринадцяту поклав заради міцності,
Щоби добрий кінь з-під сідла не вискакнув,
Щоби добра молодця з сідельця не викинув.
Попруги в нього були шовковії,
А шпеники у попруг всі булатнії,
Пряжки у сідла – красна золота,
Бо булат не треться, не рветься шовк,
Красне золото не іржавіє,
А молодець на коні сидить – не журиться.
Виряджала Добриню рідна матінка,
Чесна вдова Офімія Олександрівна,
Простилася й воротилася,
Додому пішла та й заплакала.
А біля стремена, біля правого
Проводжала Добриню дружина улюблена,
Молода Настасія дочка Микулична.
Мовить Настасія такі слова:
«Ой ти, душе моя, Добриню Микитичу!
Ти коли, Добриню, додому повернешся?
Коли тебе, Добриню, чекати з поля чистого?»
Відповідає їй Добриня син Микитович:
«Коли вже почала мене ти запитувать,
Слухай тепер мою відповідь:
Ти чекай мене, Добриню, рівно три роки.
Як за три роки не буду, чекай ще три роки.
А як пройде отих шість років
І не буде мене, Добрині, з поля чистого,

Поминай мене, Добриню, як забитого.
Тобі ж, Настенько, воля вільная:
Хоч собі вдовуй, хочеш, заміж йди,
Хоч за князя йди, хоч за боярина,
Хоч за руського хоробра могутнього.
Лише не йди за брата мого за названого,
За мого побратима Ольошу Поповича».
Почали вони ждять Добриню з поля чистого,
Не було Добрині три роки,
Стали ждять Добриню ще й другі три.
Отак день за днем, неначе дощ дощить,
А тиждень за тижнем, як трава росте,
Рік за роком, наче ріка біжить.
Та як пройшло отак цілих шість років,
Не прийшов Добриня з поля чистого.
А приїхав з поля Ольоша, побратим його.
Привіз він новину нерадісну,
Що не живий вже Добриня Микитович,
Що вбитий лежить у полі чистому:
Його голівонька та й пробитая,
Могутні плечі та й прострілені,
Голівонькою лежить у кущі вербовому.
Ось тоді Добриніна рідна матінка
Засльозила свої очі ясні,
Затемнила своє біле личко,
Заголосила вона, заплакала:
«Ох, єдине було сонце яснее
Та й за темні ліси заховалося,
Тільки й залишив молодого світлого місяця.
Як єдина була дитинка рідная –
Молодий Добриня син Микитович,
Тільки й залишилася дитинка милая –
Молода Настасія дочка Микулична,
Щоб розвіяти моє горенько».
Тоді сонечко Володимир стольно-київський
Став до них заглядати, став Настасію засватувать,

Засватувать та й підмовлювать:
«Навіщо жити тобі вдовою молоденькою?
Краще заміж піди хоч за князя, хоч за боярина,
Хоч за руського хоробра могутнього.
За сміливого Ольошу Поповича».
Мовить Настасія дочка Микулична:
«Ах ти сонечко Володимир стольно-київський!
Я виконала заповідь чоловікову:
Я чекала Добриню цілих шість років.
Тепер виконаю заповідь свою жінчину:
Почекаю Добриню ще шість років.
А як пройдуть оті дванадцять літ,
Я ще встигну тоді зашлюбитись».
Знову день за днем, наче дощ дощить,
А тиждень за тижнем, як трава росте,
Рік за роком, неначе ріка біжить.
Та як виповнилося дванадцять років,
Не прийшов Добриня з поля чистого.
Знову сонечко Володимир стольно-київський
Став до Настасії заглядать, став засватувать,
Засватувать та й підмовлювать:
«Навіщо жити тобі вдовою молоденькою?
Краще заміж піди хоч за князя, хоч за боярина,
Хоч за руського хоробра могутнього
За сміливого Ольошу Поповича».
Молода Настасія дочка Микулична
Не за князя пішла, не за боярина,
Пішла заміж за сміливого Ольошу Поповича.
П'ють-гуляють на весіллі в них вже третій день,
А сьогодні їм йти до церкви Божої,
Стать їй з Ольошою під золоті вінці.
А о тій самій порі, тієї ж години
Був Добриня Микитич у Царі-городі.
У Добрині кінь тоді спотикається.
Мовить Добриня отакі слова:
«Гей ти, вовчий харче, трав'яний мішку!

Ти чому сьогодні спотикаєшся?»
Прорікає йому тут добрий кінь,
Мовить Добрині людським голосом:
«Ах ти, хазяїне мій улюблений!
Горя-напасті над собою ти не відаєш:
Твоя молода Настасія дочка Микулична
Заміж йде за сміливого Ольошу Поповича.
П'ють-гуляють на весіллі в них вже третій день,
А сьогодні їм йти до церкви Божої,
Стать їй з Ольошою під золоті вінці».
Тут хоробрий Добриня син Микитович
Він б'є бурка по крутих стегнах,
Пробив шкіру до м'яса до чорного.
Добрий його кінь на те розсердився,
Став його бурушка поскокувать,
Із гори на гору перестрибувать.
Він річки та озера перескакував,
Де широкі галявини – проміж ніг пускав.
Першим стрибком скакнув – на п'ятнадцять верст,
Другим стрибком скакнув – криницю викопав.
Третім стрибком скакнув – був під Києвом.
То не ясний сокіл у переліт летить,
Це добрий молодець перегоном гонить,
Не воротами проїхав – через вал,
Через тую стіну городовую,
Через тую вежу та й високою,
Та на те на подвір'я вдовинєє.
Він у двір заїздить, не питаючись,
А в палати йде, не доповідаючи,
У воріт воротарів не питався він,
У дверей не запитував двірників,
Всіх Добриня втришия відштовхує,
Сміливо йде до палат до вдовиних.
Хрест він ложить та й по-писаному,
Поклін робить він та й по-вченому –
На всі на чотири на сторони

Та окремо – чесній вдові Офімії Олександрівні:
«Добридень, чесна вдово Офіміє Олександрівно!»
Біжать за ним воротарі та двірники,
Біжать услід, на хороброго скаржуться,
Говорять вони отакі слова:
«Ти послухай нас, Офіміє Олександрівно!
Оцей хоробрий добрий молодець
Він приїхав з поля швидким вісником
Та у двір заїхав, не питаючись,
А в палати пішов, не доповідаючи,
Нас, воротарів, у воріт не питався він,
У дверей нас, двірників, не запитував,
Всіх він утришия відштовхував,
Сміливо проходив до палат, до вдовиних».
Мовить Офімія Олександрівна:
«Гей ти, хоробрий добрий молодцю!
Ти навіщо в'їхав на сирітський двір, не питаючись,
А в палати пішов, не доповідаючи,
Всіх утришия навіщо відштовхував?
Коли була жива мила моя дитинонька,
Молодий Добриня син Микитович,
Він би тобі з пліч голівку, як галку, зняв
За твою поведінку невічливу».
Мовить хоробрий добрий молодець:
«Я лише вчора з Добринею роз'їхався:
Він поїхав до Царя-городу,
А я поїхав до славного Києва».
Мовить чесна вдова Офімія Олександрівна:
«Як вже не було його шість років,
Приїздив Ольоша Попович з поля з чистого,
І привіз новину нерадісну,
Що не живий вже Добриня Микитович,
Що вбитий лежить у полі чистому:
Його голівонька та й пробитая,
Могутні плечі та й прострілені,

Голівонькою лежить у кущі вербовому.
Я багато тоді за ним наплакалась,
Насльозила свої очі яснії,
Затемнила своє біле личенько
Через свою рідну дитиноньку,
Через молодого Добриню Микитича».
Мовить хоробрий добрий молодець:
«Ще мій побратим мені наказував,
Хоробрий Добриня син Микитович,
Розпитати про його дружину улюблену,
Про молоду Настасію дочку Микуличну».
Мовить чесна вдова Офімія Олександрівна:
«А Добриніна дружина улюблена
Вона заміж пішла за Ольошу Поповича.
Бенкетують на весіллі вже третій день,
А сьогодні їм йти до церкви Божої,
Приймати їй з Ольошою золоті вінці».
Мовить хоробрий добрий молодець:
«Ще мій побратим мені наказував,
Хоробрий Добриня син Микитович:
"Як випаде тобі бути о тій порі в Києві,
То візьми мої шати скомороськії
Та візьми мої гусла яворовії –
У новій світлиці все висить на жердочці"».
Ой побігла тут Офімія Олександрівна,
Принесла йому шати скомороськії
Подавала йому гусла яворовії.
Одягнувся молодець скоморошиною
Та й пішов на князівський двір.
У воріт воротарів не питає він,
У дверей не запитує двірників,
Всіх утришия відштовхує,
Сміливо йде до палат до князівських.
Хрест він ложить та й по-писаному,
Поклін робить він та й по-вченому –
На всі на чотири на сторони,

Та окремо – сонечку князеві Володимирі:
«Гой еси, сонечко Володимире стольно-київський
З молодію княгиною Опраксією!»
Біжать за ним воротарі та двірники,
Біжать услід, на хороброго скаржуться,
Говорять вони отакі слова:
«Сонечко Володимире стольно-київський!
Цей хоробрий добрий молодець,
Та й приїхав з поля швидким вісником
А тепер іде скоморошиною.
Нас, воротарів, у воріт не питався він,
У дверей нас, двірників, не запитував,
Всіх він утришия відштовхував,
Сміливо проходив до палат твоїх».
Мовить Володимир стольно-київський:
«Гей ти, смілива скоморошино!
Ти навіщо ідеш на князівський двір, не питаючись,
А в палати йдеш, не доповідаючи,
Ти навіщо у воріт воротарів не запитував,
У дверей не запитував двірників,
Утришия навіщо всіх відштовхував?»
Скоморошина до слів князя не прислуховується,
Скоморошина князівськими словами нехтує,
Мовить смілива скоморошина:
«Сонечко Володимире стольно-київський!
Де тут в тебе наше місце скомороське?»
Говорить Володимир стольно-київський:
«Он ваше місце скомороське –
Там на пічці та й на запічку».
Він скочив на місце, йому вказане,
Підтягнув на гусях тятивонькі шовковії,
Тії струноньки та золоченії,
Він почав по струноньках погулювать
Та почав їм голосом підтягувать.
Виводить ті наспіви царьгородські,
Танці виграває єрусалимські,

Наостанок грає єврейський спів.
Тут усі на бенкеті замовкнули,
Самі говорять отакі слова:
«Ні, це не смілива скоморошина,
Це якийсь хоробрий добрий молодець!»
Мовить Володимир стольно-київський:
«Гей ти, смілива скоморошино!
За твою гру за веселую
Злазь ти з пічки та із запічку,
А сідай з нами за дубовий стіл.
Тепер дам тобі три місця найулюблені:
Перше місце – коло мене є,
Друге місце – навпроти мене є,
Ну а третє – як самому забажається».
Злізала скоморошина з пічки, та із запічку,
Та не сіла біля князя скоморошина,
Та не сіла й навпроти князя скоморошина,
А сідала на лаву навпроти нареченої,
Навпроти молоді Настасії Микулични.
Мовить смілива скоморошина:
«Сонечко Володимире стольно-київський!
Ти дозволь налити чарку зелена вина,
Піднести цю чарку, кому знаю я,
Кому знаю я, кому пожалую».
Мовить Володимир стольно-київський:
«Гей ти, смілива скоморошино!
Була тобі дана від мене воля великая:
Що забажається тобі, те й твори тепер».
Тоді ця смілива скоморошина
Наливала чарку зелена вина,
Опускала в чарку обручку золоту з руки,
Говорила отакі слова:
«Гей ти, молода Настасіє дочко Микулична!
Візьми цю чарку за вухо в одну руку
Та випий всю чарку за один дух.
Як вип'єш до дна, то не минеш добра,

А не п'єш до дна – не бачити тобі добра».
Вона прийняла чарку в одну руку
Та й випила чарку за один дух –
І побачила на дні обручку золоту свою,
Котрою з Добринею обручалася.
І говорить Настасія отакі слова:
«Але ж не той мій чоловік, що біля мене є,
А той мій чоловік, що навпроти мене є.
Сидить мій чоловік на лавиці,
Він підніс мені чарку зелена вина.
Вискочила вона з-за стола з-за дубового,
Кинулася Добрині у ніжінки,
Сама ж говорить йому отакі слова:
«Ой ти, хоробрий Добриню сину Микитичу!
Ти пробач, що зробила не як наказував,
Що пішла заміж за Ольошеньку Поповича.
Волосся довге та розум короткий в нас, жінок,
Нас куди ведуть, ми туди йдемо,
Нас куди везуть, туди ж їдемо».
Мовить Добриня син Микитович:
«Не дивуюся я розуму жіночому:
Чоловік у ліс, а жінка заміж йде,
Хоч волосся довге, розум короткий в них.
А дивуюся я сонечку Володимирові
Із його княгинею Опраксією,
Що сонечко Володимир сватом був,
А княгиня Опраксія була свахою;
Вони у живого чоловіка жінку просватали».
Тут сонечку Володимирові стало соромно,
Він повісив буйну голову,
Ясні очі потупив та й у сиру землю.
Тут промовив Ольоша Попович жалібно:
«Ти пробач мені, побратиме Добриню Микитовичу,
Ти за ту провину пробач мені, за ті дурощі,
Що посидів я біля твоєї дружини улюбленої,
Біля молоді Настасії Микулични».

Мовить йому Добриня син Микитович:
«За ту провину, побратиме, тебе Бог простить,
Що ти посидів біля моєї дружини улюбленої,
Біля молоді Настасії Микулични.
А за другу провину не пробачу я.
Привіз ти новину з поля чистого
Що не живий вже Добриня Микитович,
Що вбитий лежить у полі чистому.
Ось тоді моя, Добрині, рідна матінка
Жалкувала по мені, невітно плакала,
Засльозила свої очі яснії,
Затемнила своє біле личенько,
Ось за цю провину, побратиме, не пробачу я».
Тут схопив Ольошу він за жовті кучері,
Перекинув Ольошу через дубовий стіл,
Вдарив Ольошою та й о цегляний міст,
Та й висмикнув шалигу дорожнюю
І почав шалигою духопелити,
Що не чутно було в хлопанні й оханн्या.
Не кожному весілля вдавалося,
А не дай Біг весілля Ольошиного.

Ой здалека, з далекого поля чистого
Виїздили два хоробрих добрих молодці,
Перший молодець – Ольоша Попович,
А другий – Яким, Ольошин парубок.
Вони їздили, молодці, плече о плече,
Стремено в стремено молодецькеє.
Їздили-гуляли по полю чистому,
Наїхали на три шляхи широкії,
На розпутті стоїть Олатир-камінь.
На камені написи підписані.
Всі путі-доріжки перелічені.
Та Ольоша, він же навчений був,
Злізав з коня він свого доброго,
В написи на камені вдивляється,
Про всі шляхи з каменя вичитує:
«Перша доріжка, Якиме, до Чернігова,
Друга доріжка – у Путивль-місто,
Третя доріжка – до славного Києва.
Куди нам, Якиме, поїхати?
Чи нам їхати, не їхати до Чернігова?

У Чернігові дівчата гарнесенькі.
У Чернігові молодички привітливі,
Ми з ними, Якиме, загуляймося,
Піде слава про нас недобрая.
Їхати, не їхати нам до Путивля-міста?
У Путивлі наварили пива п'яного,
Ще й до того навезли вина зеленого.
Зап'ємо ми, Якиме, загуляймося,
Піде слава про нас та й недобрая.
Чи нам їхати, не їхати до Києва?
У Києві у сонечка Володимира,
Володимира-князя стольно-київського
На оборону святої Русі станемо,
Заслужимо славу добрую».
Садилися вони на добрих своїх коней,
Вони б'ють коней по крутих стегнах,
Пробили шкіру до м'яса до чорного.
Добрі їх коні розсердились,
З гори на гору коні перестрибують,
Темні ліси пускають проміж ніг,
Річки та озера хвостами встеляють.
Підбігли до стольного Києва,
Перестрибнули через мур білокам'яний
До того ж стовпа дубового,
До того ж кільця та й до золоченого.
Коней молодці не прив'язують,
Нікому тримати не наказують.
Вони до грудні йдуть, не питаючись,
Та й у грудню входять, не доповідаючи,
Проходять сміливо підлогою цегляною,
Хрест ложать вони по-писаному,
Поклін роблять та й по-вченому –
На всі на чотири на сторони,
Та окремо – сонечку князеві Володимиру
І княгині Опраксі-королевичні:
«Гой еси ти, Володимире стольно-київський!

Здорова будь, молода княгинє Опраксїє!»
Мовить Володимир стольно-київський:
"Ласкаво просимо, хоробрї добрі молодці!
Ви якої землі, з міста з котрого,
Якого батька та якої ж матінки?"
Мовить йому хоробрий Ольошенька:
«Мене звать Ольошею Поповичем,
Попа Левонтія син ростовського,
А це ось Яким – мій парубок».
Мовить Володимир стольно-київський:
«Давно про тебе новини ми слухали,
Випало Ольошу й очима побачити.
Нині перше тобі місце – біля мене є,
Друге місце – навпроти мене є,
Третє місце – куди самому забажається».
Відповідає хоробрий добрий молодець:
«На місце біля тебе не сяду я,
На місце навпроти тебе не сяду я,
А сяду тільки там, де забажалось –
Сяду я на пічці та й на запічку,
Під теє гарнесеньке під курне вікно».
Вони сіли на запічку на чорному.
Ой не від вітру гридня захиталась,
Ой не від вихору стіни порепались –
Прилітає Тугарин Змієвич син.
Тут навстіж двері відчиняються,
Залазить до гридні диво поганєє.
Вишиною собака аж до трьох сажнів,
Шириною собака в два обіймища,
Голова у собаки – з пивний казан,
Проміж віч – мов калєна стріла.
Богу Тугарин не молиться,
Князєві Змієвич не вклоняється,
Князям-боярам не б'є чолом.
Сїдає собака за дубовий стіл
По праву руку від князя Володимира,

По ліву руку від княгині Опраксії.
Тут Ольоша на запічку не витримав:
«Гой еси ти, Володимире стольно-київський!
Хіба не в любові живеш із княгинею?
Проміж вас диво сидить поганее,
Собака Тугарин Змієвич син».
Принесли на стіл лебідку білу.
Почала її княгиня Опраксія різати,
Обрізала собі ручку лівую.
Мовить княгиня отакі слова:
«Любо мені задивитись на мого милого,
На молодого Тугарина Змієвича».
Виймав собака свій булатний ніж,
Підчепив ним лебідку білу,
Кинув, собака, за щоку її.
Ольоша на запічку не витримав:
«У мого у рідного у батенька,
У попа у Левонтія Ростовського
Був старий собака дворовий пес.
Під столом собацюра волочилася,
Лебединою кісткою подавилася.
А тобі, змію, буде те ж саме».
Мовить Тугарин князеві Володимиру:
«Що воно там у тебе, на запічку?
Чи цвіркун сюрчить, чи смерд цвенькає?»
Відповідає Володимир стольно-київський:
«А це дітки маленькі базікають:
Паці паюють на запічку».
Подають чару зелена вина Тугарину,
Не малою міркою – в півтора відра,
Як узяв ту чарку за вухо в одну руку,
Подивився – аж на дні її сухо.
Тут Ольоша на запічку не витримав:
«У мого у рідного у батенька,
У попа у Левонтія Ростовського
Була стара корова дворовая.

По двору корова волочилася,
Браги по чану пила – тріснула,
І тобі, змію, буде те ж саме».
Схопив Тугарин свій булатний ніж
І кинув у запічок.
А в Ольоші парубок моторний був:
Ухопив Яким той ножичок за колодочку.
На ножі припої були срібніі,
А важили ті припої двадцять пуд.
Питається Яким в Ольоші Поповича:
«Чи сам кинеш, чи звелиш мені?»
Мовить йому хоробрий Ольошенька:
«Сам не кину і тобі не велітиму:
Не опоганити б палату кров'ю собакою.
Краще нам із собакою побачитись
За містом, на полі на чистому.
Б'юся з ним об заклад чималесенький –
Кожний закладає власну буйну голову!».
Тоді князі-бояри підхопилися
І всі за Тугарина закладаються:
Князі кладуть по сто карбованців,
Бояри – по п'ятдесят карбованців,
Селяни – по п'ять карбованців.
А гості купецькі підписують
Три кораблі з товарами заморськими,
Що стоять на Дніпрі-Славутичі.
А за Ольошу підписував
Тільки один владика чернігівський.
Тут пішов Тугарин з бенкету геть,
Сам говорить Ольоші отакі слова:
«Ти виходь, блазню, на поле чистее».
Відповідає йому хоробрий Ольошенька:
«Та я ж з тобою, собако, готовий хоч тепер!»
Мовить Ольоші Яким-парубок:
«Гой еси ти, Ольошо, побратиме мій!
Чи сам підеш, чи мені звелиш?»

Мовить йому хоробрий Ольошенька:
«Ні, я сам піду, а тобі не звелю.
Коли не повернуся за дві години,
Поспіши мені на поміч, сміливому».
Поїхав Ольоша за місто, в поле чистеє.
Наглядав він Тугарина в поле чистому –
А Змієвич літає ген по-під хмарами
Крилами бавовняними помахує.
Тоді хоробрий Ольошенька,
Він помолився Спасові-Вседержителю:
«Ой ти, Спасе наш, вседержителю!
Пошли з неба, Господи, дрібного дощичку,
Підмочи, Господи, крила бавовняні,
Спусти, Господи, на сиру землю Тугарина».
Бог почув молитву Ольошину:
Послав Господь з небес дрібного дощичку,
Попідмокали у собаки крила бавовняні,
Спустив Господь на сиру землю Тугарина.
Поїхав Тугарин на Ольошу Поповича.
Реве собака, як грім гримить:
«Гой еси ти, Ольошо Поповичу!
Хочеш – я тебе, Ольошо, вогнем спалю,
Хочеш – я тебе, Ольошо, конем стопчу
Хочеш – я тебе, Ольошо, мечем утну?»
Мовить йому хоробрий Ольошенька:
«Гой еси ти, Тугарине Змієвичу!
Билися ми об заклад чималесенький,
Битися сам на сам закладалися –
А за тобою нині сила незчисленна
На мене, Ольошу Поповича».
Озирнувся Тугарин, не витримав,
Та Ольоша з пліч голівку, як галку, зняв
Молодому Тугаринові Змієвичу.
Відрізав повід від його добра коня,
Проколов вуха у голови Тугарина,
Прив'язав до свого добра коня,

Привіз до Києва на князівський двір,
Кинув серед двору князівського.
Мовить княгиня Ольоші Поповичу:
«Ах ти, смерде, селюче із запічку!
Із дружочком милим розлучив мене,
З молодим Тугарином Змієвичем».
Мовить їй хоробрий Ольошенька:
«Здорова будь, молода княгине Опраксіє!
Ледве не назвав я тебе сукою».

Ой у ласкава князя Володимира
Був бенкет – почесний стіл
Для руських могутніх добрих молодців,
Для гостей званих, для князів-бояр
І для всіх хоробрих полениць-дівок.
Усі на бенкеті понаїдалися,
Усі на бенкеті понапивалися,
Усі на бенкеті порозхвалювались:
Добрий молодець хвалиться силою,
Нерозумний – сестрою гарною,
Зовсім дурний – молодою жінкою,
А розумний – батьком-матір'ю.
Сидить там хоробрий добрий молодець,
Сидить богатир Сухан син Одихмантевич,
Нічим він, богатир, не хвалиться.
А коли став день на полудні
Та князівський стіл споловинився,
Сонечко Володимир-князь розпотішився.
Він по світлій по гридні розходжує,
Чорними кучерями потріпує,
І слова ось такі він і вимовив:
«Гой еси ти, богатирю Сухане Одихмантевичу!

Чому це ти нічим не похваляєшся?
Може, місце я тобі не по чину дав,
Може, за столом обнесли тебе чарою,
Або дурень висміяти наважився?»
Мовить тоді Сухан такі слова:
«Гой еси ти, сонечко Володимире стольно-київський!
Місце за столом ти мені по чину дав,
І не обнесли мене тут чарою,
Висміяти мене ніхто не наважився.
А похвалитися – не хвалитися добру молодцю:
Привезу я тобі лебідку білую,
Лебідку білу живцем у своїх руках,
І не поранену лебідку, не закривавлену».
Швиденько встає Сухан з-за столу білодубового,
Виходить із грідні князівської,
Залишає всю свою зброю лицарську,
Сідлає свого добра коня,
Виїздить із славного Києва.
Поїхав Сухан на море синєс,
На ті його на тихі заводі.
Побачив Сухан диво дивнеє:
На тих на тихих на заводях
Немає зовсім гусей, білих лебедів,
Не плавають навіть сірі малі качечки.
Тут Сухан-богатир позамислився,
Позамислився він, запечалився:
«Як тепер поїхати мені до славного Києва?
А поїду я, Сухан, до Дніпра Славутича».
Приїхав Сухан до Дніпра Славутича,
А Дніпро Славутич тече не по-старому,
Не по-старому тече батько, не по-давньому,
Вода жовтим піском замутилася.
Тоді почав Сухан запитувати:
«Чому ти, батенько Дніпро Славутичу,
Не по-старому течеш, не по-давньому,
А вода твоя піском замутилася?»

Мовить йому Дніпро Славутич отакі слова:
«Як було мені текти по-старому,
По-старому текти, по-давньому,
Коли за мною, за Дніпром Славутичем,
Стоїть сила поганая, невірная?
Мостять вони через мене мости калинові;
Вдень мостять, а вночі я змиваю їх –
Від цих їхніх мостів я знеслилися!»
Тут Сухан-богатир позамислився,
Мовить сам собі отакі слова:
«Через похвальбу я по-простому виїхав,
Сагайдака і шаблі не маючи,
Але й повертатися до Києва за зброєю
Не личить хоробру добру молодцю».
Спрямував Сухан добра свого коня
Перескочити через Дніпра Славутича.
А добрий кінь, він броду ніколи не запитує,
Він і переніс Сухана на той берег.
Прискакав богатир до сирого дубу.
До сирого дубу до кряжистого,
Вирвав із землі той дуб разом з коренем,
За вершину дуб бере, а з прикорня сік тече,
І поїхав богатир вже з дубиною.
Напустив Сухан добра свого коня
На ту силу на невірною.
Сам почав кряжистим дубом помахувать,
Куди махне – серед сили прокладе вулицю,
Куди поверне дубом – провулочок,
Перебив він усю силу невірною.
Врятувалися тільки три стрільці,
Побігли погані до Дніпра Славутича,
Прикривалися кущиками вербовими,
Сховалися в ярузі глибоченькій.
Заряджали велики луки рогатинами.
Як приїхав Сухан до Дніпра Славутича,
Погані луки на нього наставили.

З першого лука стрільнули – схибили,
З другого лука стрільнули – схибили,
З третього лука стрільнули – влучили,
Вдарила в хороброго рогатина
Навпроти серця його богатирського,
Відбила корені сердечнії.
Гаркнув богатир Сухан Одихмантієвич,
Висмикнув з білих своїх грудей рогатину,
Позатикав рани дубовими листочками,
А трьох стрільців поганих
Забив голим цурпалком дуба кряжистого.
Тоді сів Сухан на свого добра коня,
Приїхав до славного Києва,
До того ж двору до князівського,
Прив'язав коня до стовпа до точеного,
До того ж кільця золоченого.
Сам пішов у гридню світлую.
Сонечко Володимир, князь стольно-київський
Він по світлій по гридні розходжує,
Чорними кучерями потріпує,
Мовить Володимир-князь отакі слова:
«Гой єси ти, Сухане Одихмантевичу!
Чи привіз ти мені лебідку білу,
Лебідку білу живцем у твоїх руках,
І не поранену лебідку, не закривавлену?»
Мовить князеві Сухан отакі слова:
«Гой єси ти, сонечку княже стольно-київський!
Мені сьогодні було не до лебідоньки:
За тими тихими заводами, за Дніпром Славутичем,
Стояла сила погана, невірняя,
Йшла та сила на стольний Київ-град,
Мостила через річку мости калинові;
Вдень погані мости мостилися,
А вночі Дніпро Славутич ті мости зносив.
Напустив я на тих невірних свого добра коня,
Побив я всю силу поганую».

Тоді сонечко Володимир стольно-київський
Наказав князям-боярам, слугам своїм вірненьким,
Взяти богатиря Сухана за руки білії,
Відвести його на високі гори київські,
Кинути його до льоху глибокого,
А хоробра Добриню Микитовича
Послати розвідати за Дніпром Славутичем,
Перевірити слова Суханові.
Сідлав Добриня свого добра коня,
Поїхав добрий молодець до Дніпра Славутича.
Бачить: лежить побита сила невірная.
І знайшов голий цурпалок дуба кряжистого,
Богатирем розбитого на уламочки.
Привіз Добриня ті уламки до славного Києва,
Показав сонечку князеві Володимирі,
Сам говорить отакі слова:
«Правду казав Сухан Одихмантевич:
За батечком за Дніпром Славутичем
Лежить в полі сила побитая,
В сорок тисяч сила чисельністю.
І привіз я дубину Суханову,
Голий цурпалок дуба кряжистого,
На уламки об поганих розломаний.
Потягнула дев'яносто пудів дубина та».
Мовить Володимир стольно-київський:
«Гей, князі-бояри, слуги мої вірнесенькі!
Швиденько біжіть на високі гори київські,
Відмикайте глибокий льох,
Витягайте Сухана Одихмантевича,
Приведіть перед мої очі яснії.
Буду я богатиря обдаровувать
За його за службу великую
Містами з передмістями,
Селами та й з присілками,
Або досхочу золотим скарбом без числа».
Приходять князі-бояри, слуги його вірніі

До того ж льоху глибокого,
Мовить Суханові отакі слова:
«Гой єси ти, Сухане Одихмантевичу!
Вибирайся з льоху глибокого:
Хоче обдарувати тебе сонечко
Володимир-князь стольно-київський
За твою за службу великую.
Містами з передмістями,
Селами та й з присілками,
Або досчочу золотим скарбом без числа».
Вибрався Сухан з льоху глибокого,
Подивився з гори високої київської
У далеку далечинь поля чистого,
Мовить богатир отакі слова:
«Не вмів цінувати мене, сонечко
Володимир князь стольно-київський –
Не побачать мене його очі яснії!»
Він листочки дубовії повисмикував
Зі своїх глибоких, кривавих ран,
Примовляє Сухан отакі слова:
«Протеки, Сухан-річка, від моєї крові гарячої,
Від крові моєї гарячої, крові марної».

Ой висока височінь піднебесная,
Глибока глибина моря синього,
Широка широчінь земного всесвіту,
Глибокі вирви дніпровські.
З-поза моря, моря синього,
З Лукоморія зеленого,
Від славного міста Вепенця
Тридцять кораблів випливали під вітрилами,
Тридцять кораблів та й ще один,
Корабель славного гостя багатого,
Молодого Солов'я Будимирича.
Гарно ті кораблі прикрашено,
А той один корабель – ліпший за усіх.
У того у корабля-сокола
Ніс і корму по-туриному піднято,
Боки по-звіриному виведено.
Замість очей у корабля вставлено
Два дорогі камені самоцвітнії,
Замість брів було накладено
По дорогому соболу якутському,
Замість вусів було увіткнуто
Два гострі ножі булатнії,

Замість вух було устромлено
Два довгі списи мурзамецькії,
А на них повішено два горностаї зимовії.
І в того ж корабля-сокола
Замість гриви було прибivano
Дві лисиці рудесенькі,
Замість хвосту було закріплено
Два ведмедя білі заморськії.
Біжать кораблі до славного Києва,
До ласкавого князя Володимира.
На тому кораблі-соколі
Зроблено хижу полив'яну,
У хижі лавка з ікла моржового,
Обтягнуто лаву оксамитом визерунчастим,
На лавці сидить добрий молодець,
Молодий Соловей Будимирович.
Мовить молодий Соловей отакі слова:
«Гей ви, гості-корабельники
Та всі мої слуги улюблені!
Як буду я вже у славному Києві,
У ласкавого князя Володимира,
Чим мені тоді князя обдаровувать,
Чим ясне сонечко уважити?»
Відповідають йому гості-корабельники
Та всі його слуги вірнії:
"Гой еси ти, молодий Солов'ю
Будимиричу!Хіба є тут про що піклуватися
Гостеві славетному, гостеві багатому?
Є в нас, Солов'ю, в скарбі корабельному
Сорок сороків чорних соболів,
Других сорок сороків лисиць рудих.
Є ще в нас оксамит небачений,
Не стільки оксамит дивний – візеруночок:
Хитрощі в ньому Царь-города,
Мудрощі Єрусалима-города,
Замисли молодого Солов'я Будимирича".

Прибігли кораблі до славного Києва,
Якорі кидали на Дніпрі Славутичі,
Перекидали східники на крутий берег.
Платили з них мито в митниці –
З усіх кораблів Солов'їних тисяч сім.
Брав молодий Соловей Будимирович
Із собою корабельний скарб,
Він пішов до ласкавого князя Володимира.
Іде в GRIDНЮ світлу,
Навстіж перед ним двері відчиняються.
Тоді гарний добрий молодець,
Молодий Соловей Будимирович
Спасову образіві молиться,
Володимирові-князю уклоняється,
А княгині Опраксії по-особливому.
Він кладе перед князем свої подаруночки:
Сорок сороків чорних соболів,
Других сорок сороків лисиць рудих.
Княгині підносить оксамит небачений,
Не стільки оксамит дивний – візеруночок:
Хитрощі у ньому Цар-города,
Мудрощі Єрусалима-города,
Замисли молодого Солов'я Будимирича,
На золоті-сріблі – не погнеться він.
Князеві дарунки сподобались,
А княгині ще й більш того.
Мовить сонечко Володимир-князь отакі слова:
«Гой еси ти, жаданий гостю мій,
Молодий Солов'ю Будимиричу!
Займай собі двори князівськії,
Займай собі двори боярськії,
Займай собі й міщанськії».
Відповідає йому молодий Соловей Будимирович:
«Не потрібні мені двори князівськії,
Не потрібні мені двори боярськії,
Не потрібні мені й міщанськії.

Дай мені тільки загін землі,
Загінчик землі не ораної та не робленої
У твоєї, княже, племінниці,
Молодої Забави Путятични.
Дозволь мені в її садочку зеленому,
В її вишничку, в її горішині
Поставити собі гарний двір!»
Мовить ласкавий князь Володимир отакі слова:
«Про це мені треба подумати з княгинею».
А подумавши, віддавав йому Володимир-князь
Той загін землі не ораний і не роблений.
Повернувся Соловей на корабель червоний свій,
Мовить він отакі слова:
«Ви послухайте мене, мої люди робочії!
Беріть свої сокирки булатні,
Йдіть до зеленого садочку Забави Путятични,
Побудуйте мені гарний двір
В її вишничку, в її горішині!»
То ж пізнім-запізно звечора,
Неначе дятли в дерево постукують,
Працює його дружинонька хоробрая.
Вже до півночі двір готовий був:
Три золотоверхі тереми,
Троє сіней різьблених
Та й троє сіней скляних-гратчастих.
Гарно-хороше ті тереми прикрашено:
На небі сонце – сонце і в теремі,
На небі місяць – місяць і в теремі,
На небі зіроньки – зіроньки і в теремі.
На небі зоря – і в теремі зіронька
І вся краса піднебесная.
Рано-вранці пробудилася Забава Путятична,
Відчиняє вона скляне віконечко,
Подивилася на садочок зелений свій,
На вишничок, на горішину.
Аж дивом воно здалося їй –

Стоять у її садочку зеленому
У вишничку, у горішині
Три золоті тереми.
Мовить тоді Забава Путятична:
«Гей ви, няньки, мамки та покоївоньки!
Ви підіть та й роздивітеся,
Що мені за диво з'явилося
У вишничку, у горішині?»
Відповідають няньки, мамки та покоївоньки:
«Молода Забаво Путятично!
Ти піди подивись сама:
Твоє щастя само прийшло,
Само прийшло у твій у двір».
Молода Забава Путятична,
Швиденько вона збирається,
Одягає соболину шубоньку,
Ціна тій шубоньці три тисячі,
А гудзики аж у тисяч сім.
Пішла вона у вишничок, у горішину,
У садочок свій зеленесенький.
Коло першого терема послухала –
Тут у теремі тихенько побрязкує:
Там лежать Солов'їні золоті скарби.
Коло другого терема послухала –
Тут у теремі розмовляють тихесенько,
Говорять тихенько, Богові моляться:
Там живе Солов'їна матінка,
Чесна вдова Офімія Олександрівна,
З удовами чесними, багаторозумними.
Коло третього терема послухала:
Тут грає-виграває, гримить музика.
Заходила Забава до сіней скляних-гратчастих,
Навстіж відчиняла двері різьблені –
Аж сердешна злякалася,
Як диво в теремі побачила:
На небі сонце – сонце і в теремі,

На небі місяць – місяць і в теремі,
На небі зіроньки – зіроньки і в теремі.
На небі зоря – зіронька і в теремі
І вся краса піднебесная.
Сидить у світлиці молодий Соловей Будимирович,
На колінах тримає гусла яворовії,
Виводить наспів царьгородський він,
Танки виграває ерусалимські,
Наостанок грає єврейський спів.
Тут підломилися в Забави ноги білії.
Але ж молодий Соловей, він догадливий,
Підхопив Забаву під білі рученьки,
Поклав на ліжко з кістки слонової.
Мовить їй Соловей отакі слова:
«Чого це ти, Забаво, злякалася?
Адже ми обидва дорослі вже».
Відповідає йому молода Забава Путятична:
«А я вже на виданні, племінниця князівська,
І я прийшла до тебе свататись».
Тут вони й заручилися,
Цілувалися, милувалися,
Золотими перснями обмінялися.
Ранком прийшов Соловей до своєї матінки,
Чесної вдови Офімії Олександрівни:
Мовить їй Соловей Будимирович такі слова:
«Добридень тоді, рідна моя матінко,
Чесна вдово Офіміє Олександрівно!
Бував я в сімох королівствах, матінко,
У семи королів у семи ордах,
А такого дива не бачив я,
Щоб красна дівиця сама сваталась!»
Відповіла Солов'ю його матінка,
Чесна вдова Офімія Олександрівна:
«Гой еси ти, синочку мій,
Багатий гостю Солов'ю Будимиричу!
Відповім я тобі своїм удовиним розумом,

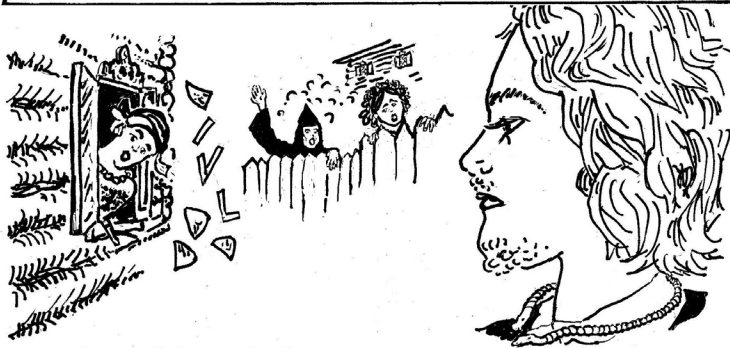
Ще й мудрістю моїх чесних багаторозумних удів:
Хоч був ти, синочку, в королівствах у сімох,
У семи королів у семи ордах,
Ще не всі дива на світі побачить встиг.
А коли є на святій Русі такі звичаї,
Щоб красна дівиця сама сваталась,
Масш взяти, з нею, синку, золоті вінці».
Молодий Соловей Будимирович
Уклонився низенько своїй матенці,
Та й пішов до терема князівського.
Помолився Богу, поздоровкався.
Мовить йому сонечко Володимир-князь:
«Гой еси ти, молодий Солов'ю!
Ласкаво просимо хліб-сіль їсти та мед пити».
Мовить Соловей князеві Володимиру:
«Я прийшов до тебе не хліб-сіль їсти,
Не хліб-сіль їсти та не меди пити.
А прийшов я з доброю справою, зі сватанням.
Я, добрий молодець, холостий ходжу,
Нежонатий гуляю, неодружений!
Є у тебе, сонечко князю Володимире,
Для мене наречена – Забава Путятична».
Мовить ласкавий князь Володимир отакі слова:
«Про це мені треба подумати з княгинею».
А подумавши, викликав його Володимир-князь,
Мовить Солов'ю княгиня Опраксія-королевична:
«Гой еси ти, молодий багатий гостю Солов'ю!
Ти поїдь спочатку за моря за синії,
І коли ти там розторгуєшся,
Привезеш нам ще багатші даруночки,
Тоді й поберешся, може, із Забавою».
Ці княгиніні слова Солов'ю як біда прийшли,
Великою образою здавалися.
Усміхнуся він та й говорить князеві:
«Гой еси ти, ласкавий князю Володимире!
Уклінно дякую тобі за хліб, за сіль,

Спасибі тобі, княже, за помешкання.
Бував я, Соловей, в королівствах у сімох,
У семи королів у семи ордах,
А такого дива не бачив я,
Щоб красна дівиця сама сваталась!»
Тоді молодий Соловей Будимирович
Виходив на берег Дніпра Славутича,
Викликав гостей-корабельників,
Збирав свою дружину хоробрую,
Всіх своїх слуг улюблених.
Мовить їм молодий Соловей такі слова:
«Гей ви гості-корабельники
Та всі мої слуги улюблені!
Готуйте кораблі до походу далекого,
Беріть під руки білії
Мою, Солов'їну, матінку
З її удовами чесними, багаторозумними,
Ведіть на корабель моєї матінки.
Усі ж мої золоті скарби
Винесіть до мого корабля-сокола».
Тоді молодий Соловей Будимирович
Пішов до своєї заручниці, до Забави Путятични.
А вона ходила-гуляла по садочку, по зеленому,
У вишничку своєму, у горішині,
Біля трьох дивних Солов'їних теремів.
Мовить їй Соловей Будимирович:
«Добридень тобі, моя кохана заручнице,
Молода Забаво Путятично!
Чи ти бачила мого корабля-сокола?
А мій сокіл-корабель – ліпший за усіх.
У того у корабля-сокола
Ніс і корму піднято по-туриному,
Боки виведені по-звіриному.
Очі у нього – камені самоцвітніі,
Брови його – соболі якутськіі,
Вуха – горностаї зимовії.

А грива в нього – з лисиць рудесеньких,
А хвіст – ведмеді білі заморськії.
Стоїть сокіл-корабель на Дніпрі Славутичу.
Чи не хочеш на нього подивитися?»
Почула ці слова молода Забава Путятична,
Швиденько побігла на берег Дніпра Славутича,
Придивилася до корабля-сокола –
Аж дивом показався він Забаві Путятичні:
У того у корабля-сокола
Ніс і корму піднято по-туриному,
Боки виведені по-звіриному.
Очі у нього – камені самоцвітніі,
Брови – чорні якутські соболі,
Вуха – горностаї зимовії.
Грива – лисиці рудесенькі,
А хвіст – ведмеді білі заморськії.
Тоді говорить Забаві Соловей Будимирович:
«Кохана моя заручнице, молода Забаво Путятично!
На цьому моєму кораблі-соколі,
На його на самоцвітній палубі
Чи бачиш, кохано, хижу полив'яну?
У тій хижці є лава з ікла моржового,
Обтягнуто лаву оксамитом візерунчастим,
Не стільки оксамит дивний – візеруночок:
Хитрощі в ньому Царь-города,
Мудрощі Єрусалима-города,
Мої, Солов'їні, замисли,
Чи не хочеш ти на лаву подивитися?»
Тоді побігла Забава по сходенках,
Швиденько опинилася на кораблі-соколі,
Побігла до хижки полив'яної,
Сіла на лаву коштовную,
Дивується оксамиту візерунчастому,
Аж дивом здався він Забаві Путятичні.
Тоді заволав Соловей гучним голосом:
«Гей ви гості-корабельники!

Підіймайте якорі чавуннії!»
Побігли кораблі Дніпром Славутичем,
Перепливли через море сине окиянськеє,
Прибігли до Лукоморія зеленого,
До славного міста Веденця.
Виходив зі свого корабля-сокола
Багатий гість, молодий Соловей Будимирович,
Виводив тихо-бережно по сходинах
З її корабля свою, Солов'я, матінку
Чесну вдову Офімію Олександрівну
Та її чесних, багаторозумних вдів.
А зі свого корабля-сокола
Він, молодий Соловей Будимирович,
Виводив під білі руки свою обручницю,
Князівну стольно-київську,
Молоду Забаву Путятичну.
Вони заходили до церкви веденецької,
Брали в церкві Божій золоті вінці.
Отут Солов'я і Забаву звеличують,
Солов'єві слави заспівують.

ЧУРИКО ПЛЕНКОВИЧ

У стольному у місті у Києві,
У ласкава князя Володимира
Було бенкетування – почесний стіл
Для руських могутніх добрих молодців,
Для гостей званих князів-бояр,
І для всіх хоробрих полениць-дівок.
І як був день на вечері,
А бенкет пішов навесело,
Розвеселився й сонечко Володимир-князь.
Відчиняє він скляне віконечко,
Задивився князь у поле чистеє.
Там далеко-далеко в полі чистому
Там не тумани туманились,
І не пилюга пилилася,
А з'явився там натовп міщан-киян.
Прийшли вони до терему князівського,
Усі побиті і поранені,
Булавами пробиті буйні голови,
Поясами голови зав'язані,
Говорять міщани-кияни такі слова:
«Сонечко наше княже Володимире!

Дай нам, княже, суд твій праведний,
Дай на Чурила сина Пленковича.
Їздили ми річками, озерами
На місці заповідні, князівській –
Нічого не спіймали ми
На твоє щастя князівськеє.
Там було молодців сотні з три,
Шовкові закидали неводи.
Тятивки в неводів були семи шовків,
Поплавці у сіток срібнії,
Тягарці у них золоченії.
Усі осетрів чисто вибрали,
І нас побили-поранили.
Нащ, сонечко, улов знищили,
Немає тобі кусеня свіжого,
А нам від тебе нагородження.
Називалися Чуриловою дружиною».
А сонечко Володимир стольно-київський,
П'є-гуляє, ні про що не дбає він.
Ще й той натовп з двору не випхався,
Як новий прийшов з поля чистого.
Це знов були міщани, та кияни все.
Усі вони побиті, поранені,
Булавами пробиті буйні голови,
Поясами голови зав'язані,
Говорять князеві Володимирі такі слова:
«Сонечко наше княже Володимире!
Дай нам, княже, суд твій праведний,
Дай на Чурила сина Пленковича.
Сьогодні на твоїх тихих заводях
З'явилися його молодці.
Було тих молодців сотні з три.
Відстріляли вони гуся-лебедя,
Постріляли малих сірих вуточок,
І нас побили-поранили.
Нам, сонечко, лови знищили,

Немає тобі шматка свіжого,
А нам від тебе нагородження.
Називалися вони Чуриловою дружиною».
А Володимир, князь стольно-київський,
П'є-гуляє, ні про що не дбає він.
Не встиг і той натовп з двору щезнути,
Як новий прийшов з поля чистого.
Це знов були міщани, та кияни все.
Усі вони побиті, поранені,
Булавами пробиті буйні голови,
Поясами голови зав'язані,
Говорять князеві Володимиру такі слова:
«Сонечко наше Володимире-княже!
Просимо в тебе, сонечко, суду праведного,
Суду на Чурила сина Пленковича.
Їздили ми по полю по чистому
Твоїми лугами князівськими,
Нічого ми в полі не найжджували,
Ні люта звіра шипучого,
Ані птаха перелітного.
Тільки наїхали в полі чистому
На чужих молодців сотні з три,
Казали, що дружини Чурилової.
Жеребці під ними латинськії,
Каптани на них – з оксамиту коштовного,
Свити – сукна блакитного,
На шапочках – золоті верхи.
Виловили вони куниць, соболів,
Лисиць з нор-печер повигнали,
Повідстрелювали турів, оленів.
І нас побили-поранили.
Нам, сонечко, ловитву знищили,
Немає тобі хутра дорогоцінного,
А нам від тебе немає нагородження».
Ось тут сонечко Володимир замислився.
Замислився він, поцікавився:

«А хто ж він, Чурило, є такий?»
Говорять йому князі-бояри такі слова:
«Гой еси ти, Володимир, князь стольно-київський!
Двір у Чурила стоїть не в Києві,
Двір у Чурила стоїть на Пучай-річці.
Двір у Чурила стоїть на семи верстах,
Навколо Чурилина двору булатний тин».
Сонечко Володимир, князь стольно-київський
Він поїхав на Пучай-річку,
Поїхав з князями-боярами,
З київськими молодцями хоробрими.
І як приїхав сонечко на Пучай-річку,
Натягнув Володимир поводи свої сорочинські,
Головою киває, приказує:
«Ти диви, мені правду мовили».
Двір у Чурила стоїть на семи верстах,
Навколо двору булатний тин,
На кожному стовпі по маківці,
На кожній маківці по перлиночці,
Посеред двору стоять тереми,
Криті бобрами сивими.
Перші воротечки – з червоного золота,
Другі воротечки – хрусталеві,
Треті воротечки – олов'яні,
Підворотники – дорогий рибин зуб.
З тих із золотих воротечок
Виходить на вулицю чоловік старий.
На старому соболина шубонька,
Оксамитом зеленим покрита,
Гудзички на ній червоного золота,
Володимирові старий уклоняється,
Відкриває для князя золоті воротечки,
Хрусталеві – для князів-бояр,
Олов'яні – для хоробрих молодців.
Сам говорить такі слова:
«Ласкаво просимо до нашого терему,

Просимо, Володимире, хліба відвідати».
Запитає в нього сонечко Володимир-князь:
«Скажи, яким ім'ям тебе звать, старий,
Щоб хоч знать мені, хто запрошує?»
Мовить старий такі слова:
«Звать мене Пленком гостем Сурожениним,
Я батько молодого Чурила Пленковича».
Пройшов Володимир до терема високого,
Йде, сонечко, сам дивується.
Гарно терема прикрашено:
Підлоги срібні настелені,
На стіні сукна набивані,
Стеля у Чурили з чорних соболів,
Зводи склеплені по-небесному:
На небі сонце – сонце і в теремі,
На небі місяць – місяць і в теремі,
На небі зіроньки – і в теремі зіроньки.
Сідає сонечко Володимир за дубовий стіл,
Відчиняє князь скляне віконечко,
Задивився він у поле чистеє.
Там далеко-далеко в полі у чистому
Не тумани там туманились,
І не пилюга пилилася,
А з'явилося там з півтисячі молодців.
Жеребці під ними латинськії,
Каптани на них – з оксамиту коштовного,
Свити – сукна блакитного,
На шапочках – золоті верхи.
Мовить Володимир-князь такі слова:
«Скажи мені, Пленко гостю Суроженине,
Чи не син твій на чолі отих молодців?»
Усміхнувся Пленко у відповідь,
Мовить князеві Володимиру отакі слова:
«Ні, немає там Чурила Пленковича;
Це їдуть Чурилині кухарі».
Оті молодці у двір проїхали,

Новий натовп з'явився в полі чистому.
Виїхало з пилу півтисячі молодців.
Жеребці під ними латинськії,
Каптани на них – з оксамиту коштовного,
Свити – сукна блакитного,
На шапочках – золоті верхи.
Мовить сонечко Володимир отакі слова:
«Скажи мені, Пленко гостю Суроженине,
Чи не син твій на чолі отих молодців?»
Усміхнувся Пленко у відповідь,
Мовить князеві Володимиру такі слова:
«Ні, немає там Чурила Пленковича;
Це їдуть Чурилині стольники».
Ці молодці у двір проїхали,
Новий натовп з'явився в полі чистому.
І з'явилася з пилуги тисяча молодців.
Попереду їде гарний добрий молодець,
Волосся в нього – золота дуга,
Шия у молодця – як білий сніг,
Очі – мов у ясного сокола,
Брови – як у чорного соболя.
Перед ним везуть підсоняшника,
Щоб не запекло сонцем личка його білого.
Отут сонечко Володимир стольно-київський,
Туди й сюди по лавці став соватись.
Мовить сонечко Володимир такі слова:
«Ой, не до ладу отак воно випало,
Що мене, князя, вдома не трапилось:
Це якийсь король їде свататись
До племінниці моєї Забави Путятични».
Посміхнувся Пленко у відповідь,
Мовить князеві Володимиру такі слова:
«Ти не бійся, Володимире стольно-київський!
То не король, не королевич йде,
То їде синочок мій,
Молоденький мій Чурилонько».

А їде Чурило, сам тішитися:
З коня на коня перестрибує,
З сідла на сідло перескакує,
Через трете та й на четвертеє,
А коли на спис опирається,
Й на шостого коня на бігу перескакує.
Приїхав молодий Чурило на Пучай-річку,
Дружина розійшлася по своїх теремах.
Сказали Чурилові про гостей некликаних.
Але ж був Чурило догадливий.
Бере він золоті ключі,
Відмикає сховища свої глибокіі,
Бере він золотий свій скарб,
Бере сорок сороків чорних соболів,
Бере сорок сороків із печер лисиць,
Бере й золотом строчену ковдру шовкову,
А ціна тій ковдрі аж тисяч сто.
Приносить усе Володимирові-князеві,
Поклав перед ним на почесний стіл.
Мовить тут Володимир отаке слово:
«Скільки б не було жалів на Чурилонька,
На нього суду я тепер не дам».
І говорить Володимир отакі слова:
«Гой еси ти, молодий Чуриле Пленковичу!
Не годиться тобі жити під Києвом,
А годиться тобі жити в Києві,
Служити князеві стольно-київському».
Молодий Чурило сонечка не ослуhavся,
Поїхав з ним до славного Києва,
Почав у князя служити стольником.
Ходить та розставляє столи дубовії,
Сам жовтими кучерями поворушує –
Жовті кучері розсипаються,
Неначе перли ними котяться.
Принесли на стіл лебідку білує.
Почала княгиня Опраксія її різати,

Обрізала собі ручку білу.
Мовить княгиня такі слова:
«Не дивуйтеся, княгині-боярині,
Що обрізала я собі ручку білу:
Замішався у мене розум у голові,
Затьмарились очі яснії,
Дивлячись на красу Чурилину,
На його жовті кучері,
На його золоті перстені!»
Тоді сонечко Володимир стольно-київський
Посилає Чурила на іншу службоньку –
Ходити Чурилові по Києву,
Закликати гостей на почесний стіл.
Уставав Чурило ранесенько,
Вмивався Пленкович білесенько,
Чобітки вбирав – зелен сап'ян,
П'яти гладкії, носи гострії,
Круг носу в них хоч яйцем коти,
Пролетить горобець під п'ятою.
Йде Чурило вулицями-перевулками,
Сам жовтими кучерями поворушує –
Жовті кучері розсипаються,
Неначе перли ними котяться.
Киянки красі Чуриліній дивуються:
Дівчата зорять – паркани виламують.
Молодиці зорять – у вікнах скло дзвенить,
А чорниці зорять – мантиї на собі деруть.
Мовить тоді Опраксія-королевична:
«Гой еси ти, любий сонечко Володимире!
Молодесенькому Чурилоньку Пленковичу
Не на цій би йому службі бути,
А бути йому в наших постельниках».
Бачить Володимир, що біда прийшла,
Мовить він Чурилу отакі слова:
«Гой еси ти, Чуриле Пленковичу!
Не потрібний ти нам з княгинею,

Хоч в ченці пострижись, хоч додому йди».
Молодий Чурило Пленкович син
Поклін віддав князеві з княгинею,
Поклін віддав та й пішов собі.
І таке в старі роки діялось.

ДУКА СТЕФАНОВИЧ

Ой здалека, з далека красна Галича,
Із тієї ж Волині багатої,
Не ясний сокіл геть вилітував,
Не білий речет на волю випурхував –
Виїздив щасний добрий молодець,
Молодий Дука син Стефанович.
А кінь під ним, неначе лютий звір,
Бурий кінь, косматий, з довгою гривовою,
З гривовою до землі сирої на лівий бік.
Небагато Дукина зброя коштує:
Панцир на ньому срібла чистого,
Кольчуга на ньому червоного золота,
Коневі під ним ціна тисяч п'ять.
Чому ж коневі ціна тисяч п'ять?
Бо через річку броду він не запитує,
Через річку бурий перестрибує –
Ось чому ціна коневі тисяч п'ять.
Ще на Дукину зброю трохи грошенят пішло:
На тугий його лук – три тисячі.
Чому ж луку ціна три тисячі?
Стрічки на ньому срібнії,
Роги – червоного золота,

А тятівка була шовковая,
Білого шовку шемаханського.
Ще й сагайдак зі стрілками каленими,
А в сагайдаці – за триста стрілочок,
Кожна стрілка по десяти рублів,
А ще є в сагайдаці три стрілочки,
Так тим стрілочкам ціни нема.
Чому ж тим стрілочкам ціни нема?
Бо вони з тростини заморської,
Вистругані ті стрілочки у Новгороді,
Клеєм осетра-риби вони клеєні,
Пір'іно їх пір'ячком орла сивого,
Сивого орла, Орла Орловича.
Та не того орла, що над чистим полем літає,
А того, що на морі синьому.
Сидить той орел на камені,
На камені сидить на Латирі.
Як той орел заворушиться,
Синє море заколивається,
А по селах півні закукурікають.
Як той орел над синім морем здіймається,
Роняє він в синє море пір'ячко.
Пропливали гості-корабельники,
Збирали пір'ячко по морю синьому,
Привозили пір'ячко на святую Русь.
Купляла їх Дукина матінка
По ста рублів за пір'ячко, по тисячі.
А на вістрях у стрілок тих уставлено
По тірону, по камінцю самоцвітному.
Біля вушок у них перевито-перев'язано
Аравійським червоним золотом.
Коли їздить Дука по полю по чистому,
Полює на гусей, білих лебідоньок,
Вдень стріляє, вночі збирає стрілоньки:
Вдень ті стрілки не побачити,
А вночі вони, як свічки, горять.

Ось чому тим стрілкам ціни нема.
Захотілося Дуці поїхати до Києва,
Подивитися на князя з княгинею,
На хоробрих руських добрих молодців.
Попрохав благословіння він у матінки,
В чесної вдови Офімії Олександрівни.
Мовить їй Дука отакі слова:
«Ти послухай мене, рідна моя матінко!
Благослови мене поїхати до Києва,
Подивитися на князя з княгинею,
На хоробрих руських добрих молодців.
Чи даси благословіння поїхати?
І як не даси благословіння поїхати,
Все одно поїду до славного Києва».
Мовить молодому Дуці його матінка,
Чесна вдова Офімія Олександрівна:
«Гой еси ти, моє дитятко єдине!
Київ-місто на красі стоїть,
На красі стоїть, славою пишається.
Простою доріжкою до Києва п'ятсот верст,
Манівцями – ціла тисяча.
Та просту доріжку заколодило,
Ковилем-травною заросла вона.
Лютий звір нею не прорискує,
Чорний ворон там не перелинує.
Стоять там три застави великії,
Непроїжджі застави, небезпечніі.
Перша застава велика – гори рухоміі.
Як розійдуться та знову зійдуться –
Тут тобі, Дуко, не проїхати,
Молодому серед живих не лишитися.
Друга застава велика – звіри ревучіі:
Як роззявлять пащі кликастіі,
Тут тобі не проїхати,
Молодому серед живих не лишитися.
Третя застава велика – птахи дзьобучіі:

Як розправлять крила залізнії,
Тут Дуці не проїхати,
Молодому серед живих не лишитися.
Але ж є в тебе, синку, є добрий кінь,
Через річку він броду не запитує,
Через річку бурий перестрибує –
Перелине він і над заставами.
Ти приїдеш, дитятко, до славного Києва.
Київ-місто на красі стоїть,
На красі стоїть, славою пишається.
Ти побачиш там князя із княгинею,
Там запросять тебе за почесний стіл.
Тоді не пий ти багато зелена вина,
Не хвалися нашим багатством галицьким,
Не хвалися, дитятко, добрим своїм конем,
Не хвалися мною, старою своєю матір'ю».
Тут сів молодий Дука на свого добра коня,
Поїхав до Києва простою доріжкою.
З гори на гору почав його кінь перескакувать,
З горба на горб став бурий перестрибувать,
Широкі роздоли проміж ніг пускать.
Прискочив до першої застави великої.
Гори розходяться та разом сходяться.
Як розійшлися ті гори рухомії,
Та не встигли одна об одну вдаритись –
Бурий пролетів, проніс добра молодця.
З гори на гору, з горба та на горб
Знову став кінь перескакувать,
Привіз Дуку до другої застави великої.
Розз'явили звіри свої пащі кликастії,
Та не встигли зімкнути знов –
Пролетів бурий, проніс хазяїна.
Прискочив кінь до третьої застави великої.
Простирають птахи крила свої залізнії,
Та не встигли до кінця розправити –
Промчав кінь, проніс хоробра молодця.

Зупинився бурий вже у Києві,
Посеред двору князівського.
А зіскочив Дука зі свого добра коня,
Прив'язав коня до стовпа дубового.
Сміливо заходить до терему князівського.
Сонечка князя Володимира в теремі не трапилося,
Він пішов до обідні недільної.
Заходить молодий Дука до церкви Божої,
Він Богу молиться по-писаному,
А поклін він робить по-вченому:
Молитву Дука творить Ісусову,
У всі сторони вклоняється,
А князеві Володимирі по-особливому.
Він підходить до князя Володимира,
Стає біля нього з руки з лівої.
Мовить тут Чурило Пленкович такі слова:
«Що воно за нечема до нас вдерлася?
Притиснув всіх руських могутніх молодців,
А мене, Чурила, зовсім зіпхнув з криласу!»
Мовить молодий Дука такі слова:
«А нині не ти співаєш, не тебе слухають:
Служать нині обідню недільною».
А як закінчилася обідня недільная,
Пішов Дука за князем Володимиром.
А в ласкава князя Володимира
Було бенкетування – почесний стіл
Для руських могутніх добрих молодців,
Для гостей званих, князів-бояр,
І для всіх полениць-дівок хоробреньких.
І як всі на бенкеті понапивалися,
Як всі на бенкеті понаїдалися,
Мовить Чурило Пленкович отакі слова:
«Що воно за нечема проміж нас втерлася?
Чару вип'є, другу за вікно вилле.
Він, нечема, калачик розламує,
Серединку калачику викусує,

Верхню скоринку на стіл кладе,
Нижню скоринку під стіл змахує.
Чи то, бува, не холоп якогось боярина
Десь забив або поранив свого пана,
Шати панські на плечі собі понатягував,
А про звичаї боярські не довідався?»
Тут говорить Дука отакі слова:
«Гой еси ти, княже Володимире!
Ти послухай мене, та й не гнівайся.
Пічки у тебе биті глиняні,
Черені в них цегляні,
Помеличка личані,
Обмакують їх у помийницю.
Твої калачі пахнуть глиною,
Твої калачі пахнуть сосною,
Твої напої в пивниці затхлися.
У мене, у Дуки сина Стефанича
З красного Галича, з Волині багатої,
У моєї матінки, чесної боярині,
Удови Офімії Олександрівни,
У нас печі кахлеві,
Черені в них мідяні,
Помеличка шовкові,
Обмакують їх у росу медовую.
Калачик з'їси – другого хочеться,
Другий з'їси – по третьому душа горить,
Четвертий з'їси – п'ятий з ума не йде.
А до діжок з медами та винами
В нас буйні вітри підведено:
Як повіють вітри в полі чистому,
Дуне вітрець пивницями глибокими,
Загудуть діжки, як білі лебеді,
Через те в них напої не затхнуться».
Мовить йому Чурило Пленкович:
«Тобі, може, і славний Київ не сподобався?»
Відповідає молодий Дука син Стефанович:

«Гой єси ти, княже Володимире!
Ти послухай мене, не прогнівайся.
Київ, казали мені, на красі стоїть,
На красі стоїть, славою пишається,
А я до церкви йшов, забруднив чоботи.
У вас тут постілено мости цеглянії,
Рудо-жовтим пісочком посипані,
А в красному Галичі мости дубовії,
Зверху сукном штучним застелені».
Ці слова Чурилу як біда прийшли,
Великою образою здавалися.
Мовить він Дуці отакі слова:
«Ти послухай мене, нечемо галицька!
Б'юся з тобою об заклад чималенький –
Не об ста рублях, не об тисячі –
Кожний закладає власну буйну голову!
А скакати нам через Почайну-річечку,
Кожному на коні на своєму на доброму».
Тоді закладалися хоробрі молодці,
Билися не об ста рублях, не об тисячі,
Кожен молодець закладає власну голову.
Поїхали вони на Почайну-річечку.
А там зібралося багато князів-бояр,
Гостей-купців та хоробрих добрих молодців.
Мовить Чурило такі слова:
«Гой єси ти, хоробрий Дуко Стефаничу!
Ти поїдь наперед, добрий молодцю».
Мовить йому Дука такі слова:
«Гой єси ти, Чуриле Пленковичу!
Не тому починати, хто пристав на заклад.
Тобі слід почати, як призвідникові.
То ж поїдь першим, хоробрий молодцю».
І стрибнув через Почайну Чурилин кінь,
Недоскочив, у воду посунувся.
А Дукин кінь, він броду ніколи не запитує,
Бо будь-яку річку перестрибує.

Відштовхнувся кінь копитами від берега,
А Дука звисився понижче стремена,
Схопив Чурила за жовті кучері
Та й викинув мокрого на крутий берег.
І говорить йому Дука такі слова:
"Гой еси ти, Чуриле Пленковичу!
Час із пліч знімати твою буйну голову".
Мовить тоді Чурило отакі слова,
Такі слова говорить, низенько вклоняється:
«Гой еси ти, хоробрий Дуко сине Стефаничу!
Ти за першу провину та й пробач мені!»
Не погоджується молодий Дука Стефанович,
Виймає з піхов свій гострий меч.
Прибігли тут баби київські,
Плачуть, уклінно благають пробачити
Догідника свого красунчика Чурилоньку.
Плюнув тут молодий Дука Стефанович
Та й сховав у піхви свій гострий меч.
І поїхали молодці знову до Володимира,
На бенкетування за почесний стіл.
І як всі на бенкеті понаїдалися,
Як усі на бенкеті понапивалися,
Почали добрі молодці похвалитися.
Мовить тоді Чурило такі слова:
«Гой еси ти, молодий Дука син Стефанович!
Хочу битися з тобою об заклад чималесенький –
Не об ста рублях, не об тисячі –
Кожний закладає свою буйну голову!
А вбиратися нам кожного дня в шати новії,
Шати новії, змінні-переміннії.
А переміняти нам шати три роки й три дні».
Добрі молодці об заклад тут побилися,
Билися не об ста рублях, не о тисячі,
Кожен молодець закладає власну голову.
Мовить тут Дука син Стефанович:
«Послухай-но, Чуриле Пленковичу!

Твоя тут справа домашня,
А я приїжджий у вас у Києві,
І справа моя приїжджая,
Маю на собі одну дорожню шубоньку.
Доведеться мені додому посилать гінця».
Тоді молодий Дука син Стефанович
Написав своїй матері грамотку,
А в грамотці написав такі слова:
«Добридень тобі, матінко моя рідная!
Ти збери до сакв мої шати коштовні,
Ті, що в них ходжу до церкви Божої.
Ти пришли мені їх з бурим в славний Київ-град».
Виходить Дука до коня свого доброго,
Кладе грамотку йому в сакви дорожніі,
Відправляє бурого до красного Галича.
Як скакнув тут бурий – на п'ятнадцять верст,
Другим стрибком скакнув – криницю викопав.
Третім стрибком скакнув – вже у Галичу,
Підбіг до крилечка красного,
Заржав гучним голосом,
Викликає Дукину матінку,
Чесну вдову Офімію Олександрівну.
Затушила, заголосила Дукина матінка:
«Вже мого синочка серед живих нема!»
Зазирнула до сакв, знайшла грамотку,
Прочитала, головою покивала, сама заплакала:
«Ой чому ж ти, синку, не послухався?
Чи ж я тобі не приказувала,
Чи ж я тобі не наказувала,
Щоб не пив багато зелена вина,
Не хвалився нашим багатством галицьким?»
Поклала до сакв шати Дукинї,
Відправила з ними бурого назад до Києва.
Прискочив бурий до терему князівського,
Став біля крилечка, копитом б'є.
Вибігає до нього молодий Дука син Стефанович,

Знімає із себе кушак шовковий,
Прив'язував добра коня до стовпа дубового,
Та із саквами заходить до грідні князівської.
Мовить тут Дука Стефанович отакі слова:
«Гой єси ти, Чуриле Пленковичу!
Час нам почати кожного дня вбиратися,
Вбиратися в шати новії, змінні-переміннії.
А переміняти нам шати три роки та два дні,
А в останні день – Великодній день –
Ми підемо з тобою в церкву Божую,
Там покажемо, хто краще одягнений».
Почали тоді Чурило з Дукою
Кожного дня наряджатися в шати новії,
В шати новії, змінні-переміннії.
І перемінjali вони шати три роки та два дні,
А в останні день – Великодній день –
Пішли добрі молодці до церкви Божої,
Стали проти себе на двох криласах.
А там зібралося багато князів-бояр,
Гостей-купців та хоробрих добрих молодців
Подивитися на Дуку з Чурилою.
Мовить тоді Чурило Пленкович такі слова:
«Гой єси ти, хоробрий Дуко син Стефанович!
Ти починай першим, добрий молодцю».
Відповідає йому Дука Стефанович:
«Гой єси ти, Чуриле Пленковичу!
Не тому починати, хто пристав на заклад.
Тобі слід почати, як призвідникові».
Тоді стягнув Чурило з пліч свою шубоньку –
В церкві Божій посвітлішало:
Там засяяв каптан, сріблом-золотом строчений.
На каптані в гудзиках – по добру молодцю.
А в петельках – по красній дівчині:
Як застебнеться Чурило – вони обіймуться,
Розстебнеться Чурило – вони поцілуються.
Мовить Володимир-князь отакі слова:

«Гой еси ти, Чурилонько!
Переміг ти нечому заїжджого!
Переплюнув хвалька галицького!»
Але тут молодий Дука Стефанович
Скидає свою дорожню шубоньку,
Князя Володимира бере під руку правую,
Іллю Муромлена під руку лівую.
Та у Дуки в гудзиках – по звіру лютому,
Та у хороброго в петельках – по змію лютому.
Провів Дука по своїх гудзиках –
Закричали звірі лютії,
Засвистали змії лютії.
Від того покрику звіриноного,
Від того посвисту зміїного,
Божа церква похитнулася,
А що було людей, лежать покотом.
Запросився Володимир стольно-київський:
«Гой еси ти, молодий Дуко Стефаничу!
Досить вже покрику звіриноного,
Досить вже посвисту зміїного,
Переміг ти Чурила Пленковича!»
Молодий Дука син Стефанович
Знов провів рукою по гудзиках –
Втихомирилися звірі лютії
Та замовкли змії лютії.
Ухопив Чурила за жовті кучері
Та й и витяг джигуна з церкви Божої:
«Чи не час знімати з пліч твою буйну голову?»
Мовить Чурило Дуці отакі слова,
Такі слова говорить, низенько вклоняється:
«Гой еси ти, хоробрий Дуко син Стефанович!
Ти і другу провину та й пробач мені!»
Прибігли тут баби з молодицями,
Плачуть, уклінно благають пробачити
Красунчика київського Чурилоньку.
Посміхнувся молодий Дука Стефанович

Та й сховав у піхви свій гострий меч.
І поїхали молодці знову до Володимира,
На бенкетування за почесний стіл
І як всі на бенкеті понаїдалися,
Як усі на бенкеті понапивалися,
Почали добрі молодці похвалитися,
Тут і Дуці хміль до голови зайшов,
Мовить тоді Дука отакі слова:
«У вас у Києві тереми цегляні усі,
У ваших теремів дахи залізні усі,
А в нашому селі в Галичі,
Тереми стоять всі кам'яні,
Дахи на них мідні всі,
З ринвами золотими високими,
А кулі на них – каміння самоцвітнеє.
Наші тереми стоять – як жар горять.
А під теремами погріби глибокі,
Сріблом-золотом доверху насипані .
За один такий погріб моєї матінки,
Бідної вдови Офімії Олександрівни,
Можна купити стольний Київ-град,
Київ купити, ще й не поскупитися».
Ці слова Володимирові-князю як біда прийшли,
Великою образою здавалися.
Мовить він Дуці отакі слова:
«Ти послухай мене, хвалько галицький!
Я пошлю до Галича послів невблаганних,
Хоробрих добрих молодців
Дуная Івановича і Добриню Микитича.
Хай переписуть багатства ваші галицькі,
Хай переписуть маєтності твоєї матінки,
Чесної вдови Офімії Олександрівни.
Коли пусто ти похваляєшся,
Ти вже на нас, хвалько, не прогнівайся,
Якщо втратиш свою буйну голову
Тут, посеред славного стольного Києва».

Тоді хоробрі добрі молодці
Дунай Іванович і Добриня Микитович
Сіли на своїх добрих коней,
Поїхали до красного Галича, до Волині багатої.
І як був день на вечері,
А сонечко на заході,
Під'їхали вони до красного Галича.
Мовить Дунай Іванович такі слова:
«Гой еси ти, Добриню, побратиме мій!
Нам з тобою вже нема чого описувати:
Ось він, красний Галич, палає, вогнем горить!»
Відповідає йому Добриня Микитович:
«Гой еси ти, хоробрий Дунаю, побратиме мій!
То не красний Галич палає, вогнем горить,
То його золоті дахи, як жар, горять.
Нам ще буде чого, побратиме, описувати».
Тут хоробрі руські молодці
Дунай Іванович і Добриня Микитович,
Вони б'ють коней по крутих стегах,
Пробили шкіру до м'яса до чорного.
Добрі їх коні розсердилися,
Підбігають до красного Галича.
Перестрибнули через мур білокам'яний
До того ж стовпа золоченого, витого
До того ж кільця до золотенького.
Коней молодці не прив'язують,
Нікому тримати не наказують.
Вони до терему йдуть, не питаючись,
А у палату входять, не доповідаючи,
Проходять підлогою цегляною, самоцвітною.
Зупиняються посеред мідних стін.
Виходить до них жінка огрядная,
Шовку на ній небагато, зате в сріблі вся.
Подивилися на неї хоробрі добрі молодці,
Уклін роблять їй по-вченому,
І говорить Добриня такі слова:

«Здорова будь, боярине галицька,
Чесна вдово Офіміє Олександрівно!»
Відповідає йому жінка огрядная:
«Я не чесна вдова Офімія Олександрівна,
Я прая Офімії Олександрівни».
Входять молодці до палати наступної,
Тупотять підлогою камінною,
Зупиняються посеред срібних стін.
Виходить до них жінка поважная,
Шовку на ній небагато, а вся в золоті.
І мовить Добриня отакі слова:
«Здорова будь, боярине галицька,
Чесна вдово Офіміє Олександрівно!»
Відповідає йому жінка поважная:
«Я не чесна вдова Офімія Олександрівна,
Я ткаля Офімії Олександрівни».
Пішли до палати наступної,
Ступають на підлогу самоцвітну,
Золоті стіни, як жар, горять.
Виходить до них жінка гордовитая,
Срібла на ній небагато, а вся в золоті.
І говорить їй Добриня такі слова:
«Здорова будь, боярине галицька,
Чесна вдово Офіміє Олександрівна!»
Відповідає йому жінка гордовитая:
«Я не чесна вдова Офімія Олександрівна,
Я покоївка Офімії Олександрівни.
Таких, як я, багато в неї є,
Всім її служницям вам не накланяйтесь.
А сама бояриня галицька,
Чесна вдова Офіміє Олександрівна
Пішла вона помолитися».
Перезирнулися хоробрі добрі молодці,
Пійшли й собі до церкви Божої.
Там побачили вони Дукину матінку:
Тридцять дівиць виводять її з церкви Божої,

Над нею несуть підсоняшника,
Сріблом-золотом вистроченого,
Щоб її не запікало сонце краснеє.
На самій на ній небагато срібла-золота,
Дорогоцінне каміння на ній, як жар, горить.
Знов презирнулися добрі молодці,
Пішли сідлати своїх добрих коней.
Приїхали добрі молодці до Києва.
Запитує їх Володимир стольно-київський,
Чи переписали вони багатства всі галицькі,
Чи переписали маєтності Дукиної матінки?
Тоді говорить Добриня отакі слова:
«Гой еси ти, Володимире, княже стольно-київський!
Коли б стали ми переписувати багатства галицькі,
Коли б переписали маєтності Дукиної матінки,
Довелося б стільки книг понаписувати,
Що на шкіру до них продати Київ-град,
Та й то не знаємо, чи вистачить».
Мовить Володимир князь отакі слова:
«Гой еси ти, молодий Дуко Стефаничу!
Ти поїдь від нас до свого красна Галича,
Ти поїдь до своєї до Волині багатої».
Тут хоробру йому славу і заспівують.

Ой із того з городу та із Муравля,
З того ж із села із Корачова
Виїздив хоробрий добрий молодець.
Він стояв заутреню в Муровлі,
Обідню ж хотів відстояти вже у стольному Києві.
Вдарив молодець коня по крутих стегнах,
Пробив шкіру до м'яса до чорного.
Добрий кінь його розсердився,
Скакнув кінь вище дерева та й високого,
Плигнув кінь вище хмарки та й небесної.
Першим стрибком скакнув – на п'ятнадцять верст,
Другим стрибком скакнув – криницю викопав.
Третім стрибком скакнув – під Чернігів аж.
Під Черніговом стоїть сила – силі числа нема.
Напустив Ілля коня свого доброго
На ту на силу на великую,
Списом колов її та конем топтав,
Потоптав і поколов силу поганую.
Приходять до нього князі-бояри тут чернігівські,
Запрошують Іллю до Чернігова воєводою.
Мовить їм Ілля отакі слова:
«Гей ви, князі-бояри та чернігівські,

Не піду я до вас у Чернігів воєводою.
А вкажіть ви мені пряму доріженьку,
Пряму путь до славна до Києва».
Відповідають йому князі-бояри чернігівські:
«Гей ти, відважний дорідний добрий молодцю!
Славний богатир святоруський наш!
До Києва п'ятсот верст прямою доріжкою,
Кружним шляхом – ціла тисяча.
Та пряму доріжку заколодило,
Ковилою-травою заросла вона.
Лютий звір нею не прорискує,
Чорний ворон там не перелинує.
Протекла там річка Смородина.
Бо біля тієї річки Смородини,
Біля тієї берези похилої,
Біля тієї багнюки чорної,
Біля того хреста Левонідова
На сирому дубі Соловей-розбійник всіх.
Сидить Соловей-розбійник син Одихмантіїв.
Проходу нема ні вершникові, ані пішому».
Уклонився Ілля Муравленин їм,
Він поїхав доріжкою прямою, лісами Бринськими.
Його молодецький добрий кінь
З гори на гору став перескакувать,
З горба на пагорбок перестрибувать,
Малі річки, озерця поміж ногами перепускають.
Ой зачув Соловей-розбійник Одихмантьєв син,
Як мати сира-земля задвигтіла вся.
Він засвистав, Соловей, та й по-солов'їному,
Закричав, розбійник, по-звіриному.
І від цього та й посвисту солов'їного,
І від цього ж покрику звіриного
Всі травоньки позапліталися,
Всі квіти лугові пониділи,
Темні ліси до сирої землі всі схилилися.
Та й жахнувся під Іллею його добрий кінь,

Під хоробрим на карачки впав.
Мовить тоді Ілля своєму коневі доброму:
«Гей ти, вовчий харче, трав'яний мішку!
Чи не чув ти шипіння зміїного?
Чи не чув ти посвисту солов'їного?
Чи не чув ти покрику звіриного?»
Його добрий кінь розсердився.
І давай стрибать вище дерева та й високого,
І давай плигати вище хмарки та й небесної.
Зупиняє Ілля коня свого молодецького,
Відпинає він тугий свій лук
Від правого від стремена булатного,
Накладає калену стрілочку,
Натягає тятину шовковеньку,
Вибиває Солов'ю праве око та зі скронєю.
І впав Соловей на сиру землю.
І хоробрий Ілля з града Муравля
Пристебнув його до правого стремена булатного,
Він повіз розбійника до міста до Києва,
Повз гніздечко повіз його Солов'їнеє.
Побачила Солов'їна мала дочка його:
«Ось вже їде наш славний батечко,
Везе кривого мужика на коні при стремені».
Подивилася Солов'їна старіша дочка:
«Ох ти дурепо несповитая!
Це ж їде добрий молодець
І везе нашого батечка на коні при стремені».
Приїхав Ілля Муравленин до міста до Києва,
Заходить він у високий терем білокам'яний.
Ілля хреститься по-писаному,
Поклін веде по-вченому:
На всі на чотири боки хоробрий вклоняється,
А самому князеві Володимирі по-особливому.
Як побачив Іллю Володимир-князь,
Він встає, Красне Сонечко, з-за столу переднього,
Із-за тієї лави білодубової,

Мовить князь Володимир такі слова:
«Добридень, хоробрий добрий молодцю!
Скажи, молодцю, яким ім'ям звать тебе,
Щоб за ім'ям тобі місце дати,
А по батькові вшанувати тебе».
«Ой ти гой еси, ласкавий князю Володимире!
Із того я з городу та з Муравля,
З того ж із села з Корачова,
А звать мене Іллею Муравленином.
Їхав я через Чернігів-град,
І проїхав я прямою доріжкою».
Володимирові князю у це не повірилось,
А хоробрих його це образило,
Здалося поглумкою прикрою.
А злі бояри та й оманливі
Говорять отакі слова:
«В очі, хвалько, ти висміюєш,
В очі, селюче, ти знущаєшся:
Під Черніговом стоїть сила – силі числа нема,
У річки у Смородини Соловей-розбійник Одихмантів син».
Тут уже Іллю це образило,
Здалося хороброму посміхом.
Мовить хоробрий отакі слова:
«Ой ти гой еси, ласкавий князю Володимире!
Соловей-розбійник на твоєму дворі
І прикуто його до стремена до булатного».
Тоді Володимир, князь стольно-київський,
Швиденько ставав він із-за столу переднього,
Куничу шубоньку накинув на одне плече,
На одне вушко – соболинний шлик.
Скоренько побіг на широкий двір.
Мовить він Солов'ю такі слова:
«Засвищи ти, Солов'ю, та й по-солов'їному,
Закричи, розбійник, по-звіриному».
Мовить Соловей князеві Володимиру:
«Володимире, княже стольно-київський!

Я сьогодні не у тебе ж обідаю,
Не тебе хочу і слухати,
Я ж обідаю у хоробра Іллі Муравленина,
І його хочу я слухати».

Мовить Ілля Солов'ю отакі слова:
«Засвищи ти нам, Солов'ю, по-солов'їному,
Закричи, Солов'ю, по-звіриному».

Мовить Соловей Іллі Муравленину:
«Ой ти, хоробрий Ілля Муравленине!
Рани мої криваві відкрилися,
І уста мої солодкі запечатались:
Я не можу засвистати по-солов'їному,
І не можу я закричати по-звіриному».

Мовить Ілля князеві Володимирі:
«Володимире, княже стольно-київський!
Наливай ти чарку вина заморського,
Не малою міркою – в півтора відра,
Розведи старими медами добрими,
Привітай нею Солов'я-розбійника:
Тоді уста його Солов'їні розпечатаються,
І він засвище нам по-солов'їному,
Закричить нам, розбійник, по-звіриному».

Тоді Володимир, князь стольно-київський,
Швиденько йшов до палати білокам'яної,
Наливав там чарку вина заморського,
Не малою міркою – в півтора відра,
Розводив старими медами добрими,
Привітав нею Солов'я-розбійника.
Соловей-розбійник Одихмантів син
Як узяв ту чарку за вухо в одну руку,
Озирнеться – аж і на дні її сухо вже.
Мовить йому Ілля з града Муромля:
«Засвищи ти нам, Солов'ю, лише у півпосвисту солов'їного,
Закричи, розбійнику, тільки в півпокрику звіриного».

Тут як засвище Соловей по-солов'їному,
Як закричить, розбійник, по-звіриному!

Від того від посвисту солов'їного,
Від того від покрику звіриного
Мати сира-земля загойдалася,
Старий Дніпро Славутич розбурхався,
Темні ліси до сирої землі прихилилися,
На церквах маківки покривилися,
Віконця кришталеві всі порозсипалися.
Що було там почету, весь мертво ліг.
А Володимир, князь стольно-київський,
Стоїть – куничою шубонькою укривається.
Тут сідає Ілля на свого добра коня,
Їде хоробрий за місто, в поле чистеє,
Із піхов виймає свій булатний меч,
Солов'єві голову здімає з пліч.
А стинав йому голову, дорікаючи:
«Годі вже сльозить батьків-матерів тобі,
Годі вже тобі вдовувати дружин молодесеньких,
Годі сиротити діточок малесеньких!»
Отут Солов'єві й славу заспівують.

Ой недалеко від славного від Києва
Стоять на заставі руські хоробрі молодці.
Першим у них Ілля Мурамленин був,
Ілля Мурамленин син Іванович.
Другим – могутній Самсон Самійлович,
Добриня Микитович був там писарем,
Ольоша Попович у них був кухарем.
Вони стережуть землю Руську від проїжджого,
Стольний Київ бережуть від подорожнього,
Щоби туди сірий вовк не прорискував,
Ясний сокіл туди не пролітував
Та неруський богатир не проїхав там.
На зорі ж то було, на зорі вранішній,
На світанку світу білого,
На сході ясного сонечка.
Від сну Ілля Мурамленин прокидається,
Виходить з намету полотняного,
Вмивається водою джерельною,
Втирається рушником білесеньким,
Потім роздивляється на всі сторони.
Із заходу – стольний Київ, місто великеє,
З півночі – ліси темні, гори льодовитії,

З півдня – сади та луги зеленії,
Зі сходу – тумани туманять на полі чистому.
Не знати, що в імлі тій: чи звір біжить,
Чи сокіл летить, чи богатир їде?
Богатир там їде, ще й забавляється:
У лівій руці тримає тугий свій лук,
У правій – калену стрілочку.
Вгору богатир стрілочку вистрілює,
Проте впасти на землю не дозволяє їй:
У польоті він стрілоньку підхоплює.
Попереду його біжить сірий вовк,
Позаду його трусить вижлець-пес,
Ясний сокіл у молодця на плечі правому,
Білий кречет – на плечі лівому,
Під молодцем кінь, неначе лютий звір:
З ніздрів коня іскри сиплються,
З вух коня дим стовпом стоїть.
Повз заставу їде, ще й насміхається:
«Їду я нині до стольного Києва,
Я київські церкви вогнем спалю,
Князя Володимира в казані зварю,
Княгиню Опраксію собі візьму!»
Тоді заходить Ілля до намету полотняного,
Мовить хоробрий такі слова:
«Годі спати, хоробра дружинонько!
Вам настав час прокинутись.
Виходив я, Ілля, в поле чистеє,
В полі чистому не звір біжить,
Не сокіл летить, а богатир їде.
Повз заставу проїхав, ще й насміявся:
"Я київські церкви вогнем спалю,
Князя Володимира в казані зварю,
Княгиню Опраксію собі візьму!"»
Тут вибігли з намету всі добрі молодці.
Мовить до них Ілля такі слова:
«То ж кого нам послати за хвальком отим?

Чи Самсона Самійловича відрядити? –
Але ж він роду сонливого –
Проспить, загубить свою буйну голову.
Чи послати Дуная Іванича?
Але ж він роду гарячого –
Скипить, загубить свою буйну голову.
Чи послати Ольошу Поповича? –
Але ж він роду хвалькуватого –
Похвалиться, загубить свою буйну голову.
А послати нам Добриню Микитича:
Бо ж він роду ввічливого,
Роду ввічливого, розважливого,
Він уміє з багатирем з'їхатись,
Уміє він і роз'їхатись,
Уміє богатиреві й честь віддати».
Швиденько Добриня коня сідлав,
Швиденько сідав на свого добра коня,
Здогоняв чужого богатира біля Дніпра Славутича:
Їздить той заводями тихими,
Полює на гусей, білих лебедів,
Ще й сірих малих качечок не милує.
Заволав йому Добриня гучним голосом:
«Гой еси ти, мисливцю-Сокольнику!
Чому це ти нашою заставою нехтуєш?
Коли руський хоробрий молодець – побратаємось,
Як невірний богатир – то поборемось!»
Заревів мисливець-сокольничок:
«Не за мною тобі їздити в полі чистому,
Краще б тобі, селюче, свині відгодовувать!»
Від його від покрику богатирського
Тиха заводь сколихнулася,
З піском вода змішалася,
У Добрині кінь на карачки впав,
Сам Добриня повалився на ковилу-траву.
Він лежав як мертвий три годиницьки,
Прокинувся, неначе від страшного сну,

Швиденько сідав на свого добра коня,
Швиденько поїхав до застави руської.
Назустріч Добрині хоробрий йде Ілля.
Мовить йому Муравленін отакі слова:
«Гой еси ти, молодий Добринюшко!
Чому це ти їдеш не по-колишньому,
Чому це ти їдеш не по-давньому?
Опустив ти на груди буйну голову,
Заховав від мене свої очі яснії».
Зходить тут Добриня з добра свого коня,
Низенько Іллі уклоняється,
Мовить йому Добриня такі слова:
«Гой еси ти, хоробрий Ілля Мурамленине!
Наздогнав я чужого вже на Дніпрі Славутичі.
Їздить богатир заводями тихими,
Полює на гусей, білих лебедів,
Ще й сірих малих качечок не милує.
Він як заревів на мене гучним голосом –
Від його від покрику богатирського
Тиха заводь сколихнулася,
З піском вода змішалася,
А мій добрий кінь на карачки впав,
Тоді впав і я, Добриня, в ковила-траву.
Я прокинувся, наче від страшного сну.
Ось чому опустив я буйну голову,
Ось чому ховаю свої очі яснії».
Ці слова Іллі як біда прийшли,
Великою образою здавалися.
Могутні його плечі розправились,
Хоробре його серце запалилося,
Б'є рівно-нерівно – наче в казані кипить.
Мовить Ілля такі слова:
«Мабуть, немає ким мені замінитися –
Хиба що власною буйною голівонькою!»
Швиденько сідлав свого добра коня,
Затягував дванадцять попруг шовковеньких,

Дванадцять булатних отих шпеників,
Дванадцять пряжок красна золота.
Бо булат не третья, не рветься шовк,
Красне золото не іржавіє,
А Ілля на коні сидить – не старішає.
Швиденько сідав на свого добра коня.
Тільки бачили Іллю, як на коня сідав,
А як поїхав він, того не бачили.
Тільки курява в полі закурилася,
Тільки туман у полі затуманився.
Наздогнав Ілля чужого богатиря у Дніпра Славутича:
Їздить той тихими заводями,
Полює на гусей, білих лебедів,
Ще й сірих малих качечок не милує.
Заволав йому Ілля гучним голосом:
«Стій-постій, Сокольнику, вихваляльщику!
Чому це ти нашою заставою нехтуєш?
Коли руський хоробрий молодець – побратаємось,
Як невірний богатир – то поборемось!»
Заревів мисливець-сокольничек:
«Не за мною тобі їздити в полі чистому,
Краще б тобі, селюче, свині відгодовувать!»
Від його від покрику богатирського
Тиха заводь сколихнулася,
З піском вода змішалася,
А під Іллею кінь на карачки впав.
Тоді Ілля бере свою нагайку шовкову,
Б'є добра коня по крутих стегнах,
Пробиває шкіру до м'яса до чорного.
Мовить спересердя такі слова:
«Гей ти, вовчий харче, трав'яний мішку!
Хіба не чув ти воронячого каркання?»
Добрий його кінь розсердився,
Скочив з колін знов на прямі ноги,
Став добрий кінь поскакувать.
Тоді чужий богатир позамислився,

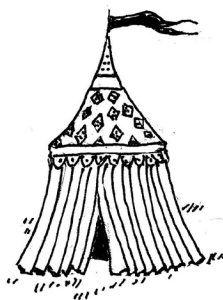

А подумавши, відпускає він вовка сірого,
Відпускає чужий богатир пса кудлатого,
Та з правого плеча пускає ясна сокола,
З лівого плеча та й біла кречета.
Мовить їм Сокольник такі слова:
«Побіжіть-полетіть ви від мене геть,
Пошукайте ласкавішого собі хазяїна.
Зі старим нам боротися – не брататися,
Зі старим нам боротися – то вже чий талан».
То не дві гори об себе вдарились –
Два могутні добрі молодці там з'їхались.
Вони з'їхалися для бою-герцю великого,
Вони билися-рубалися цілі три доби,
Списи їхні по насадках поламалися,
Палиці булатні в них позагорялися,
Мечі їхні гострі пощербились.
Тоді обидва зіскачили з добрих своїх коней,
Кинулися хоробрі боротися –
Вони боролися-ломалися три доби,
Не могли один одного на землю кинути.
Тут Іллі не поталанило:
Права нога його підломилася,
Впав Ілля на мати сиру землю,
Впав, неначе кряжистий дуб.
Заскакує Сокольник йому на груди білії,
Розриває на ньому кольчугу булатную,
Дістає своє кинджалище, булатний ніж,
Хоче розрізати в Іллі груди білії,
Хоче подивитися на його серце хоробреє.
А ще почав богатир насміхатися:
«Час тобі, старому, до монастиря піти,
У ченці піти, постригтися».
Розлютилося в Іллі його серце хоробреє,
Закипіла його кров молодецькая:
Як вдарить він Сокольника в груди чорнії –
Підкинув його вище дерева, та й високого,

Понижче хмарки, та й небесної.
Впав Сокольник на сиру землю,
Вибив у землі яму з пивний казан.
Заскакує Ілля йому на груди чорнії,
Розриває на ньому кольчугу булатную,
Дістає своє кинджалище, булатний ніж,
Наче й ткнув був йому в груди чорнії –
Та рука в плечі затрималась.
Тут і став Ілля випитувать:
«Хто ж ти є, хоробрий добрий молодцю?»
А в поганого запальне серце,
Мовить він Іллі такі слова:
«Коли би на білих твоїх грудях я сидів,
Не запитував би, хто ти є».
Тут знов ткнув його Ілля кинджалищем –
Та рука у лікті затрималась.
Знов почав Ілля випитувати:
«Чий ти є, хоробрий добрий молодцю?»
Мовить Сокольник такі слова:
«Коли би на білих твоїх грудях я сидів,
Не питав би я твого роду-племені».
Ці слова Іллі як біда прийшли,
Великою образою здавалися,
Він тикнув утретє кинджалищем –
У кисті рука затрималась.
Знов почав старий випитувати:
«Гой еси ти, хоробрий добрий молодцю!
Ти з якої орди, з якого племені,
Яким ім'ям тебе звати, як по батькові?»
Мовить тоді Сокольник такі слова:
«Я від того від каменя та й від Латирия
І від тієї ж дівичі та й від Латигорки.
Вона зла полениця в полі чистому».
Підхопився тут Ілля на прями ноги,
Притиснув до біліх своїх грудей Сокольника:
«Ох ти, синочку мій, миле моє дитятко!

З'їхалися ми з Латигоркою в полі чистому,
Та не трапилося між нас бою-бійки великої,
Ми зійшлися з нею для кохання сердечного,
Там ми й прижили тебе, дитятко.
Ти поїдь тепер до своєї матінки,
Привези її до славного Києва.
А ти будеш в мене найкращий молодець,
Богатир святоруський наймогутніший».
Потім добрі молодці роз'їхались.
Сокольник поїхав до своєї орди заморської,
До рідної матінки баби Латигорки.
На коні їде він, хитається,
Під ним добрий кінь спотикається.
Зустрічає його баба Латигорка,
Мовить Сокольникові такі слова:
«Гой єси ти, рідне моє дитяточко!
Говорила ж я тобі не пити зелена вина!»
Відповідає їй мисливець-сокольник:
«Я і радий би випити зелена вина,
Ще й заїсти калачиком медовеньким.
Та я був нині в полі чистому,
Зустрічав там я пса сивого,
За ім'ям Іллю Муравленина.
Хвалився собака, що він батько мій».
Мовить Латигорка синові такі слова:
«Недаремно хоробрий похваляється:
З'їхалися ми з Іллею в полі чистому,
Там сталася між нас бій-бійка великая,
Виявилася я за Іллю слабішою,
Тоді й зачала я тебе, синочку мій».
Це Сокольникові здалося соромом,
Великою образою здавалося,
І не втримавши серце запальне своє,
Схопив за чорні кучері матінку,
Підняв вище своїх могутніх пліч,
Кинув її на підлогу цегляную –

Тут полениці й життя скінчилося.
А Сокольник поїхав до Києва.
Повертає він до застави батькової.
Нікого на заставі на трапилосьь,
Один Ілля спить у наметі білому,
Ще й хропе хоробрий, мов поріг шумить.
Зіскочив Сокольник зі свого добра коня,
Заскочив Сокольник до намету білого,
Дістає своє кинджалище, булатний ніж,
Та й вдарив ним батька у груди білії,
Не затримала ніж кольчуга булатная –
Затримав нагрудний хрест шести пудів,
На хресті кинджалище згинається,
А Ілля від мутного сну прокидається.
Хапає він Сокольника за чорні кучері,
Піднімає вище своїх могутніх пліч,
Кинув його на сиру землю –
Сокольник і жив вже не був.
Тут Сокольникову і славу заспівують.

ІЛЛЯ і КАЛИН-ЦАР

Ой у стольному у місті у Києві,
У ласкавого князя Володимира
Було бенкетування – почесний стіл
Для гостей званих князів-бояр,
Для хоробрих отих святорусічів
І для сміливих полениць-дівок.
Всі на бенкеті понаїдалися,
Всі на бенкеті понапивалися,
Всі на бенкеті порозхвалювалися:
Добрий молодець хвалиться силою,
Нерозумний – сестрою гарною,
Зовсім дурний – молодою жінкою,
А розумний – батьком-матір'ю.
А як був день на полудні,
А князівський стіл – у півстолу,
Мовив сонечко Володимир-князь:
«Досить вже вам хвалитися!
Стану я тепер вас обдаровувать».
Потім говорить княгиня такі слова:
«Гой еси ти, сонечко Володимире!
Всіх ти обдарував, всіх пошановував,
Не обдарував лише одного доброго молодця,
Не вшанував Іллю Муравленина».

Мовить їй Володимир-князь такі слова:
«Ой ти дурна, нерозумна Опраксіє-королевично!
Не забув я про хороброго Іллю Муравленина.
Я обдаровую його шубою соболиною,
Що її мені прислав собака Калин-цар».
За рукав бере Ілля князівський даруночок,
Б'є по цегляній підлозі тією шубою,
Сам примовляє до шуби соболиної:
«Повелів мені Біг бити шубу цю
Об підлогу цегляную,
Повелить мені Біг натовкти отак
І собаку царя Калина!»
Тоді князі-бояри підбігли до Володимира,
Шепочуть йому такі слова:
«Гой єси ти, наше сонечко Володимир-князь!
Усім нам твої подарунки полюбилися,
Не полюбився твій щедрий даруночок
Одному лише Іллі Муравленину.
Він брав за рукав твою шубоньку,
Бив нею о підлогу цегляную,
Сам примовляв до твого даруночка:
«Повелів мені Біг бити шубу цю
Об підлогу цегляную,
Чи звелить мені Біг натовкти отак
Князя стольно-київського Володимира?»
Заволав тут Володимир-князь:
«Гей, князі-бояри, слуги ви мої вірнії!
Ви беріть за білі руки Іллю Муравленина,
Відведіть його на високі гори київські,
Киньте його до льоху глибокого,
Засуньте лаз ґратами залізними,
Замкніть ґрати замками німецькими,
Закидайте льох брилами дикого каменю!»
Тоді князі-бояри звеселилися,
Схопили вони хороброго Іллю Муравленина,
Відвели його на високі гори київські,

Кинули Іллю до льоху глибокого,
Засунули лаз ґратами залізними,
Замкнули ґрати замками німецькими,
Закидали льох брилами дикого каменю.
І минуло відтоді рівно три роки.
Через три роки біда сталася.
Із тієї орди далекої,
Із того ж поля чистого,
Находив собака Калин-цар
До стольного міста до Києва
З усією своєю силою поганою.
Не дійшов собака семи верст до Києва,
Зупинився Калин у Дніпра Славутича.
Зібралось з ним сили аж на сто верст
На всі на чотири сторони.
Як мати сира-земля не прогнулася?
Чому вона не розсілася?
Там від пару від кінського
Не побачити світу білого,
Сонце й місяць там погаснули.
Від міцного ж духу татарського
Не можна нам, руським, живим бути.
Сидів Калин на стільці своєму ремінному,
Писав поганий грамотку,
Що прийде до славного стольного Києва,
Володимира-князя у полон візьме,
Міщан київських усіх вирубить,
А Божі церкви на дим пустить.
Призначив Калин-цар послом татарина,
Татарина зростом у три сажени,
Голова в татарина з півний казан,
Проміж пліч – коса в сажень,
Проміж очей – як калена стрілочка.
Дає Калин-цар тому татаринів грамотку.
Сідав татарин на свого добра коня,
Поїхав до славного Києва,

До ласкавого князя Володимира.
Приїхав татарин до славного Києва,
До того ж двору до князівського,
До того ж стовпа до дубового,
До того ж кільця та й до золоченого.
Зіскочив татарин з добра коня,
Коня татарин не прив'язує,
Нікому тримати не наказує.
Він до гридні біжить, не питаючись,
А у гридню вбігає, не доповідаючи,
Спасову образу поганій не молиться,
Князеві татарин не вклоняється,
Князям-боярам чолом не б'є,
Кинув грамотку на дубовий стіл
Перед ласкавим князем Володимиром.
Відступив від столу, словами вимовив:
«Володимире, княже стольно-київський!
Віддавай Київ-місто цареві Калину
Без бою, без бійки кровопролитної!».
Сонечко Володимир, князь стольно-київський,
Розпечатав нашвидкуруч грамотку,
Розпечатавши, почав у неї дивитися.
Дивлячись у грамотку, він замислився.
Сів Володимир на червоний свій стілець,
Написав Калинові-царю грамотку у відповідь:
«Гой еси ти, собако царю Калине!
Дай ти мені часу та й на три роки,
На три роки та й на три місяці,
На три місяці ще й на три дні,
Щоб наварити хмельного меду солодкого
Щоб поставити столи по всьому Києву,
По всіх славних вулицях київських».
Тоді відіслав князь цю грамотку
Під місто цареві собаці Калину.
І дав цар йому часу та й на три роки,
На три роки та й на три місяці,

На три місяці ще й на три дні.
Але ж день за днем, неначе дощ дощить,
А тиждень за тижнем, як трава росте,
Рік по року, наче річка біжить.
Та як виповнилося часу три роки,
Повних три роки та ще й три місяці,
Ті три місяці ще й три дні оті,
Знов приходить Калин-цар з поля чистого.
Тут Володимир, князь стольно-київський,
Знов замислився він, князь, та й розплакався:
Хоробрих добрих молодців у Києві не лишилося,
А Калин-цар уже під стінами.
Мовить Володимир, князь стольно-київський:
«Немає тепер хороброго Іллі Муравленина!
Нікому стати за церкви Божії,
Нікому відвести біду від славного Києва,
Нікому захистити князя з княгинею».
Пожалкував тепер Володимир стольно-київський,
Що розгнівався на хоробра Іллю Муравленина,
Що посадив його до льоху глибокого,
Що зачинив його у темницю холодную
На вірну смерть на голодную.
А тепер Ілля знадобивсь йому.
Тоді говорить князеві Опраксія-королевична:
«Гой еси ти, сонечко Володимире!
Ти поклич князів-бояр, своїх вірних слуг.
Хай підуть на високі гори київські,
Хай розкидають над льохом брили дикого каменю,
Хай відімкнуть ґрати залізнії,
Хай зазирнуть до льоху глибокого,
Хай подивляться на хороброго Іллю Муравленина:
Чи не живий він там?»
Відповідає їй сонечко Володимир-князь:
«Ой ти дурна, нерозумна Опраксіє-королевично!
Коли зняти з твоїх пліч буйну голову,
Чи приросте вона знову?»

Отак і він буде живий за три роки».
Мовить тоді Опраксія-королевична:
«Гой єси ти, сонечко князю Володимире!
Як розгнівався ти на Іллю Муравленина,
Як засадив ти в темницю хороброго,
Тоді я, княгиня, була догадлива.
Копала я підкоп до льоху глибокого,
Наказала я до темниці холодної
Знести перини та подушки теплії,
Поїти-годувати Іллю Муравленина.
Тому живий він у льосі холодному».
Тут Володимир, князь стольно-київський,
Швиденько бере він, сонечко, золоті ключі
Та йде до льохів глибоченьких тих.
Розкидує він брили дикого каменю,
Відмикає він ґрати залізнії –
А там Ілля Муравленин ще живий.
Сидить Ілля в льосі, не старіє він.
Під ним перини, подушки пуховії,
Ковдри йому настелено теплії,
Перед ним горить воскова свічечка,
Він сидить, читає книги Божії.
Сонечко Володимир-князь,
Він бере Іллю за руку за білу,ю,
Виводить з льоху холодного,
Мовить він Іллі такі слова:
«Гой єси ти, Ілля Муравленине!
Прийшов під Київ злий Калин-цар
Зі своєю силою великою.
Ти оборони, Ілля, церкви Божії,
Ти заступи князя з княгинею,
Ти захисти, Ілля, люд київський!»
Тоді пішов Ілля на свій широкий двір,
Вивів із стайні свого коня доброго,
Став він, Ілля, сідлати коня свого доброго.
Він пiтнички кладе на пiтнички,

А на пітнички він кладе повсті,
А на повсті – сідельце коштовнеє.
Він натягував дванадцять тугих попруг,
Він тринадцяту поклав заради міцності,
Щоб добрий кінь з-під сідла не вискакнув,
Щоб Іллю із сідельця не викинув.
Попруги в нього були шовковії,
А шпеники у попруг всі булатнії,
Пряжки у сідла – красна золота.
Бо булат не треться, не рветься шовк,
Красне золото не іржавіє,
А Ілля не старіє – на коні сидить.
Тоді сідає хоробрий на коня свого доброго,
Поїхав він із славна Києва
Подивитися на військо царя Калина.
Бачить, незлічена сила у поганого.
Поїхав Ілля по широкому полю по чистому,
Не зміг кінця-краю тому війську відшукать.
Тоді він погнав коня на кручу дніпровськую
Подивитися на всі на чотири сторони –
Кінця-краю сили не зміг побачити.
Тоді подивився він з гори другої –
Кінця-краю нема сили поганській тій.
З'їхав Ілля з тієї гори високої,
Погнав коня по полю по чистому
Та й піднявся на третю гору високою.
Подивився з тієї гори на східну сторону –
Стоїть білий намет у полі у чистому.
Спустивсь Ілля з гори високої,
Погнав коня до того намету до білого.
У наметі дванадцять добрих молодців,
Дванадцять хоробрих святорусичів,
А серед них Іллін названий батенько,
Могутній Самсон Самійлович.
Вони сіли якраз пообідати.
Мовить до них Ілля такі слова:

«Гой еси ти, мій названий батенько,
Самсоне Самійловичу наймогутніший!
Хліб-сіль і вам, добрі молодці,
Сміливі хоробри святоруські!»
Мовить йому Самсон Самійлович:
«Гой еси ти, мій хрещенику улюблений!
Сідай з нами пообідати!»
Мовить їм хоробрий Ілля такі слова:
«Самсоне Самійловичу, мій названий батенько,
І ви, могутні хоробри святоруські!
Сідлайте ви добрих своїх коней,
Поспішайте ви до до славного Києва.
Бо під славним стольним Києвом
Стоїть собака Калин-цар.
Хоче Володимира-князя у полон взяти,
Міщан київських повирубувать,
А Божі церкви поспалювать.
Ви врятуйте люд київський,
Обороніть церкви Божії,
Заступіть ви князя Володимира
З Опраксією-королевичною, його княгинею!»
Мовить йому Самсон Самійлович:
«Гой еси ти, мій хрещенику улюблений!
Не будемо ми коней сідлать,
Не поїдемо до славного Києва,
Не станемо ми, хоробри святоруські,
Берегти князя Володимира
З Опраксією-королевичною, його княгинею.
Є у нього багато князів-бояр,
Їх він поїть, годує та обдаровує,
Ми ж від князя нічого не маємо».
Ці слова Іллі не сподобались.
Сів хоробрий на свого добра коня
Та поїхав по полю чистому
До того до війська царя Калина.
Отут його молодецький добрий кінь

Віщує йому людським голосом:
«Гой еси ти, добрий мій хазяїне,
Святоруський хоробрий молодцю!
Хочеш ти наступати на силу Калинову,
Але не побити тобі цю силу великую:
У нього, у собаки царя Калина,
Зроблено підкопи глибокії
В чистому полі в широкому.
Як просядемо ми у підкопи глибокії,
То з першого підкопу я, кінь, вистрибну
І тебе, Іллю, я визволю.
Та й з другого підкопу я, кінь, вистрибну
І тебе, Іллю, я вивезу.
Та якщо у третій підкіп ми провалимось,
То з підкопу я, добрий кінь, вистрибну,
А тебе, Іллю, мені не витягти.
Ти залишишся у підкопі глибокому».
Ці слова коня хороброму не сподобались,
Бере Ілля батіг у руку білу,
Він б'є коня по крутих стегнах,
Мовить коневі такі слова:
«Гей ти, вовчий харче, трав'яний мішку!
Хіба мало я годував-поїв, доглядав тебе?
А тепер ти готовий мене зрадити,
Кинути мене в полі чистому,
У тому в підкопі глибокому!»
То не ясен сокіл гуляє по полю чистому,
Когтить, б'є гусей, білих лебедів,
Ще й сірих малих качечок не милує –
То Ілля нападає на силу царя Калина,
Він почав силу ту конем витоптувать,
Почав Ілля її списом простромлювать,
Почав хоробрий силу мечем вирубувать.
Б'є Ілля військо, як мураву косить.
В Іллі сила-міць могутня не меншає,
Він сидить на доброму коні, не старішає.

Та потрапив до підкопу він до глибокого,
Його добрий кінь з підкопу вистрибнув,
Сам вистрибнув, Іллю з підкопу визволив.
Знов напав хоробрий на силу царя Калина,
Почав військо конем витоптувать,
Почав військо списом простромлювать,
Почав хоробрий військо мечем вирубувать.
Б'є Ілля татар, як мураву косить.
У Іллі сила-міць могутня не меншає,
Їздить Ілля на коні по полю, не старішає.
Та потрапив до підкопу він до глибокого,
До ще глибшого за перший, до підступного.
Знов добрий кінь з підкопу вискочив,
Сам вистрибнув, Іллю з підкопу витягнув.
Знов напав хоробрий на силу царя Калина,
Б'є Ілля військо, як мураву косить.
В нього сила-міць могутня не меншає,
Їздить Ілля полем чистим, не старішає.
Та потрапив до підкопу він до глибокого,
До ще підступнішого, до найглибшого.
Його добрий кінь сам з підкопу вискочив,
Сам вистрибнув, Іллю з підкопу не витягнув:
Зсунувся хоробрий з добра свого коня
І залишився у підкопі у глибокому.
Тут прибїгли татари поганї,
Навалилися скопом на Іллю Муравленина,
По два кайдани на ноги, на руки начіплюють,
Сирою сирицею руки назад зав'язують.
Повели Іллю по полю по чистому,
Привели до намету царського,
Поставили перед собакою царем Калином.
Мовить йому собака Калин-цар такі слова:
«Гой еси ти, богатирю Ілле Муравленине!
Як це ти, молоде щенятко нерозумнеє,
Посмів гавкати на мою на силу на великую?
Де тобі одному побити мою силу великую?»

Ви розкуйте руки-ноги хороброму,
Сиру сирицю на руках порозв'язуйте).
Розкували на Іллі кайдани залізні,
Розв'язали йому руки білії.
Мовить собака Калин-цар отакі слова:
«Гой еси ти, богатирю Ілле Муравленине!
Ти сідай за мій почесний стіл,
Ти бери каптан з мого плеча царського,
Ти бери золотий скарб царський мій,
Не служи тільки князеві Володиміру,
А служи тепер мені, собаці цареві Калину».
Мовить хоробрий Ілля Муравленин отакі слова:
«А я не сяду за твій царевий стіл,
Не візьму каптану з твого плеча царського,
Не прийму скарбу твого царського,
Не буду я служити тобі, собаці Калину,
А буду я служити князеві Володиміру,
Буду захищати люд київський,
Буду боронити церкви Божії,
Не віддам поганим славного Києва».
Ці слова Калинові, як біда, прийшли,
Великою образою здавалися,
Наказав знову закувати хороброго.
Але Ілля, він же догадливий:
Вискочив він з намету в поле чистеє.
Обступили його татари з усіх боків,
Хочуть знову Іллю поневолити.
Схопив тут Ілля за ноги татарина
І почав поганим розмахувать,
Куди махне – серед сили прокладе вулицю,
Куди поверне татариним – провулочок,
Ще й татариним приказує:
«Ну й міцний же цей степовик – не ламається,
Ну й жилавий, собака, – не розривається!»
Так пройшов через всю силу царя Калина
І пробився до поля чистого.

Не було в Іллі його добра коня,
Не трапилося зброї молодецької.
Засвистав тоді Ілля свистом-посвистом,
Почув Іллю його добрий кінь у полі чистому,
Прибіг він до хороброго Іллі Муравленина.
Тоді сів Ілля на свого добра коня
Та заскочив на високу кручу дніпровськую.
Подивився з тієї гори на східну сторону –
Стоїть білий намет у полі чистому.
Тоді відпинає Ілля тугий свій лук
Від правого від стремена булатного,
Накладає калену стрілочку,
Натягає тятиву шовковеньку,
Спрямовує в намет калену стрілочку,
Примовляє Ілля такі слова:
«Полети, стрілочка, до намету до білого,
Впади, стрілочка, на мого названого батенька,
Прослизни, стрілочка, груддю його білою,
Зроби йому маленьку подряпинку.
Спить він там, відпочиває він,
А мені тут одному не впоратись».
Відпустив Ілля тятивку шовкову, у,
Свиснула калена стрілочка,
Влучила у білий той намет,
В того ж Самсона Самійлича,
Прослизнула грудьми його білими,
Зробила лише маленьку подряпинку.
Тут хоробрий богатир Самсон Самійлович
Прокинувся від міцного сну,
Відкрив свої очі ясні:
Прослизнула стрілонька грудьми його білими,
Зробила вона маленьку подряпинку.
Мовить Самсон Самійлович такі слова:
«Прокидайтеся, добрі молодці,
Могутні хоробри святоруські!
Сідлайте добрих своїх коней.

Я від улюбленого свого хрещеника
Отримав щойно даруночок:
Прилетіла калена стрілонька,
Прослизнула грудьми моїми білими,
Зробила маленьку подряпинку.
Коли б не хрест мій нагрудний шести пудів,
Відірвала би мені буйну голову».
Тут усі дванадцять хоробрих святорусичів
Швиденько сіддали добрих своїх коней
І поїхали по полю по чистому
До тієї сили царя Калина,
Ілля з ними тринадцятим.
Стали вони бити силу татарськую,
Під меч силу пускають, кіньми витоптують,
На гострі списи настромлюють,
Останні татари бігти кинулись,
У болотах, в річках потопаючи,
Заголосили гучним голосом:
«Не дай Біг бувати під Києвом!
Не дай Біг богатирів руських нам бачити!»
То ж Ілля повернувся до Калина.
Він бере царя за руки білії,
Сам примовляє Калину:
«Вам, царям, голів не відрубують,
Не розстрілюють вас, царів, і не вішають!»
Пригнув Ілля до землі царя Калина,
Підняв вище своєї буйної голови,
Вдарив Калином об сиру землю –
Залишилися від царя дрібки сморідні.
І поїхав Ілля до славного Києва.
Ось таке в старі роки у нас діялось.

Їздив Ілля Мурамленин по полю чистому
Від молодих років і до старості.
Як постарів, засідлав свого добра коня,
Битим шляхом поїхав латинським він.
Голова у старого біла, борода сивесенька,
По білих грудях борода розстеляється,
Неначе добрі перла котяться.
Наїхав старий на шляху латир-камінь,
На камені був напис написаний:
«Добру молодцеві Іллі Мурамленину
Три шляхи лежать, три путі широкії:
Першу путь обрати – бути забитому,
Другою поїхати – одружитися,
Третьою поїхати – бути багатому».
Сидить старий на коні на доброму,
Головою киває, примовляючи:
«Скільки святою Руссю не їздив я,
А такого дива бачити не доводилось.
Та навіщо мені, старому, багатство те?
Досить мені й свого срібла-золота.
А навіщо мені, старому, женитися?
Одружитись мені – не знайти добра:
Молода жінка – то чужа радість,
А стару жінку мені брати не хочеться.

Поїду я тою доріжкою, де бути забитому».
Повернув старий добра свого коня,
Поїхав тією дорогою великою,
Наїхав на дорозі на злих розбійників,
На дорозі їх, розбійників, до п'яти сотен,
Хочуть забрати у старого добра його коня.
Сидить старий на коні на доброму,
Головою киває, примовляючи:
«Ви послухайте мене, розбійнички!
Нема за що вбивати мене, старенького.
Відбирати у мене нічого:
Маю грошей сім тисяч із собою я,
Тасьмова вуздечка в цілу тисячу,
Коване сідло у дві тисячі.
А своєму тому коню доброму
Я ціни йому, бурому, й сам не відаю:
Між вухами в коня тірони коштовнії,
Дорогоцінні самоцвітні камені –
Не для краси-джигунства молодецького,
А заради темної нічки осінньої,
Щоби бачити міг, де гуляє мій добрий кінь,
Щоб побачити його за три версти».
Мовять йому розбійники такі слова:
«Гей ти, старий собако, сивий псе!
Забагато ти щось розп'ятуєш».
Тоді зіскочив старий з добра свого коня,
Стягнув шапку з голови із сивої
І почав помахувати шапкою:
Куди шапкою махне – туди вулиця,
Назад відмахує – завулочок.
Отак перебив усю ватагу розбійників.
Тоді сідає старий на свого добра коня,
Повертається до латиря-каменя,
На камені напис підновлює:
«Добру молодцеві Іллі Муравленину
На бою йому смерть не написано,

Ту ж доріжку було прочищено».
Мовить старий собі такі слова:
«Слід було б і тієї доріжки розвідати,
На якій старому одружитися.
Одружитесь старому – не знайти добра:
Молода жінка – то чужа радість,
А стару жінку мені брати не хочеться».
Повернув старий добра свого коня,
Поїхав тією дорогою великою,
Наїхав на місто каміннеє.
Там стоїть церква соборная,
Соборна церква, богомольная.
Від тієї церкви богомольної,
Від тієї ж обідні полудневої
Дванадцять прекрасних дівиць ідуть,
Посередині їх йде прекрасна королевична.
Мовить королевична такі слова:
«Гой еси ти, хоробрий добрий молодцю!
Заходь до мене до мого терема високого».
Під'їхав старий до двору широкого,
Теремом назвати – так трохи більший він,
Містом назвати – так трохи менший він.
Сходить старий з добра свого коня,
Залишає його під теремом,
До золочена стовпа не прив'язує.
Входить старий до терема високого,
Підлога під старим прогинається,
Переходи під могутнім вискрипують.
Зайшов старий до світлиці світлої,
Уклін веде по-вченому:
На всі на чотири боки вклоняється.
Запрошує його королевична до столу дубового,
Їсть та п'є старий, відпочиває він
Весь той довгий день та й до вечора.
Устає з-за столу дубового,
Мовить старий отакі слова:

«Ти скажи мені, душе моя королевично,
Де твоя тепла спальенька?
Де твоє ліжко тисовее,
Де твої перини, подушки пуховії,
Щоб відпочили мої старі кісточки?»
Привела Іллю прекрасна королевична
До своєї спальеньки до теплої,
До свого до ліжка тисового,
До своєї перини до пухової,
Сама на ліжко лягати не квапиться.
Стоїть старий у ліжка того тисового,
Головою киває, примовляючи:
«Скільки святою Руссю не їздив я,
А такого дива бачити не доводилось.
Мабуть, це ліжко підроблене!»
Схопив старий за білі руки королевичну
Та й кинув на ліжко, до стіни цегляної –
Перекинулося ліжко підроблене,
Провалилася королевична до льоху глибокого.
Тоді виходить старий на широку вуличку,
Розшукує вхід до льоху того глибокого.
Пісками жовтими був той вхід засипаний,
Колодами вхід до льоху завалений.
Піски руками відгрібає він,
Колоди ногами розпихує,
Бачить: ворота льох має залізнії,
Гаки-пробої всі булатнії.
У старого серце запалилося,
Мовить старий такі слова:
«Хоч ногу зламати, а ворота вибити!»
Навстіж залізні ворота розчинилися –
Виламав старий пробої булатнії,
Сорок царів на волю випустив,
Сорок царів та ще й сорок царевичів,
Сорок королів, сорок королевичів,
Сорок богатирів хоробрих.

Мовить їм старий такі слова:
«Ви розходьтєся, царі, по своїх ордах,
Ви ж, королі, по землях по своїх,
Ви ж, могутні богатири, по своїх містах.
Моліть Бога за Іллю Муравлєнина.
Коли б не я, то й голови склали би».

Тут виходить з льоху прекрасна королевична.
Із піхов меч виймає старий швидесенько,
Голівку з пліч здіймає королевичні,
Жіночє її тіло розрубє,
Розкидав шматки по полю чистому
Сірим вовкам – щоб пообідали,
Чорним воронам – щоб покаркали.
І тут сїдав старий на добра коня
Та й поїхав шляхом-дорогою,
Повернувся до латиря-каменя.
А на камені підпис обновився сам:
«Старому хоробру Іллі Муравлєнину
Від жіночої зради смерть не писана.
І цю доріжку було прочищено.
А ось нова доріжка пролягла від Києва,
Від стольного Києва до Царгороду».

І говорить старий отакі слова:
«Добре було би й цю доріжку розвідати».

Повернув добра свого коня,
І поїхав шляхом-доріжкою,
Наїхав на дорозі пречудовий хрест.
Біля того хреста стоїть старий,
Сам головою хитає, стиха промовляючи:
«Цей хрест не є простий хрест,
Він стоїть на льосі глибокому,
А в льосі золоту-сріблy й числа нема».

Зійшов старий з коня свого доброго,
Узяв хрест у руки білії,
Знімав хрест з льоху глибокого,
Забрав знахідку з льоху – золоті скарби,

Перевіз скарби до славного Києва,
І збудував церкву соборную.
У тій церкві Ілля і скам'янів,
І донині в печерах його мощі нетлінні.

ПРИМІТКИ

СКОРОЧЕННЯ У "ПРИМІТКАХ"

Глф. – Онежские былины, записанные А.Ф.Гильфердингом летом 1871 г. Изд. 4-е. – М.; Ленинград, 1948–1951. – Т. 1–3.

Гр. – Архангельские былины и исторические песни, собранные А.Д.Григорьевым в 1899-1901 годах. – М., 1904. Т. 1; М., 1910. – Т. 3; Прага, 1939. – Т. 2.

БМ – Беломорские былины, записанные А.В.Марковым. – М., 1901.

БЗ – Былины в записях и пересказах XVII–XVIII веков. – М.; Ленинград, 1960.

БС – Былины Севера / Подгот. текста и комм. А.М.Астаховой. – М.; Ленинград, 1938. – Т. 1; 1951. – Т. 2.

КД – Древние российские стихотворения, собранные Киршею Даниловим. 2-е доп. изд. / Подгот. А.П.Евгеньева и Б.Н.Путилов. – М., 1977.

Онч. – Ончуков Н.Е. Печорские былины. – СПб., 1904.

ПК – Песни, собранные П.В.Кириевским. – М., 1860. – Вып. 1.

ПР – Песни, собранные П.Н.Рыбниковым / Изд. 2. – М., 1909–1910. Т. 1-3.

Сиб. – Былины и песни Южной Сибири: Собрание С.И.Гуляева. – Новосибирск, 1952.

СК – Собрание народных песен П.В.Кириевского. Записи Языковых в Симбирской и Оренбургской губерниях. – Ленинград, 1977. – Т. 1.

ТМ – Русские былины старой и новой записи / Под ред. Н.С.Тихонравова и В.Ф.Миллера. Отдел второй. Былины новой записи. – М., 1894.

Для реконструкції використовувалися також фрагменти прозових перекладів у кн.: Грушевський М. Історія української літератури. – К., 1994. – Т. 4. – Кн. 1. У примітках імена та географічні назви давньоруської історії, а також фрагменти перекладу «Повісті врем'яних літ» (далі – ПВЛ), «Поучення» Володимира Мономаха та Київського літопису подаються за виданням: Літопис Руський / За Іпатським списком переклав Л.Махновець. К., 1989.

Волхв Всеславич

(С. 16)

Ця билина є найархаїчнішою за сюжетом, героєм та деталями, і тому, мабуть, вважається й за одну з найдавніших у давньоруському епосі. У першому її епізоді деякі вчені вбачають відбиток давньоруської поетичної «кошуни» – язичницької міфологічної пісні, що використовувалася волхвами в їх священних ритуалах.

Тексти, що дійшли до нас, безперечно, мають ознаки пізніших переробок: з'являються деталі християнських часів, що не відповідають загальному язичницькому патосу пісні про князя-перевертня, «індійський» цар отримує

татарське ім'я, його військо має вогнепальну зброю тощо.

Ці напластування знято в пропонованій реконструкції, для якої використано було тексти з КД, Глф.

С. 16. ... на Змія на лютого. – Цей міфічний Змій виступає також як противник богатиря в билині «Добриня і Змій». Тут його образ можна співвіднести не так з біблійним Змієм, як із «вогненным змієм», спокусником жінок у пізніших міфологічних легендах.

С. 17. ...молода княжно Всеславівно! – Звичай називання жінок князівської родини лише по батькові відбився в «Слові о полку Ігоревім», де знаходимо княгинь Ярославну і Глібівну. Всеслав – у давній Русі виключно князівське нехристиянське ім'я, один з носіїв якого, князь Всеслав Полоцький (XI ст.) відомий як прибічник язичництва. *Не сповивай мене <...> триста пудів заважила.* – Дослідники порівнюють це прохання Волхва з оспівуванням курських дружинників у «Слові о полку Ігоревім», де про цих «відомих вояків» сказано, що вони «під сурмами сповиті були, під шоломами викохані, з кінця списа вигодовані». *...Цар індійський усім похваляється <..>. на дим пустить.* – Індія в билині – це країна цілком фантастична, яка не має нічого спільного із справжньою Індією давнини. І все ж таки цікаво, що похід на неї Волхва мотивовано намаганням царя цієї країни захопити військовою силою («за щитом») й спустошити Русь.

С. 18. ...цариця Олена Олександрівна... – Одне з епічних імен для дружини іноземного володаря (використано і в билині «Саул Леванідович»). Як бачимо, царицю далекої країни наділено грецьким ім'ям Олена (як у Олени Прекрасної в «Іліаді»), а ім'я батька її нагадує про Олександра Македонського. *...чисте поле...* – У билинах це – Великий степ, через який проходили південно-східні рубежі Київської Русі. Тут кочували войовничі тюркські орди та племена, котрі поступово, протягом століть, витісняючи та поглинаючи одне одного, просувалися на Захід з глибин Азії. У війнах з ними давньоруська держава захищала не лише власні землі, а й торгові шляхи,

що пов'язували Русь із причорноморським Тмутороканським князівством, з Візантією та країнами Середньої Азії. Тому і в билинах «чисте поле» виступає як певний умовний поетичний простір, на якому богатирі здійснюють свої подвиги. С. 19. *Підворіття – зуб лют риб'ячий...* – Підворіття зроблено з моржевих ікол, що використовувалися для художнього різьблення. ...*Волхв Всеславович*. – Волхвами в давній Русі називали язичницьких жерців. Про те, що в давнину в слов'ян князі були разом й жерцями, свідчать, зокрема, дані польської мови, в якій священника називають «ксьондзом», а також розкопки Чорної могили (Чернігів), де у князівському похованні серед військового обладунку покладено було три ритуальні роги, що використовувалися на священних учтах. По батькові «Всеславович», засвоєне княжичеві, свідчить, що мати його не визнала Змія за батька своєї дитини. Але ж в іншій билині діє богатир Тугарин Змієвич (див. нижче), а в сербському епосі – юнак Змай Огненний Вук. С. 20. ...*міщани посадські...* – Багатими міщанами, що живуть «на посаді», тобто в частині міста за межами фортеці, власне «городу».

Вольга і Микула (С. 21)

Змістом цієї багато в чому загадкової билини є змагання двох героїв – князя та землероба, селянина. Безперечна перевага, яку демонструє селянин, доводить, що ті тексти, що їх маємо з ХІХ ст., відбивають селянське світосприймання. Проте сама постать Микули містить нашарування різних епох. Безперечно, що це святий орач, і можна погодитися з тими вченими, що вбачають у першому епізоді билини згадку про священну оранку поганського бога Велеса, але тоді в першотворі не мало бути останніх епізодів, бо бог, що з'явився перед князем в образі чудового орача, не став би, мабуть, вступати до нього у дружину. До пізніших нашарувань слід віднести тоді й ім'я та по батькові дивного орача в текстах ХІХ ст.: Микула – це християнське ім'я, надане на честь християнського заступника Велеса в давньоруському селянському двоєвірстві – святого Миколи Мирликийського, Селянинович – по батькові, право на яке в дав-

норуську епоху мали лише князі та бояри, але ніяк не селяни. З іншого боку, в особливому «епічному світі» билин Микула виступає як засновник особливого «роду Микули» («рід Микули – його любить мати сира-земля»), зокрема, в билині «Добриня і Ольоша» Добриня одружується з Настасією Микуличною. Для реконструкції використано записи билини в Глф., Гр.

С. 21. ...Молодий Вольга Святославович. – Цього персонажа пов'язують або з головним героєм билини «Волхв Всеславич» (у текстах наявні певні паралелі), або з історичним князем Олегом Святославичем Деревлянським (помер 977 р.). Ім'я його – слов'янська версія скандинавського Хельг (порівняй: Олег). ... *Володимир-князь стольно-київський.* – Це епічний київський володар, історичними прототипами якого вважають кількох князів, а в першу чергу – великих князів київських Володимира Святославича, хрестителя Русі (помер 1015 р.) і Володимира Всеволодовича Мономаха (середина XI ст. – 1125). *Перше місто – <...> Хрестьяновець.* – Вчені, що намагалися прив'язати сюжет билини до Деревлянського князівства, вбачали в «Крестьяновце» спотворену назву сучасного міста Коростеня, колись Іскоростеня, столиці цього князівства. *С. 22. І почув Вольга в чистому полі ратая <...> сішка ще й поскрипує.* – Йдеться, зрозуміло, про руського землероба. Він, незважаючи на небезпеку нападу кочовиків, розорює дикий Великий степ, тим самим цивілізуючи його та приєднуючи до Руської землі. Але ця героїчна оранка незвичайна й своєю міфічною інтенсивністю: її звуки чутно з-за горизонту, та й здійснюється вона, як побачимо, з надзвичайною швидкістю. *С. 23. «Гой еси...* – Традиційне в билинах привітання чоловікові, що зберегло давньослов'янське магічне побажання здоров'я. *С. 24. Посилає тут двох-трьох добрих молодців...* – Народно-поетичний прийом «узагальнення числа». У значенні "зовсім небагато". *С. 26. «...золотих п'ятсот я б за нею дав».* – У цій билині, як і в інших, всі числа у визначеннях ціни коня або одягу, зброї тощо, гіперболічно великі і приблизно відповідають сучасним сотням тисяч гривень. ... *Тоді почнуть мужички мене покликувати...* – У давній Русі

«кликали» язичницьких богів на святах. «Виклик» бога шляхом називання імені змушував його прихильно поставитися до людини. Отже, ще раз підкреслюються священні, сакральні властивості дивного орача Микули.

Святогор і вага земна (С. 27)

Святогор – це богатир-велетень, герой сивої язичницької давнини, що йому (так само, як гігантам давньогрецькій міфології), немає місця в часи Київської держави. Святогор не здійснює жодних подвигів у боротьбі з іноземними ворогами, постать його трагічна – і хоч би тому, що всі билини про нього завершуються його смертю. Ім'я велетня пов'язане з якимись святими язичницькими горами, згодом розповідали, що він може їздити лише по горах, бо мати сира-земля його ваги не витримує. В науці були спроби знайти цьому епічному образу історичного прототипа (Б. А. Рибаків), або розглядати його разом із богатирем Самсоном Самійловичем або Коливановичем (див. білину «Ілля і син») як одного «об'єднаного персонажа» пізнього християнсько-легендарного походження (М. С. Грушевський). Джерела реконструкції: ПР, БП.

С. 27. ...Святогор, хоробр наймогутніший. – «Хоробр» – старовинна назва богатиря (див. вище). ...лютий звір... – Невідомо, який хижак ховається за цією назвою в билинах і в «Поученні Володимира Мономаха», де князь згадує: «лютий звір скочив до мене на бедра и коня зо мною кинув (на землю)». Діапазон здогадок коментаторів: від рисі до екзотичного гепарда. ... А сам хоробрый в косий сажень. – Тобто зростом в 2,48 метра. ... на сумку на скоморошеську. Скоморохи брали участь у язичницькому богослужінні, тому означення сумки як «скоморошеської» підкреслює священний язичницький характер знахідки Святогора. У варіантах йдеться про сакви («суму переметную»).

Дунай і Добриня сватами (С. 29)

У композиції цієї складної за побудовою билини переплетено власне два сюжети – про епічне «героїчне сватання» та про нещасливе одруження Дуная. Перший сюжет є класичним для світового епосу і найближчу аналогію знаходить у давньонімецькій «Пісні про Нібелунгів». Російський дослідник В. Ф. Міллер бачив історичну основу цієї лінії сюжету билини у літописній оповіді про одруження Володимира I Святославича з полоцькою князівною Рогніддю (під 980 р.), про що свідчить, на його думку, активна участь у цьому збройному сватанні дядька Володимирова Добрині, який є історичним прототипом билинного богатиря Добрині Микитовича. До того ж, за літописним переказом, Рогнідь відмовила Володимирові, сказавши: «Не хочу роззути робичича»; це означає, що князівна не побажала виконати з сином рабині весільний ритуал: стягування чоботів з чоловіка – один з обрядів давньоруського весілля. А у варіантах билини вже батько Опраксії-королевични каже, що не віддасть дочки «за убогого». Український дослідник А. М. Лобода доводив, що в билині відбилися деталі іншого літописного переказу – про сватання Володимира I Святославича до візантійської царівни Ганни. Досить просто порівняти зміст обох літописних переказів із змістом реальної билини «Дунай і Добриня сватами», щоб переконатись: що мова може йти, в кращому випадку, про неясне пригадування давнім співцем-поетом однієї з цих історичних подій, а то й обох разом. Була спроба прив'язати до конкретних історичних подій і другу сюжетну лінію билини, що змальовує долю богатиря Дуная. В билині він – руський богатир, котрий прийшов на службу князеві Володимирові після того, як багато років служив різним іноземним володарям. В. Ф. Міллер за історичний прототип богатиря вважав Дуная, воєводу волинського князя XIII ст. Володимира Васильковича. Але вірогідніше, мабуть, що цього вояка було названо на честь вже відомого епічного героя. Взагалі ж у центрі другої сюжетної лінії не так навіть Дунай, скільки Настасія-королевична. Билина розкриває тему жіночої

еманципації, осмислену в образах давньої епічної традиції. Бога-тир Дунай одружується з поленицею, тобто із своєрідною билин-ною амазонкою, дівчиною-воїном, що шукає подвигів у Великому степу. Про полениць мовчать літописи, це витвір епічної фантазії, можливо пов'язаний з фольклорною пам'яттю про античних ама-зонок або сарматських вершниць. У билині полениця Настасія після заміжжя має покорятися чоловікові як звичайна давньорусь-ка жінка, але виявляється її перевага над ним у володінні зброєю. Ця ситуація для Дуная настільки образлива, що він карає жінку смертю. Водночас образ цього богатиря теж трагічний: він легко розв'язує завдання, де потрібна лише сміливість і фізична сила, але гине, намагаючись так само, мечем, розрубати протиріччя, що їх у його емоційному світі викликають колізії подружнього життя.

Джерела реконструкції: КД, АГ, ТМ, Гр.

С. 29. І для всіх хоробрих полениць-дівок – для давньоруських дівчат-вояків, своєрідних амазонок (див. вище). Чорними кучерями потрінує... – Відповідна епічна формула передбачає жовтий колір волосся, але в даному випадку опис зовнішності князя відповідає іко-нописному зображенню Володимира І Святославича. *С. 30. У Шахові та ще й у Ляхові...* – Давньоруське сумарне найменування двох західнослов'янських народів, у формі «межю Чехи и Ляхи» збереглося також і в «Сказанні про Бориса і Гліба» (XII ст.). *С. 32. ...у глибокий льох...* – Мова про давньоруський «поруб», льох, критий колодами, куди кидали полонених та злочинців. В'язні там, як правило, довго не витримували, бо вмирили від задухи та хвороб. *С. 33. – «Гей ви, мої мурзи та погані!»* – У свідомості співця «король Ляховинський» давньоруських часів має, як і польські та литовські володарі XV–XVII ст., допоміжні татарські загони, котрими командують мурзи. *С. 34. Ти бери, Івановичу, дзвінки гусельця...* – Дунай, як і деякі інші богатирі (Добриня, Соловей Будимирович, Садко) виступає як гусяр. Давньоруські гусли – щипковий інструмент, що на ньому грали, тримаючи його на колінах і перебираючи його п'ять струн пальцями обох рук. Гра

на гусях для дівчини в билинах це засіб залицяння до неї. С. 36. *Навколо вербового куца обкрутилися.* – Давньоруська язичницька форма укладення шлюбу, згадана в ПВЛ. С. 39. *Де впала його буйна голівонька, Протекла Дунай-річка широкая.* – Таким чином, за билиною річка Дунай утворилася з крові, що витекла з богатиря Дуная. Фахівці не прийшли до єдиної думки щодо присутності цього мотиву вже у першовзорі билини.

Добриня і Змії

(С. 40)

Билина на архаїчній для світового епосу сюжет перемоги епічного героя над казковим Змієм, Добриня в ній здійснює такий самий подвиг, як Беовульф в давньоанглійському епосі, Мар-ко Кралевич – у сербському, Крак у давньопольському переказі, Рагнар Лодброк у давньоісландській сазі та св. Георгій у християнському фольклорі. Перемогу Добрині над Змієм найчастіше трактують тепер як алегоричне зображення перемоги на Русі християнства над язичництвом. При цьому основні аргументи не можна назвати переконливими: це зброя Добрині, якою він в більшості варіантів перемагає Змія – «шапка землі Грецької» (з Греції, мовляв, запозичено християнство), а також те, що історичний воєвода Добриня запроваджував християнство в Новгороді Великому, до того ж оружною рукою: пізніша приповідка стверджує, що «Добриня хрестив мечем, а Путята вогнем». Між тим, якраз подібні натяки та алегоризм сюжету не притаманні архаїчному епосотворенню, де достатнім приводом для складання пісні було й бажання оспівати перемогу епічного героя над традиційним фольклорним ворогом – підступним і могутнім Змієм.

Реконструємо за КД, ПР, Глф., Сиб.

С. 40. *Не купайся ти, Добриню, в Пучай-річці...* – В цій річці вбачають Почайну, де 988 р. було хрещено частину киян, і тоді купатися в ній не можна через її священний характер. Але в такому разі незрозуміло, чому вона опиняється в «далекому полі чистому», у володіннях міфічного Змія. У варіантах є також Са-

фат-річка (назва пов'язана с Юсафатовою долиною, де за Біблією має відбутися Страшний суд), та Ізрай-річка (та, що тече з раю). *Чесної вдови Офімії Олександрівни...* – Мати Добрині отримує традиційне для епічної матері богатиря ім'я та по батькові. Ім'ям Єфімія доволі часто називали князівен у Х–ХІІ ст. *С. 41. З-поза першого струменя <...> та ще з полум'ям*. – Пучай-річка стає вогненною, коли цього забажає її володар Змій. *...Зміїще Горинище...* – Прізвисько Змія (власне по батькові – Горинич) вказує не так як на горе, котре він приносить людям, як на те, що він живе на горах. *В нього три голови, дванадцять хоботів...* – В образі Змія билини поєднано риси трьох міфічних зміїв – трьохголового володаря води (в джерелі, річці, морі), літаючого спокусника жінок (у зовнішньому вигляді цих істот відбилися, як гадають, притемнені спомини про давніх ящерів) та зміялицаря, що розмовляє, як побачимо, людською мовою та стає побратимом богатиря. У Змієвому хоботі деякі коментатори вбачають хвіст, але скоріше це згадка про справжні хоботи таких давніх істот, як мамонти. *...старі люде...* – Тобто волхви. У билині втілено уявлення про здатність цих жерців прозирати в майбутнє (порівн. у переказі ПВЛ про смерть князя Олега).

Пірнув Добриня біля бережка <...> біля бережка тутешнього... – Вжито прийом «метафоричного поконання простору», коли вказано початок і кінець дії. Водночас поет-співець прагне досягти ефекту присутності слухача. *Ой немає в Добрині <...> списа гострого.* – Течія віднесла Добриню від його одягу, зброї та коня. *С. 42. ...князева улюблена племінниця, Молода Забава донька Путятична...* – Літописи про Забаву Путятичну не згадують. М.С.Грушевський вважав, що історичним прототипом цієї епічної родички великого князя Володимира (див. ще билину «Соловей Будимирович») була донька воєводи Путятя, відомого з вищезгаданого прислів'я. Проте історичний Путятя Вишатич, київський боярин, воєвода князя Святополка Ігоревича, жив у часи Володимира Мономаха, отже йдеться про один з «відгомонів ХІІ ст.». *...на гору Сорочинську...* – Тобто Сарацінську. Одна із билинних згадок про Схід. Поет-співець га-

дає, що Змій живе десь на далекому півдні, у арабських землях. С. 45. ...примовляючи... <...> ...змія пухнула». – Мати озброює Добриню магічним засобом боротьби зі Змієм – замовлянням проти змії, що має вимовлятися водночас з відповідною ритуальною дією. С. 47. *Мовить хоробрий королем... <...> ... Зміїща проклятого*». – Таким чином, подвиг Добрині, виконаний за наказом князя «стольно-київського» для повернення руського полону, набуває й міжнародного значення.

Добриня і Ольоша (С. 48)

В билині відтворено популярний сюжет світового епосу про прихід чоловіка на весілля своєї жінки, всесвітньо відомий з «Одисеї». У центрі розповіді – образи культурного і гуманного Добрині та його вірної дружини Настасії, на задньому плані ще один позитивний персонаж – вже відома читачеві мати Добрині, що її цікаво характеризує її ставлення до снохи, та богатир Ольоша Попович і князь Володимир, яким сюжет відводить ролі малоприємні. Ольошу, «бабйого пересмішника», показано ще й брехуном, а «сонечко» Володимир виконує аморальну функцію звідника. Використано тексти з КД, Глф., БС.

С. 48. *Подем чистим я, Добриня, не їздив би... <...> Не сиротив би я маленьких діточок!*» – В устах хороброго переможця Змія такі жалісні скарги на долю можуть викликати здивування. Але ж це говорить Добриня, богатир, відомий «вежеством», тобто ввічливістю та людяністю, і тому, як справедливо зазначає російський епосознавець Ф.М.Селіванов, ця жалоба є виправданою не лише в тих варіантах, де Добриню, котрий щойно одружився, князь на довгі роки відправляє на заставу, а й психологічно, індивідуальним характером билинного Добрині. С. 51. *«Навіщо жити тобі вдовою молоденькою?»* – За спостереженням російського епосознавця Б.М.Путілова, в світовому епосі ті, хто у від'їзді, змінюються та старіють, але на тих, хто залишається вдома, час не впливає.

С. 52. Прорікає йому тут добрий кінь <...>людським голосом.
 – Кінь у Добрині особливий, епічний і тому, подібно до Шарца серба Марка Кралевича або до тулпарів тюркських епічних героїв, не лише вміє говорити, а й «віщий», тобто має надприродну здібність зазирати в майбутнє або ж, як у цій билині, дізнаватися про події, що відбуваються на далекій відстані. *С. 54. ...мої шати скомороськії...* – Скоморох – давньоруський музикант, акробат, жонглер та актор. Співець вважає, що Добриня й раніше полюбляв перебиратися скоморохом. Слід зауважити, що переодягання, до якого вдаються й інші персонажі билин (Ілля, Ольоша, навіть князь Володимир), з погляду середньовічної церковної моралі було вчинком гріховним: людина мала носити лише одяг, відповідний її соціальному стану. *С. 55. «Он ваше місце скомороськеє – Там на пічці та й на запічку».* – Скоморох знаходиться на найнижчому серед присутніх у гридні соціальному рівні, тому має зайняти й відповідне місце. *Виводить він наспіви царгородські...*
 – Переодягнений Добриня виявляє не лише свою майстерність гусяра, а й володіння тодішнім іноземним репертуаром. *С. 56. Та не сіла біля князя скоморошина...* – Зухвале поводження переодягненого Добрині пояснюється його обуренням поведінкою князя Володимира, що змушував Настасію одружитися з Ольошою. *С. 57. Волосся довге та розум короткий в нас...* – Співець використовує прислів'я, котре є й у збірці М.Номиса: «Жінки довге волосся мають, а розум короткий». *Нас куди ведуть, ми туди йдемо*. У М.Номиса знаходимо подібне прислів'я: «Жінка лозинка: куди схоч, потягнеш».

Ольоша і Тугарин

(С. 59)

Ця билина продовжує в билинному епосі тему перемоги над змієм, але суперником героя виступає вже не сам міфічно-казковий Змій, а його породження. Тугарин Змієвич має ще більше людських рис, ніж Змій, переможений Добринею: він причаровує Опраксію-королевичну, незважаючи на свій гротескний вигляд

та погані манери. Пізніший час складання билини (у порівнянні з билиною «Добриня і Змій») зраджує й нахил поета-співця до сатири та іронії: відливо висміюється не лише сам Тугарин, а й закохана в нього легковажна княгиня. На відміну від згаданої билини, органічнішими виглядають тут і християнські мотиви. Історичний підклад сюжету билини виявляється як з ім'я Тугарина Змієвича, так і з обставин його зустрічі з Ольшою. У Тугарині вбачають половецького князя Тугоркана (Тугор-хана), тестя князя Святополка Ізяславича, забитого 1096 р. в битві під Переяславом. Цій гіпотезі відповідають деталі поведінки Тугарина Змієвича при дворі князя, де він не має війська з собою і викликає Ольшу на двобій, власне на «дуель». Як слушно зазначає М. С. Грушевський, «образ такого княжого тестя, "дикого поовчина", котрий засідає в княжій гридні між князем і княгинею, не вміє себе повести відповідно і допускає різні прогріхи проти двірського етикету», міг стати «темою сатиричного образка в якомусь сучасному епічному творі, особливо в двірських кругах святополкового конкурента – Мономаха». Але не варто заходити ще далі і знаходити, як це робить Б. А. Рибаків, історичний прототип Ольші у дружиннику Ольбері Ратиборовичі, що застрелив беззбройного хана Ітларя під час мирних переговорів з половцями в Переяславі того ж року, коли в бою загинув Тугоркан. Билинний Ольша, як гадають, мав історичного прототипа, давнішого за XI ст., на образ якого й нашарувався пізніший образ якогось однойменного ростовського «хоробра» на службі великому князеві київському. До пізнішого зниження його спричинилося загальне давньоруське сатиричне ставлення до попівства, тому він й виступає в інших билинах бабієм, людиною нечесною.

Джерела реконструкції – Онч., Сиб.

С. 59. ...*Яким, Ольшин парубок.* – Мова про зброєносця, джурю. Але вже з наступних рядків випливає, що Ольшу і Якіма пов'язують більш дружні та рівноправніші стосунки, ніж ті, що звичайно існували між лицарем і зброєносцем на Заході або козаком-товаришом військовим та його джурою в Україні.

На розпутті стоїть Олатир-камінь. – Перехрестя було місцем виконання язичницьких ритуалів, а «латир-камінь» (від «алатир», спотворене «олтар» – це священний камінь, на якому приносилися жертви язичницьким богам. *Друга доріжка – у Путивль-місто...* – У використаному для реконструкції сибірському варіанті йдеться про «Путерему», в інших варіантах – про Муром та Суздаль. *Чи нам їхати, не їхати до Чернігова?* – Використано фольклорно-поетичний прийом «обапіль виключеної пари», що передає стан невизначеності дії. С. 61. *Пона Левонтія син ростовського...* – Таким чином пояснюється по батькові богатиря. Йдеться про Ростов Великий, одним з перших християнських проповідників у якому був святий Леонтій Ростовський (третья чверть XI ст.). Натомість Олексій Попович – герой української думи, пов'язаний, як гадають, з образом давньоруського богатиря, був названий кобзарями «поповичем пирятинським». *...Під теє гарнесеньке під курне вікно*. Через курне вікно виходив надвір дим із печі, що топилася «почорному». Ольоша іронізує: він разом з Якимом займають місця не лише найгірші в гридні, але й такі, де можна закалятися сажею. С. 62. *...собака Тугарин Змієвич...* – Як доводить американський тюрколог К. Г. Менгес, собака був тотемом деяких тюркських племен, в тому числі частини каракалпаків, а монгольська назва цієї тварини дала назву відомому в історії України племені ногайських татар. У билинному епосі могло відбитися і знайомство з тим фактом, що ім'я могутнього половецького хана Кобяка (XII ст.) теж мало значення «собака». С. 63. *...А за Ольошу підписував Тільки один владика чернігівський.*

– Двобій супроводжується, як бачимо, своєрідним тоталізатором, в якому на Ольошу ставить лише чернігівський єпископ – тому, можливо, що відчуває солідарність з ним, як із провінціалом.

Сухан (С. 66)

Билина відбиває таке своєрідне явище Київської Русі, як участь в її війську тюркського населення держави. Кочові племена торків, «чорних клобуків» (каракалпаків), берендіїв, печенігів осідали на руських землях і утворювали своєрідну легку кавалерію київського війська, яка в XI–XIII ст. не лише брала участь у збройному захисті спільної із слов'янським населенням вітчизни, але була і суттєвим чинником внутрішньополітичної боротьби.

Билина про Сухана змальовує конфлікт між тюркським богатирем (батиром) та великим князем київським, що виявляє недовіру до свого вояка. Що такі конфлікти існували не лише в поетичній уяві співця-поета, доводить відбита на сторінках літопису історія чорноклобуцького хана Кунтувдія: ображений недовірою до себе великого князя київського Святослава Всеволодича, хан, «щоб йому відомстити якось за сором свій, Святославу», перейшов до половців і 1190–1192 рр. воював на їх боці.

У билині про Сухана несправедливо ображений князем богатир отримує над ним моральну перемогу. Цей момент майже повністю зникає в російській літературній обробці билини, що виникла в XVII ст. Ця «Повість про Сухана» робить головний акцент на військовому подвизі богатиря, а насиченість тексту реаліями московського побуту та просякнутість ментальністю дворянина тієї доби не дозволяють широкого використання його для нашої реконструкції.

Головним чином, спираємося на тексти з ПР, Глф., БМ, Сиб.

С. 66 ...богатир Сухан син Одихмантєвич. – Ім'я богатиря (Сухан) означає «князь-річка». Екзотичність, незвичність цього імені для руського вуха викликали значне його варіювання співцями: Сухман, Сухмантій, Суханьша тощо. По батькові у богатиря литовське. *С. 67. А похвалитися – не хвалитися добру мо-лодцю...* – Знову бачимо прийом «обапіль виключеної пари». Зміст: «а чому б і не похвалитися?» ...до Дніпра Славутича. – Таке давнє найменування Дніпра знаходимо ще у «Слові о полку Ігоревім», а пізніше в українських думах.

С. 68. «Як було мені текти... <...> ...я знесилився!» – І саме поетичне уявлення про Дніпро, як про людську істоту, що розмовляє, і вболівання річки за руський нарід втілилися пізніше в думках, особливо яскраво – в думі «Розмова Дніпра з Дунаєм». С. 68. *Заряджали три пороки рогатинами.* – Пороки – це катапульти, що в давнину, до появи огнєпальної зброї, виконували функції сучасної артилерії. У південноруських степах ними користувалися половці, потім монголи. Рогатиною називався короткий спис із двома вістрями, що з ним ходили на ведмедя. С. 70. *А хоробра Добриню Микитовича... <...> ...перевірити слова Суханові.* – Добриня виконує звичну для нього у билинному світі функцію посла. *Буду я богатиря обдаровувати... <...> Містами з передмістями...* Історично достовірна деталь. Згаданий вище Кунтувдій після примирення з великим князем отримав від Рюрика Ростилавича «город на Росі Дверен Руської землі заради». С. 71. «Протеки, Сухан-річка... – Річка з цією назвою невідома. Йдеться про наслідування деталі такого ж трагічного фіналу билини про Дуная або про використання тюркського історичного переказу (чи епічної пісні), де перетворення героя на річку було пов'язано з його іменем.

Соловей Будимирович і Забава Путятична (С. 72)

Яскравий зразок двірської билини-новели. Серед вчених набула популярності здогадка А. І. Ляценка, що в сюжеті билини відбилося сватання до Єлизавети, дочки Ярослава Мудрого, її першого чоловіка, норвезького короля Гаральда III Суворого, який склав навіть пісню про своє залицяння до руської князівни. Але ж, по-перше, Соловей Будимирович не є войовничим варязьким конунгом, він людина мирна, багатий купець, по-друге, його стосунки зі Забавою нічим, правду кажучи, не нагадують колоритні деталі роману Гаральда з Єлизаветою. Не може бути доведеною й гіпотеза російського історика Б. А. Рібакова, за якою цю билину склав відомий за «Словом о полку Ігоревім» співець Боян.

До сюжету билини майстерно вплетено деталі весільної символіки (паралелі зібрано А. М. Лободою та М. С. Грушевським), які, проте, в билині ніби матеріалізуються: «загінчик землі не ораної та не робленої», що його Соловей просить у князя Володимира, це клаптик реального, а не символічного саду; Соловей справді буде фантастичні, як у колядках парубкові або дівчині, тереми тощо.

Текст першої половини билини найкраще зберігся в КД. Другу частину реконструюємо за допомогою північноросійських варіантів у Глф., ПР, Гр.

С. 72. Ой висока височінь... <...> Глибокі вирви дніпровськії. – У цьому славнозвісному заспіві ніби одним поглядом окинуто весь давньоруський всесвіт. З-поза моря... <...> ...тридцять кораблів.... – Від загальної картини всесвіту співець переходить до зображення, теж ніби з вишини пташиного льоту, відправлення в морський похід флоту свого героя. Інтерпретації зазначених тут у різних варіантах географічних назв присвячено кілька розвідок, автори яких прокладають то північний, з берегів Балтійського моря, то південний, справді з Венеції («Веденця» або «Леденця») та через грецький Архіпелаг («Лукомор'є») маршрути флоту Солов'я. Російський культуролог В. Б. Вілінбахов запропонував дотепну гіпотезу, за якою Соловій приплив із земель балтійських слов'ян. *...славногo гoстя багатогo, молодогo Солов'я Будимирича.* – У давній Русі «гостем» називали багатого купця, що вів іноземну торгівлю. Таким чином, за авторським задумом Соловей міг бути не лише іноземцем, як гадає більшість науковців, але також і руським купцем, що живе за кордоном. Язичницьке ім'я Соловей відоме й за іншими давньоруськими джерелами. Так, у Новгороді Великому було знайдено уламки гусел XI ст. з ім'ям гусяра «Словиші». По батькові богатиря М. С. Грушевський виправляв, виводячи з його вміння грати на гусях, як «Гудимирович». У цьому, мабуть, немає потреби, адже слово Будимир досі зустрічається в українському фольклорі як зашифроване означення півня. *С. 73. ...списи мурзameцькiї... – Списи східного зразка. Не стільки оксамит дивний – візеруночок... <...> Замисли молодого Солов'я*

Будимирича. – Узори на коштовній тканині було виткано відповідно до замовлення головного героя билини. С. 75. *На небі сонце... <...> ...І вся краса піднебесная*. – Йдеться про звичай розписувати стелі теремів зображеннями неба та світил небесних. С. 77. *...я прийшла до тебе свататись*». – Сміливість Забави відповідає українському звичаєві, описаному в XVII ст. Г. де Бопланом. Французький спостерігач зауважує, що такому сватанню дівчини не можна було відмовити.

Чурило Пленкович (С. 82)

Билина-новела, що не без гумору розповідає про стосунки великого князя київського з підвладним йому боярином. Чурило, головний герой билини, безперечно, є епічним втіленням того ж самого фольклорного красеня та зводителя жінок, котрого ще в XIX ст. пам'ятали в Західній Україні, де про нього згадували у весільних жартівливих піснях та у веснянках і де був відомий боярський рід якихось Чурилів, що побудували замок Чурилов (тепер с. Джурин у Винницькій області). Водночас, як справедливо зазначає київський фольклорист М. М. Плісецький, не можна вважати Галичину за місце створення билини, «бо тут не змогли б приписати свого власного героя якійсь іншій землі», тобто Київській; є джерела про існування під Києвом місцевості «Чурилівщина».

Сюжет билини будується на відомій не лише в давній Русі ситуації, коли політичний зверхник бідніший за свого підвладного і користується меншим авторитетом і реальним впливом на суспільство. Конфлікт розвивається у принизливих для великого князя умовах, але, будиши сильнішим, Чурило підкоряється князеві та йде до нього на службу, тобто ситуація розв'язується мирно, що не могло не подобатися київському простолюду, котрий страждав від феодальних війн, «усобиць».

С. 83. *...на Чурила сина Пленковича*. – Імені персонажа присвячено доволі велику літературу. Діапазон пояснень є

дуже широкий: тут і походження від слов'янської назви табу («чур»), і ще дохристиянське запозичення грецького Кирило, і спорідненість з українським «журитися». С. 85. «А хто ж він, Чурило, є такий?» – Така необізнаність великого князя можлива лише в тому випадку, коли він нещодавно сів на київський стіл. Іншими словами, в билині йдеться про період до XII ст., коли князі не мали ще вотчин, а отримували уділи. З іншого боку, ця деталь билини, суттєва для розвитку її дії, виключає можливість запропонованого Б. А. Рибаківим отожднення билинного Чурила з князем Всеволодом Ольговичем (початок XII ст.), що мав християнське ім'я Кирило: князі належали до одного роду, вони зустрічалися на з'їздах, весіллях тощо. ...поводи свої сорочинські... – Князь Володимир користується арабською збуєую. С. 86. «Звуть мене Пленком гостем Сурожениним... – Ім'я Пленко видатний російський філолог А. Н. Веселовський виводив з «Франко», що не було прийняте в науці. Існує дотепна здогадка М. Г. Халанського, що воно є скороченням з «Щаппленкович» (щап – це джигун, донжуан); пов'язували його також з поняттям «полон». «Гість Суроженин» – багатий купець, що має двір у кримському Сурожі (тепер – м. Судак). Я батько молодого Чурила Пленковича». – Така авторекомендація, за якою двір і дружина Чурилові, а не його батька, узгоджується з іншою загадковою деталлю: Чурила фактично поводитьься як боярин, але саме боярином співці його не називають – і взагалі не визначають його соціальний стан. Можна припустити, що боярського роду була мати Чурила, що вступила у другий шлюб з багатим «гостем», що й дозволило поправити справи раніше маловідомого боярського роду. С. 88. А їде Чурило... <...> ... на бігу перескакує. – Військова вправа кіннотника, подібні в XVII ст. зафіксував у кримських татар Г. Л. де Боплан. ...сорок сороків чорних соболів... – Давня форма рахунку. ... печерних лисиць... – Лисиць, що їх було витягнуто з їх нор, «печер». Приносить усе Володимирові-князеві... <...> ...суду тепер не дам». – Цей подарунок можна сприймати як хабар, що ним багатій Чурило спритно відкупляється від княжого суду, але ж

можна розуміти і як відшкодування князеві за збитки. С. 89. ...мантії на собі деруть. – Черниці, побачивши красеня Чурила, жалкують, що дали обітницю, і розривають на собі чернецький одяг.

Дука Стефанович

(С. 91)

Билина-новела, первісний текст якої, дуже можливо, було створено в Галицько-Волинському князівстві, що в XII–XIII ст. переважало Київське багатством і змагалось з ним за політичне керівництво Руською землею. На першому плані в билині доволі різноманітні мирні, не вояцькі змагання галицького боярина Дуки, що приїхав подивитися на славний Київ, та місцевого джигуна Чурила, якого підтримує князь Володимир. Чурила ганебно програє всі «заклади» заїжджому бога-тиреві, Галич виявляється багатшим за Київ, проте для співця-поета та його слухачів славний Київ залишається славним Києвом, а великий князь київський – володарем усієї Русі. Стосовно генези твору та його головного героя було запропоновано кілька цікавих гіпотез, жодну з них не можна вважати за обгрунтовану. Так, В. С. Міллер побачив основу билини у казковому «Сказанні про Індійське царство» і враженнях від приїзду 1165 р. до Галича візантійського царевича Андроніка, В. М. Істрин взагалі вважав билину візантійським за походженням твором, А. І. Лященко спробував довести, що в ній розповідається про перебування 1151 року в Києві угорського королевича Стефана, а М. М. Плісецький знайшов вітчизну Дуки у слов'янських поселеннях навколо сучасного румунського порту Галаца, Билина відзначається майстерним переплетенням казково-епічних та побутових мотивів, незлою іронією.

Реконструюється за КД, Онч., ПР, Глф.

С. 91. ...з далека красна Галича. – Теперішнє містечко в Івано-Франковській області було колись славним містом з могутньою фортецею та багатими посадами, яке народною уявою сприймалося в ті часи й поетично – як «красне», гарне.

Молодий Дука син Стефанович. – Власне, у варіантах XVIII–XIX ст. ім'я головного героя звучить як Дюк, що вчені виводили від означення герцога в певних європейських мовах. Услід за М. С. Грушевським приймаємо реконструкцію В. С. Міллера: Дука – від грецького родового імені, що в українській мові означає, за словником Б. Д. Грінченка, «князь, великий пан, багач». *А кінь під ним... <...> З гривною до землі сирої на лівий бік.* – Як і в деяких українських колядках, цей епічний богатирський кінь – «бахмат», порода, виведена кочовиками-тюрками. *Небагато Дукина зброя коштує... – Іронія.* *С. 93. ...гори рухомії... <...> Тут тобі, Дуко, не проїхати...* – Ці гори дуже нагадують морські «мандрівні» скелі, між якими гинуть кораблі, в «Одисей» (12 розділ). *С. 96. Чи то, бува, не холоп... <...> ...про звичай боярські не довідався?»* – Подібна підозра щодо персонажа висловлюється і в думі «Смерть козака в долині Кодимі». *С. 102. А в нашому селі в Галичі...* – Знов іронія, на цей раз вже не співця-оповідача, а головного героя. *С. 103. ...золоті дахи, як жар, горять.* – Металеві дахи Галича сяють під променями західного сонця. *С. 105. Коли б стали ми переписувати багатства галицькі... <...> ... чи вистачить».*

– Такий саме мотив є в слов'янських списках перекладного візантійського «Сказання про Індію багату», де, можливо, є запозиченням з билини. «Шкіра» тут – пергамен.

Ілля і Соловей-Розбійник

(С. 106)

Ця билина була найпопулярнішою у співців XIX – початку XX ст., саме вона найчастіше зустрічається і серед донаукових записів XVI–XVIII ст. Слухачам-землеробам імпонувало, безперечно, селянське походження Ілли, але воно – разом, до речі, з місцем народження, муромським «селом Карачаровим», і називанням героя «старим козаком» – з'явилося в билинах про цього київського богатиря пізніше, на шляху «з двірських кіл до демо-су» (М. С. Грушевський). Російська епосознавець А.М. Астахо-

ва, спираючися на здогадки вчених ще ХІХ ст., які ототожнювали богатыря Іллю з персонажем «Ilias von Riuzen» давньонімецької поеми про Ортніта та «Ilias Iarl af Greka» в «Тидрек-сазі» (ХІІІ ст.), вважає, що «Ілля саг увійшов до них з руського епосу». Але тоді первісний богатыр Ілля не міг бути ані «старим козаком» (до появи запорозького та донського козацтва це тюркське слово означало вільного вершника у Великому степу), ані селянином, бо за старогерманськими джерелами Ілля є родичем великого князя і, подібно до билинного Добрині, бере участь у поході за нареченою для цього «короля». А з цього випливає, що й коментована билина не могла співатися про того богатыря-аристократа.

Важко погодитися з істориками, які глибокодумно знаходять історичні корені цієї билини в наступах печенігів 996 і 997 рр. або у збільшенні розбійників наприкінці правління Володимира І Святославовича. Видатний російський епосознавець В. Я. Пропп зазначає: «Образ Солов'я – художнє зображення сил, що роз'єднували Русь, дробили її на частки, що прагнули до замкненості, до ізоляції Києва як столиці від решти Русі. Подвиг Іллі кладе край відокремленості Чернігова та інших міст від Києва». Мабуть, доцільніше розглядати цей непересічний твір невідомого давньоруського співця як прикрашену традиційною епічною поетикою притчу про доброго і патріотичного богатыря, що кладе край жорстоким і антисупільним вчинкам богатыря злого і безсоромного. Адже сила має служити добру. То ж недаремно народна думка здавна ототожнює богатыря Іллю з печерським святим, моцї котрого спочивають у Антонієвій печері, а пам'ять святкується 19 грудня.

Для реконструкції використано тексти з Глф., КД, ПР, БЗ, СК, БС.

С. 106. Ой із того з городу та з Муравля.... із села з Корачова.
– У більшості варіантів Ілля виїздить з «Мурома», а в записі від Т.Г.Рябініна, зробленому О.Ф.Гільфердингом – «из Муромля». Але існує гіпотеза, що в билині мається на увазі чернігівське місто Моравійськ, а «село Карачарово» – спотворена назва сучасного російського міста Карачева (Брянська область). Варто також нагадати, що в листі 1574 р. Філона Кміти Чорнобильського йдеться про «Іллю Муравленина», що ближче до Моравій-

ська. До того ж і в російських записах-переповіданнях билини XVII–XVIII ст. Карачарово взагалі не згадується, а йдеться про Моров або Муров, а сам Ілля там – Муровець або Моровець. *Він стояв заутреню... <...> ...у стольному Києві.* – Щоб у давні часи між заутреню (ранкова, ще до світу, церковна служба) і обіднею (денна служба, літургія) встигнути дістатися з північного кордону Чернігівського князівства до Києва, треба було пересуватися з нечуваною для тих часів швидкістю, яку й охарактеризовано в наступних рядках билини. *С. 107. ...річка Смородина.* – Це не реальна річка, а своєрідний слов'янський Стікс, і смердить вона саме тому, що за нею – країна мертвих. Символ жаху, пов'язаного з небезпекою від Солов'я-Розбійника. *Біля того хреста Левонідова...* – Християнський символ, теж страхітливий, бо хрести ставили на місцях загибелі людей або над похованнями. «Левонідов» – від грецького імені Леонід, порівняй з по батькові «царя Саула Леванідовича», персонажа однойменної билини. *...Соловей-розбійник син Одихмантіїв.* – Жахлива, напівміфічна потвора має слов'янське язичницьке ім'я, але батька його наділено ім'ям, що в ньому вбачають литовське походження. І слов'яни, і литовці відомі як лісові мешканці. Мабуть, тому цей злий богатир змішаного походження ховається «на сирому дубі», ніби лісовий стрілець Робіна Гуда.

... Ілля Муравленин. – Прізвисько богати-ря подаємо у формі, засвідченій у XVI ст. *... лісами Бринськими.* – Російські коментатори вбачають тут вказівку на непроглядні ліси, що тягнулися колись вздовж річки Бринь у колишній Калузької губернії. Проте в такому разі виходить, що Ілля, прямуючи з Чернігова до Київа, поїхав якраз у протилежному напрямі. Тому логічніше вбачати тут викривлення «лісів Брянських» як сумарної назви лісового масиву на півдні сучасної Росії та півночі України. *Він засвистав, Соловей... <...> ...всі схилилися.* – Ще в XIX ст. російські розбійники славилися своїм свистом, яким лякали подорожніх та подавали сигнал до нападу товаришам. Над-природна ж дія свисту та «покрику» Солов'я може нагадати

читачеві витвір сучасного фантаста, зброю масового знищення «єрихонську трубу», що вбиває все живе інфразвуком (Лазарчук А. Все способные держать оружие... М.; СПб., 1997). С. 108. *Повз гніздечко повіз його Солов'їнес.* – Соловей сприймається співцями як напівлюдина, напівптах. В деяких варіантах Ілля вибиває йому стрілою разом з правим оком не скроню, а «крило». С. 111. *Отут Солов'єві й славу заспівують.* – Славу співають лише богатиреві, отже Солов'я співець сприймає теж як богатиря. То ж богатирі могли бути й злими, – як ті боги, в котрих вірували наші предки-язичники. Збереглася лубочна картинка XVII ст. з підписом «Соловей Разбойник силны богатырь», і в записі середини XIX ст. української «Казки про Солов'я Розбійника і сліпого царевича» Соловей виступає як не лише «великий розбійник», але і «сильний, могутий богатир».

Ілля і син (С. 112)

Билина цікава і як поетичний образок з життя давніх «прикордонників», що охороняли мирне землеробське та міське населення Русі від завжди неспокійних кочовиків Великого степу, і як втілення ще одного «мандрівного» сюжету світового епосу – про бій батька з сином, що не впізнали один одного (бій Одисея з Телегоном, Рустема із Сохрабом, Гільдебранта з Гадубрантом тощо). Витоки цього міжнародного сюжету знаходять у обставинах, що склалися при переході від матриархату до батьківського роду, але ця гіпотеза, зрозуміло, стосується часів набагато давніших, ніж відбитий у билині. Від іноземних версій билина відрізняється більшою жорстокістю у розв'язанні конфлікту, що пояснюється не так якоюсь особливою ворожістю між слов'янами-землеробами і тюрк-ми-кочовиками, як своєрідністю особистого характеру сина Іллі. Реконструємо за Глф., Онч., КД, БС.

С. 112. *Стоять на заставі руські хоробрі молодці.* – Реальним праобразом билинної «застави богатирської» були укріплення на кордоні з Великим степом, що в XI–XII ст. набули форму

форму невеличких дерев'яних фортець із постійною залогою. С. 114. ...могутній Самсон Самійлович... – Ім'я цього богатиря свідчить, що його асоціювали з біблійним велетнем Самсоном, окремої билини про нього не збереглося. М.С.Грушевський зближував його із Святогором. ...він роду ввічливого... <...> *Вміє богатиреві й честь віддати*». – Див. коментар до билини «Добриня і Ольоша». ...*мисливцю-Сокольніку!* – За російською науковою традицією це найменування героя билини, «Сокольник» (у значенні, «той, хто полює з соколом») розуміють як його ім'я, Сокольник. Реальних підстав для цього у текстах знайти не вдалося. С. 118. «*Я від того від каменя та й від Латиря...* – Слова Сокольника можна зрозуміти й так, що він вважає своїм батьком священний Латир-камінь. ...*від тієї ж дівиці та й від Латигорки*. – Цей варіант імені цієї амазонки (може називатися й Семигоркою та ін.) можна розуміти як «та, що живе біля латиря-каменя на горі». Була спроба виведення цих імен з літописних назв латиських племен (Летьгола, Латигола, Зимигола), але художній простір билини явно відтворює ландшафти степового кордону Київської Русі.

Ілля і Калин-цар

(С. 121)

Найяскравіша з та найпопулярніша серед епічних співців ХІХ – початку ХХ ст. билина з циклу про відбиття кочовницької навали. В усіх версіях билини йдеться про навалу татар, тому про історичну основу першотвору, пов'язану із справді відбитими наступами половців або ще раніше печенігів, історики можуть лише здогадуватися. У темні десятиріччя татарщини, що настали після катастрофи 1242 р., ця й подібні билини підтримували віру народу в майбутнє звільнення від іноземних загарбників.

У билині використано «мандрівний» сюжет світового епосу про героя, несправедливо ув'язненого володарем; під час наступу ворогів саме цей герой рятує державу (сербська пісня «Марко Кралевич і Муса Кесечія», старофранцузькі поеми «Ож'є Дат-

чанин» та «Рено де Монтабан» тощо). Проте цілком своєрідною є закладена до внутрішньої структури билини ідея остаточного зруйнування стосунків між епічним «сонечком» князем Володимиром та його богатырями образно відтворює реальний розклад колишньої державної системи в Київській Русі XIII ст. Гіркий історичний досвід приводить невідомого поета-співця до ідеї військової служби не князеві, а державі та до думки про необхідність об'єднання сил для боротьби з могутнім ворогом. У билині Ілля таки змушує товаришів разом виступити на захист Києва, але доба давньоруських хоробрів наближається до свого кінця: одна з билин цього циклу розповідає про містичну «загибель богатырів».

Для реконструкції використано тексти з ПР, Глф., Сиб.

С. 122. ...*прислав собака Калин-цар*». – Див. коментар до билини «Ольоша і Тугарин». Тут є своєрідна гра із сприйманнями собаки у тюрків і слов'ян: коли у тюрків вона була тотемом, а назва її використовувалась як ханське ім'я та самоназва племен, то слов'яни у собаці вбачають «низьку» тварину, а порівняння з нею вважають тяжкою образою. Ім'я Калина-царя, що замістило в епічній пам'яті ім'я історичного прототипа, одного з багатьох степових агресорів, як от Тугоркан, Кобяк, Кончак, Батий, залишається загадковим. В. Ф. Міллер виводив його з назви річки Калки, де 1223 р. татаро-монголи перемогли руських князів, цю етимологію оспорювали О. В. Марков і М. С. Грушевський.

Три мандрівки та смерть Іллі

(С. 134)

Доволі пізня билина, що її складання, як на це влучно вказав В. Ф. Міллер, мало за мету достойно завершити поетичний життєпис улюбленого в народі богатыря. В перипетіях пригод героїчних і новелістичних, навіть казкових, прояснюється і стверджується основна ідея билини: доля є невладною над справжнім героєм. Водночас билина пропонує таку поетичну версію фіналу героїчної епохи Русі, яка навіки пов'язує її із стародавнім та вічним Києвом: коли Ілля скам'янів, моці

Його назавжди залишаються в побудованій ним київській церкві.
Реконструйовано за ПР, ПК, БС.

С. 134. *Поїхав битим шляхом латинським...* – Тобто шляхом, що веде на Захід. С. 137. *Перекинулося ліжко підроблене...* – Популярний казковий мотив, використаний і в «Декамероні» Д. Бокаччіо.

Словник стародавніх та малозрозумілих слів

- Буланий* – жовтавий з темнішими плямами колір кінської шерсті;
булат – сталь вищого гатунку;
верста – стара руська міра довжини. П'ятисотна верста містила п'ятсот сажнів, тисячна – тисячу;
гридня – приміщення (інколи окрема будівля) для бенкетів дружини;
данина – щорічна платня підданих князеві, в давній Русі спочатку ненормована;
дрібки – крихти;
дружина – військовий загін, особисте військо давньоруського князя, що виконувало й деякі функції управління державою;
заколодити – захарачити колодами, тобто стовбурами повалених дерев;
кросно – шматок тканини;
лада – коханий, кохана;
маківка – архітектурна прикраса у вигляді макової голівки;
міст – підлога, дерев'яна або мозаїчна («цегляна», «самоцвітна»);
муравлений – глазурований, политий, з поливою;
мурза – незначний татарський воєначальник;
насадка – місце, що його займає на списі (ратищі) його вістря;
орда – об'єднання кочівницьких племен;
палиця – бойовий кий, булава;

парубок – джура, зброєносець;
перст – палець;
підсоняшник – парасоль для захисту від сонця;
поганий – язичник, взагалі нехристиянин;
пробій – перепущений через двері металевий стержень з отвором на кінці для замка чи засува;
пуд – давня міра ваги, шістнадцять кілограмів;
пурпурний – з коштовної тканини, пофарбованої червоним барвником, що його в давнину виробляли з середземноморського равлика, багрянки. Вбиратися у пурпур мали право лише царі та князі;
ратай – орач;
риб'ячий зуб – моржеве ікло, а також вироби з різної кістки та перламутра;
сажень – давньоруська міра довжини, приблизно 2,5 метра;
сила – військо, велика кількість вояків;
сириця – сиром'ятний ремінь;
смерд – селянин у давній Русі, взагалі людина низького соціального стану;
стольний – столичний, тобто пов'язаний з головним містом держави, де знаходиться «стіл» – парадний трон князя;
стольник – двірський чин у давній Русі, наглядач за князівським столом;
тисовий – зроблений з коштовної деревини, тиса;
тірон – казковий дорогоцінний камінь;
чара – чарка, плеската посудинка на пиття з держальцем («вухом») збоку;
шалига – нагайка з кулею на кінці;
шемаханський – зроблений в аулі Шемаха на Кавказі, в ширшому значенні – взагалі східний;
шлик, шличок – шапка.
щасний – удачливий.

ГОЛОВНА ЛІТЕРАТУРА ПРО БИЛИНИ

Головна література про білини

- Астахова А. М.* Былины: Итоги и проблемы изучения. – М.; Ленинград, 1966.
- Веселовский А. Н.* Южнорусские былины. – СПб., 1881-1884. Т. 1-2.
- Грушевський М.* Історія української літератури. – К., 1994. – Т. 4. – Кн. 1.
- Жирмунский В. М.* Народный героический эпос. – М., Ленинград, 1962.
- Лобода А. М.* Русские былины о сватовстве. – К., 1904.
- Лященко А. И.* Былина о Соловье Будимировиче и сага о Гаральде // Sertum bibliographicum: В честь президента Русского библиографического общества проф. А.И.Малеина. – Петроград, 1922.
- Миллер В. Ф.* Очерки русской народной словесности. – М., 1897. Т. 1; 1910. – Т. 2; М. – Ленинград, 1924. – Т. 3.
- Плисеюцкий М. М.* Взаимосвязи русского и украинского героического эпоса. – М., 1963.
- Пропп В. Я.* Русский героический эпос. 2-е изд. – М., 1958.
- Путилов Б. Н.* Эпическое сказительство: Типология и этническая специфика. – М., 1997.
- Рыбаков Б. А.* Древняя Русь: Сказания. Былины. Летописи. – М., 1963.
- Скафтымов А. П.* Поэтика и генезис былин. М. – Саратов, 1924.

